TUDOMÁNYOS CIKK

A magyar agrárgazdaság helyzete napjainkban – kockázatok és lehetőségek

Kapronczai István

Kulcsszavak: GDP, foglalkoztatás, állóeszköz, beruházás, hitel, támogatás, külkereskedelem, élelmiszeripar, fogyasztás.
JEL-kód: Q10, Q13.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A tanulmány arra törekszik, hogy olyan átfogó elemzést bocsásson az olvasó rendelkezésére, amely az agrárgazdaság helyzetét tényszerűen, részletesen dokumentálva, az agrárökonómia szemüvegén keresztül értékeli. Célja megvilágítani az ágazatban kialakult helyzet okait, a várható tendenciákat, illetve felhívni a figyelmet a döntési pontokra.

Magyarország agrárgazdasága az elmúlt két és fél évtizedben drasztikus pozícióvesztést szenvedett el a világ élelmiszer-termelésében, részesedése mintegy felére csökkent, jelenleg messze nem használja ki az ez irányú adottságait. Nemzetgazdasági szerepe, főbb makrogazdasági mutatói az európai mezőnybe illeszkednek. A GDP-termelésben a mezőgazdaság aránya 3%, ugyanakkor az agrobiznisz szerkezeti problémáira utal és az élelmiszer-feldolgozás lemaradását jelzi, hogy az élelmiszeripar részesedése a bruttó hazai termékből mindössze 2%.

Magyarországon a földpiac és a földbérleti piac elszakadt egymástól, különváltan működnek, eltérő, esetenként ellentétes hatásokat, információkat közvetítenek a termelők és a tulajdonosok felé. A tulajdoni szerkezetből és a földtulajdonosok státuszából adódóan a bérelt területek nagysága a nyugat-európainál jelentősebb, hiszen a teljes mezőgazdasági terület több mint felét teszik ki. Az elmúlt időszakban Magyarországon érezhetően csökkent a földkínálat és növekedett a földkereslet, ami – a területalapú támogatások által is ösztönözve – a földhaszonbérleti díjak emelkedésével járt együtt.

Az öntözés fejlesztése stratégiai kérdés, mivel a jelenlegi öntözési helyzet nemzetközi összevetésben is tarthatatlan: az öntözött terület aránya Magyarországon mindössze 2%.

Bár a foglalkoztatás mérése az egyik legbizonytalanabb eleme a statisztikának, különböző módszertan alapján készült adatközlések a 2010–2015-ös időszakra egyaránt a mezőgazdaság munkaerőigényének növekedését mutatják. Ez a folyamat azonban nem az ágazat teljesítménynövekedésének, a piaci alapú foglalkoztatás bővülésének a következménye, sokkal inkább ebbe az irányba hatott a lakosság közmunkaprogramokban történő részvétele.

A nemzetközi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy azoknak az országoknak a mezőgazdasága tudott az elmúlt évtizedekben megfelelni a világgazdasági kihívásoknak, ahol erős volt az agrárinnovációs tevékenység, magas volt a K+F aránya. Az inno-

vációt befolyásolja a szaktanácsadás, a szakoktatás, a felsőoktatás és az agrárkutatás is, amelyek színvonalát és az erre szánt forrásokat emelni kell.

Az elemzések adatai összességében azt bizonyították, hogy a mezőgazdaság a 2011–2014 közti időszak eredményei alapján a gazdasági kondíciót tekintve még napjainkban is „kegyelmi" helyzetben van, annak ellenére, hogy a jövedelemtermelését tekintve 2015-ben drasztikus volt a visszaesés. Ezt a kedvező állapotot a versenyképesség javulását eredményező fejlesztésekre kellene kihasználni. A több év átlagában relatíve magas árak és az uniós támogatások miatt még mindig erős – bár gyengülő – a gazdaságok pénzügyi helyzete, jelentősek a megtakarítások, kedvezőek a területalapú szubvenciók és ebben a támogatási ciklusban a Vidékfejlesztési Program jogcímei is lehetőséget jelentenek. Mindezek mellett alacsonyak a hitelkamatok, adottak tehát a feltételek egy intenzív beruházási ciklusra. A források azonban csak akkor mozdulnak meg, akkor generálnak beruházásokat, ha ehhez hosszú távra stabilnak remélt agrárpolitikai környezet kapcsolódik.[1]

AZ AGRÁRGAZDASÁG SZEREPE ÉS MEGÍTÉLÉSE

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló 1997. évi CXIV. törvény írta elő először Magyarországon, hogy a kormány dolgozza ki és terjessze az Országgyűlés elé az agrárgazdaság helyzetéről, a mezőgazdasági termelők jövedelemviszonyairól, a főbb agrárpolitikai célok megvalósulásáról, a megtett intézkedésekről, valamint a költségvetési támogatások felhasználásáról szóló beszámolóját. Ez a jelentés immár közel két évtizede – egy év kivételével – évről évre elkészül, és hasznos fogódzót nyújt az ágazatban lezajló folyamatok megismeréséhez. Az agrárbeszámoló – műfajából adódóan – a tényszerű adatközlésre és folyamatleírásra törekszik, nem célja a történések okainak feltárása, jobb éveiben kerül mindenfajta minősítést. Már csak azért is így kell tennie, hogy az objektív adatközlést és elemzést ne érhesse az a vád, hogy politikai érdekek befolyásolják.

Mindezek mellett megfogalmazódik az a szakmai igény is, hogy időről időre készüljön olyan tudományos igényű elemzés, amely széles adatbázisra alapozva értékeli a magyar agrárgazdaság helyzetét, állapotát, felhívja a figyelmet a lehetőségekre és a kockázatokra, elemzi az egyes folyamatok okait, a döntések következményeit. A *Gazdálkodás* törekedett és törekszik megfelelni ennek az igénynek, és az elmúlt évtizedben több olyan cikket is megjelentetett, ami vagy közvetlenül kapcsolódott az agrárbeszámolóhoz, vagy annak témakörében közölt átfogó elemzést (*Székely 2010; Popp – Székely, 2011; A magyar élelmiszer-gazdaság, 2012; Kapronczai, 2014*).

A most megjelenő tanulmány arra törekszik, hogy 2010–2015-ös adatbázison[2] folytassa ezt a hagyományt és olyan átfogó elemzést bocsásson az olvasó rendelkezésére, amely az agrárgazdaság helyzetét tényszerűen, részletesen dokumentálva, az agrárökonómia szemüvegén keresztül értékeli. Célja megvilágítani az ágazatban kialakult helyzet okait is, a várható tendenciákat, illetve felhívni a figyelmet a döntési pontokra.

---

[1] A szerző e tanulmánnyal fejezi ki tiszteletét *Forgács Csabának*, a Budapesti Corvinus Egyetem professzorának 70. születésnapja alkalmából. A cikk főbb megállapításai előadás formájában elhangzanak a Forgács professzor tiszteletére rendezett tudományos konferencián, 2016. október 21-én.

[2] Néhány mutató esetében a cikk elkészültének időpontjában még nem álltak rendelkezésre a 2015. évi adatok (pl.: NAV-adatbázis, egyes KSH-adatok). Ezekben az esetekben 2014. évvel zárulnak az idősorok.

Stratégiai cikk a világban az élelmiszer

A világ népessége 2050-re 9 milliárd fő fölé emelkedhet, és az életszínvonal javulása miatt az egy főre jutó kalóriabevitel is 20%-kal nő majd. Ennek következtében a világ élelmiszerigényének bővülése az elkövetkező 30 évben meg fogja haladni az 50%-ot. Mindez meghatározza az agrárszektorral szembeni speciális kihívásokat is, amelyeknek környezetvédelmi elemei – üvegházhatású gázok kibocsátása, a felhasznált víz mennyisége és minősége, talajszennyezés – is jelentősek.

A davosi világgazdasági fórum a világ előtt álló TOP 10 globális kihívást a következőképpen rangsorolta (*Radev, 2016*):

- az élelmezés bizonytalansága;
- egyetemes növekedés;
- munkanélküliség;
- éghajlatváltozás;
- a globális pénzügyek jövője;
- az internet jövője;
- a nemek közti egyenlőtlenség;
- a globális kereskedelem és befektetések;
- hosszú távú beruházások;
- egészségügy.

A davosi rangsor tehát az élelmezés kérdését első helyre teszi a globális kihívások között és a környezeti (föld, víz, levegő), valamint energetikai kihívásokat is ide, illetve az éghajlatváltozás blokkba sorolja.

Az élelmiszerigény meredek emelkedése mellett ugyanakkor az élelmiszer-pazarlás döbbenetes méreteket ölt. Ugyancsak *Radev* közlése szerint Észak-Amerikában és Óceániában egy lakosra vetítve mintegy 120 kilogramm élelmiszert dobnak ki évente, míg Európában ez az érték 100 kilogramm. Afrikában és Délkelet-Ázsiában ugyanakkor ennek a mennyiségnek csak mintegy negyede-ötöde kerül a szemétbe.

Mindezek mellett rohamos ütemben növekszik a városi népesség, bővül a középosztály, a fizetőképes réteg gyarapodása 40-50 millió fő/év, megjelent a bioüzemanyag-termelés konkurenciája és a termelési erőforrások – legnagyobb mértékben a víz – szűkülése (*Raskó, 2016*).

A világ ezekre a kihívásokra releváns válaszokat ad, a világtermelés növekedési üteme a világkereslet növekedésével (1,2-1,4%) megegyező ütemű, illetve időnként azt kis mértékben meghaladja (*Raskó, 2016*). Ez a következőknek köszönhető:

- high-tech és humánerőforrásra alapozott élelmiszer-termelés;
- tudásalapú mezőgazdaság, K+F;
- precíziós termelési eljárások;
- fenntartható fejlődés: víz-, inputanyag-takarékos technológiák révén;
- a még termelésbe vonható terület mintegy 500 millió hektár (Brazília 200, India 100, Ukrajna 80, Észak-Amerika 50, Afrika 50 millió hektár);
- olcsóbb termék-előállítás: big data analízis az optimális erőforrás-felhasználás és a fajlagos költségmegtakarítás céljából;
- az öntözéses vagy azzá tehető területek bővülése;
- az intenzív, jól ellenőrizhető feltételeket kínáló állattartási rendszerek előretörése.

Adatokkal támasztható alá, hogy minél fejlettebb egy ország, az állati eredetű élelmiszerek annál nagyobb szerepet játszanak a lakosság napi energia- és fehérjefogyasztásában. *Horn Péter* közlése szerint, míg az egy főre jutó GDP 2000 USD/év alatt van, addig az állati termékek aránya az összes energiabevitelben csak 3-5%, 11 000 dollár felett azonban már 30-35%. Az egy főre jutó napi állatifehérje-fogyasztás világátlagban 32 gramm, az OECD-országokban 62 gramm. Az egy főre jutó éves húsfogyasztás Afrikában 18 kilogramm, Délkelet-Ázsiában 27 kilogramm, Európában 86, Észak-Amerikában pedig 117 kilogramm (*Horn, 2016*).

A globális állatitermék-előállítás növekedése *Horn* szerint évente várhatóan 1,6% lesz az elkövetkező időszakban. Ezen belül azonban jelentős a szóródás, az egyes termékek termelése a következők szerint alakul majd:

- sertés 1,2%;
- baromfi 2,0%;
- akvakultúra 3,5%;
- tojás 1,1%;
- szarvasmarha 1,0%;
- tej 1,0%.

Mindezek következtében az élelmiszerek ára a világpiacon relatíve magas szinten fog stabilizálódni. A CRB élelmiszer-alindex – ami lényegét tekintve árindex – az elmúlt egy évtizedben erősen volatilisan ugyan, de markánsan emelkedett (1. ábra). Ez azt mutatja, hogy az élelmiszerek egyre inkább stratégiai termékekké válnak a világkereskedelemben, amit a kedvező agráradottságokkal rendelkező országok kihasználhatnak. Hazánk agrárgazdaságát ebből a szempontból kell megítélni.

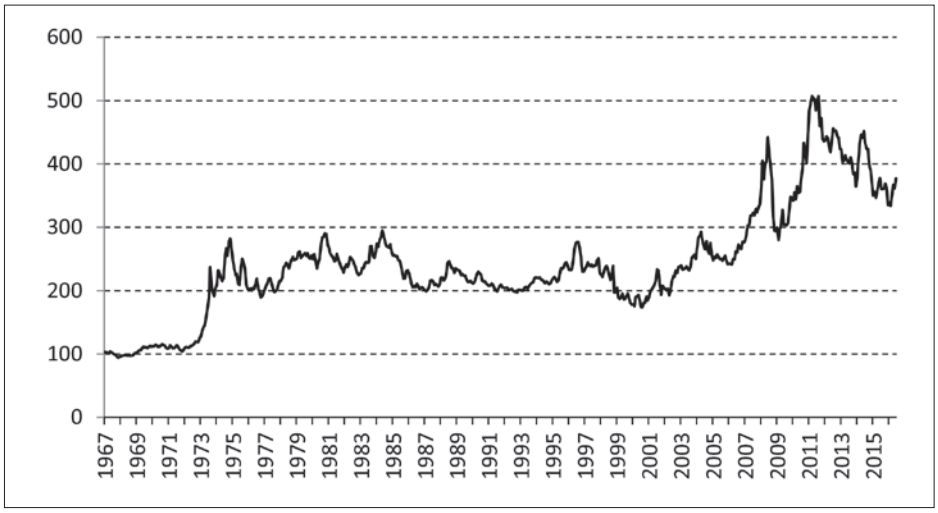
Magyarország agrárgazdasága az elmúlt két és fél évtizedben drasztikus pozícióvesztést szenvedett el a világ élelmiszertermelésében, részesedésünk mintegy felére csökkent. Ez abból adódik, hogy míg a világ mezőgazdasági termelése 1989–1991. évek átlagához képest 2013-ra 73%-kal bővült, Magyarországé 27%-kal visszaesett (2. ábra). Ha a rendszerváltás óta eltelt két évtized biológiai-technikai változásait, fejlődését is mérlegeljük, bátran állítható, hogy hazánk jelenleg messze nem használja ki az agrárgazdaságában rejlő adottságait. Példaként említhető, hogy hústermelésünk a világénak ma már alig több mint 0,3%-át adja, miközben a kilencvenes évtized elején ugyanez még 1% körül alakult (1. táblázat). A hazai búzatermelés 0,72%-át adta 2014-ben a világ termelésének, de a növénytermesztésben akár egyik évről a másikra is szélsőséges ingadozások tapasztalhatók (a búza esetében a világtermelésből való részesedésünk 2003-ban 0,5% volt, ami a következő évben 0,95%-ra emelkedett).

A magyar mezőgazdaság kibocsátási potenciálja az Európai Unió tagországai középmezőnyének elején foglal helyet, annak ellenére, hogy a mezőgazdasági kibocsátásból alig 2%-kal részesedik. Mezőgazdasági teljesítményénél 10 ország ért el többet a 2011–2015. évek átlagában. Ezek közül 8 ország 2004 előtt is tagja volt az uniónak, míg az újonnan csatlakozók közül csak Lengyelországnak és Romániának nagyobb a mezőgazdasági kibocsátása.

A növényi termékek közül több olyan

1. ábra

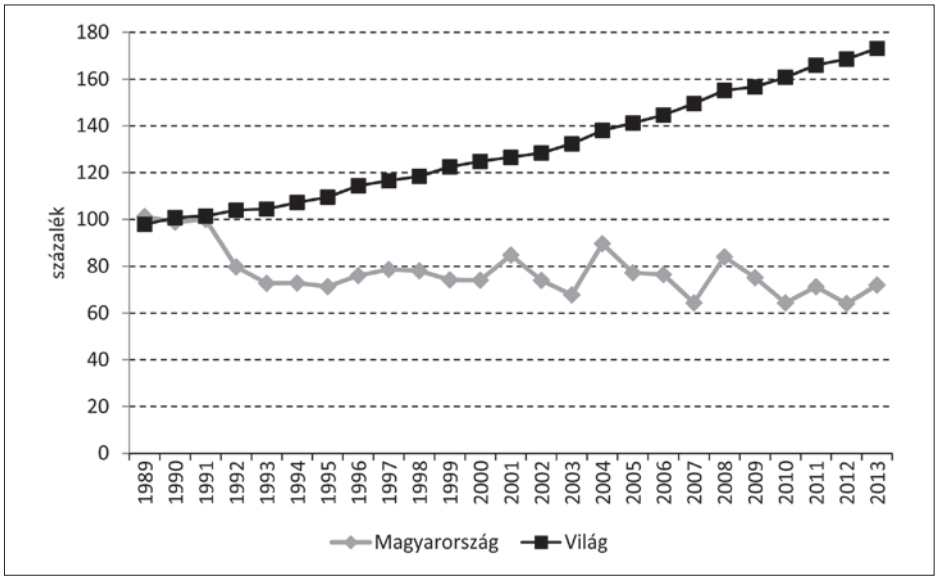
A CRB élelmiszer-alindex alakulása (1967. január = 100%)

Forrás: AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztálya

2. ábra

A világ és Magyarország agrártermelésének alakulása (1989–1991 átlaga = 100%)

Forrás: FAO-statisztika

is van, amelynek termelése – ha a világhoz hasonlítva nem is, de az EU-éhoz képest – jelentősebb volument képvisel. A világ búzatermeléséből való részesedésünk a jobb években sem éri el az 1%-ot, míg az unió termelésének 3-4%-át adjuk. A világ kukoricatermeléséből hazánk csak nagyjából 1%-ot képvisel, az EU-hoz viszonyítva egyes években megközelítjük az ottani termés 15%-át. A napraforgómag a világtermelésből 3-5%-ot tesz ki, de az EU-hoz viszonyítva 15-22% között mozog. Ha ugyanezen növények betakarított területeit hasonlítjuk a világ területi adataihoz, akkor Magyarországra vonatkozóan a gabonafélék esetében rendre alacsonyabb értékeket kapunk, mivel termésátlagaink jelentősen meghaladják a világátlagot.

Zöldség- és gyümölcstermelésünk sem a világgal, sem az unióval való összehasonlításban nem mutat ilyen magas arányokat. A világ zöldségtermeléséből hazánk mindössze 0,2%-ot képvisel, az EU-hoz viszonyítva 2-3%-os az arányunk. Gyümölcstermelésben a világ termeléséből való részesedésünk 0,2-0,3% közötti, míg az Európai Unió összes termésének – a zöldséghez hasonlóan – 2-3%-át állítjuk elő. A zöldségek és gyümölcsök termésátlagát vizsgálva az tapasztalható, hogy a világ-

1. táblázat

Magyarország részesedése a világban 2014. évben

(M. e.: százalék)

Termőterület	0,15
Lakosság	0,13
Agrárexport	0,77
Agrárimport	0,46
Búzatermelés	0,72
Kukoricatermelés	0,67
Napraforgó-termelés	3,59
Szójatermelés	0,04
Sertéshizlalás	0,22
Tejtermelés	0,22
Baromfihizlalás	0,55

Forrás: saját számítás KSH- és EUROSTAT-adatok alapján

átlagot többnyire meghaladjuk, de az EU termésátlagait messze nem érjük el.

Mind a világ, mind pedig az Európai Unió állatállományához képest alacsony és csökkenő értékeket mutattak a hazai adatok az elmúlt évtizedben. Az EU állatállományából való részesedésünket vizsgálva legalacsonyabb értéket – nem érve el az 1%-ot – a szarvasmarha-állomány mutatta, míg legmagasabb arány a tyúkállomány esetében tapasztalható, amely meghaladja a 2%-ot.

Mindezeket azért is kell kiemelni, mert hazánk agrárökológiai potenciálja mintegy duplája a jelenleg realizáltnak. Márpedig ennek a természet adta lehetőségnek a lehető legteljesebb mértékű kihasználása nemzetgazdasági érdek és egyben morális kötelesség. A mezőgazdaság Magyarországon ma is a nemzetgazdaság egyik meghatározó ágazata, és bár szerepe csökkenő – ez természetes velejárója a társadalmi-gazdasági fejlődésnek –, jelentősége nem vitatható el. Ez a jelentőség nemcsak gazdasági területen érvényes, hanem társadalmi, szociológiai és politikai vonatkozásban is. Mindezt nem lehet figyelmen kívül hagyni az ágazat megítélésekor. Ugyanakkor óvatosan kell bánni azokkal a véleményekkel is, amelyek az ágazatnak „húzó" szerepet szánnak a magyar nemzetgazdaságban. Tudomásul kell venni, hogy a mezőgazdaság egy fejlett – vagy közepesen fejlett – gazdaságú társadalomban már soha nem lehet „húzóágazat". Lehet viszont sikerágazat! A mindenkori agrárpolitikának ezt a célt kell szolgálnia. A jövőben is érdekünk az agrárökológiai potenciál jelenleginél nagyobb, de a piaci lehetőségekkel összhangban lévő kihasználása. Ehhez azonban differenciáltabb, a hozzáadott érték nagyságára összpontosító tevékenységi szerkezetre és a versenyképesség javítására van szükség. Mindkét igény kielégítése idő- és tőkeigényes!

Az agrárgazdaság helye a magyar nemzetgazdaságban

Az agrárgazdaság a magyar társadalomban még napjainkban is megkülönböztetett jelentőséggel bír, ami a gazdasági szerep mellett hagyományainkból, történelmünkből és kultúránkból is eredeztethető. Időről időre megfogalmazódik egy agrárstratégia készítésének az igénye, és ha a hatalom tollából ez elkészül, a politikai pólusok szedik ízekre az ebben megfogalmazott célkitűzéseket.[3] Ezért volt nagy jelentőségű az MTA elnökének 2009. évi kezdeményezése, hogy az ország jövője szempontjából alapvető hét stratégiai kérdésben a társadalmi konszenzus megteremtésére alkalmas álláspontokat alakítsanak ki az Akadémia köztestületei. Az egyik ilyen kiemelt terület a magyar élelmiszer-termelés és a vidék jövőjének megalapozása volt. Ennek eredményeként készült el az az agrár- és vidékstratégia – az agrárgazdaságról szóló rész *Bedő Zoltán, Csáki Csaba, Dorgai László, Kiss Judit, Nagy Márta, Németh Tamás, Popp József, Szerdahelyi Péter, Szűcs István, Udovecz Gábor* és e cikk szerzőjének közreműködésével –, amely szakmai alapokon állva az elmúlt évtizedekben készített stratégiák közül a legfajsúlyosabb, ugyanakkor a legvisszhangtalanabb volt (*Csáki, 2010*).

Az MTA fentebb említett Köztestületi Stratégiai Programja alapján, annak napjaink kihívásaira történt aktualizálásával most is meghatározhatók azok a főbb alapvetések, amelyek az agrárgazdaság nemzetgazdasági szerepét befolyásolják:

• Magyarország természeti adottságai, termelési és feldolgozási hagyományai, valamint szellemi tőkéje magas színvonalú agrárszektor (agrobiznisz) kiépítésére alkalmas és érdemes. Sajnos a rendszerváltás után lehetőségeinkkel – sem önmagunkhoz

[3] A jelenleg érvényes agrárstratégia a Darányi terv, aminek szakmai ismertetését *Viski József* és *Czene Zsolt* közölte a folyóirat hasábjain (*Viski – Czene, 2012*).

2. táblázat

Az élelmiszer-gazdaság aránya a nemzetgazdaságban

Év	A mezőgazdaság[a] részaránya			Az élelmiszeripar részaránya			Mezőgazdasági, élelmiszeripari termékek, ital, dohányáru			Fogyasztói árindex előző év = 100,0	
	a foglalkoztatásban[b] %	a bruttó hazai termék (GDP) termelésben	a beruházásban	a foglalkoztatásban[b] %	a bruttó hazai termék (GDP) termelésben	a beruházásban[d]	részaránya		külkereskedelmi forgalmának egyenlege, milliárd Ft[c]	élelmiszer	összesen
							a fogyasztásban	az exportban[c]			
		folyó áron, %			folyó áron, %						
2010	4,6	3,0	4,8	3,3	2,0	2,2	27,5	6,9	464,2	103,2	104,9
2011	4,9	3,9	5,6	3,2	1,9	2,5	28,0	7,5	594,9	106,6	103,9
2012	5,0	3,9	5,8	3,2	1,9	2,5	26,8	8,2	764,9	105,9	105,7
2013	4,7	3,8	5,7	3,3	2,0	2,6	27,7	8,1	814,4	102,8	101,7
2014	4,6	3,8	5,7	3,5	2,0	2,9	26,2	9,0	922,8	99,6	99,8
2015	4,8	3,0	4,0	3,3	2,1[e]	2,3	30,1	8,5	879,3	100,9	99,9

[a] Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágazatba sorolt gazdasági szervezetek.

[b] A munkaerő-felmérés adatai.

[c] A Szabványos Nemzetközi Kereskedelmi Osztályozás (SITC) szerint.

[d] Számított adat.

[e] Becsült adat.

Forrás: KSH, AKI

képest, sem pedig nemzetközi összehasonlításban – nem tudtunk élni!

• Az előttünk álló 4-5 év az agrárgazdaság számára lehetőségeket nyújt, de 2020-at követően kockázatot jelenthet az EU agrártámogatási rendszerének hosszabb távú fenntarthatatlansága. Az uniós források kiesése hazai kormányzati eszközökkel csak korlátozottan kezelhető. Ezért stratégiai kérdés, hogy a 2020-ig előttünk álló néhány évben az ágazat versenypozíciója, relatív gazdasági súlya és szerepe javuljon, és emellett mérséklődjenek a mezőgazdasággal kapcsolatos gazdasági és társadalmi konfliktusok.

• Napjaink és az előttünk álló időszak problémái mérsékelhetők lettek volna, ha a rendszerváltás utáni kormányok előrelátóbb, célzott programokkal törekedtek volna az agrárgazdaság strukturális átalakítására. Ezt azonban nehezítette, hogy az agrárgazdaság folyamatosan „átpolitizált" volt. Prekoncepciók döntöttek el olyan kérdéseket, amelyekre a társadalmi-gazdasági folyamatok önmagukban hatékonyabban válaszoltak volna. Nem volt ez másként a mögöttünk hagyott években sem!

• A problémák abból is származtak, hogy a kormányok energiája (pénze és ideje) felőrlődött a napi gondokkal, a különböző lobbikkal, agrárerőcentrumokkal, elosztóláncokkal folytatott küzdelemben, s háttérbe szorultak a stratégiai döntések, illetve programok. Valamennyiünk tanulási folyamata (a teendők felismerése, a megvalósítás idő- és eszközszükségletének számbavétele stb.) lassú volt a diktált tempóhoz képest! Az evolúciós átalakulásnak több gazdasági haszna lenne, mint a revolúciónak, a gyors és erőltetett átalakításnak.

A magyar mezőgazdaság nemzetgazdasági szerepe, főbb makrogazdasági mutatói az európai mezőnybe illeszkednek. A GDP-termelésben a mezőgazdaság aránya az 1990-es években fokozatosan mérséklődött, 2010-ben 3,0%-ot tett ki (2. táblázat). Az azóta eltelt időszakban azonban rendre 4% közelében alakult, majd 2015-re újra visszaesett 3%-ra. Ugyanakkor látni kell, hogy a 2011–2014. éveket jellemző pozitív folyamat nem gazdaságpolitikai döntések következménye, elsősorban globális árhatások és a hazai támogatás uniós szintre emelkedése magyarázza.

A mezőgazdaságénál ugyanakkor sokkal markánsabb nemzetgazdasági szerepe van az agrobiznisznek, amely a mezőgazdaságon, erdőgazdálkodáson és halászaton kívül magában foglalja az élelmiszer-feldolgozást és minden, a mezőgazdasági tevékenységet megelőző és követő tevékenységet. Az élelmiszeripar részaránya a 2010-es évekre a nemzetgazdasági GDP-ből az uniós csatlakozás előtti éveket jellemzőnek mintegy kétharmadára esett vissza, és már alig haladta meg a 2%-ot. Ez a tendencia már nem a nemzetközi trendeket követi, a hazai élelmiszeripar gazdasági pozíciójának gyengülésével magyarázható.

Látható tehát, hogy a mezőgazdaság és az élelmiszeripar együttesen a nemzetgazdaság bruttó hazai termelésének 5-6%-át adja. Az agrobiznisz aránya azonban nehezebben számszerűsíthető. A statisztika önállóan nem számítja ennek a „komplexumnak" a hozzájárulását a nemzetgazdaság teljesítményéhez (*Kovács, 2010*). Számításokon alapuló kalkulációk szerint Magyarországon az agrobiznisz részesedése a nemzetgazdaság teljesítményében, hozzájárulása a GDP-hez napjainkban 11-12%-ra tehető.

Az ágazat nemzetgazdasági szerepében alapvető átrendeződések az uniós csatlakozás óta, illetve annak hatására nem történtek, bár az agrárfoglalkoztatás statisztikai bővülése szembetűnő. Jellemzően folytatódtak azok a tendenciák, amelyek a korábbi évtizedben voltak megfigyelhetők.

Amennyiben a mezőgazdaság valamennyi szereplőjét figyelembe vesszük, úgy több mint 600 ezer háztartás közvetlenül kötődik a mezőgazdasághoz, még mindig a magyar háztartások csaknem egynegyede érintett a mezőgazdasági termelésben.

Az ágazatban részt vevő mezőgazdasági termelők összesített száma meghaladja az 1,6 milliót, amelyből 1,1 millió fő nem üzemszerű, ház körüli termelést folytat.

A mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya az uniós csatlakozást megelőző és követő években csökkent, de a 2010-es évet követően 4,8% körül stabilizálódott. Hasonlóan stabil az élelmiszeriparban foglalkoztatottak aránya, 3,2-3,3%.

Az ágazat foglalkoztatási szerepét sokan ez alapján a foglalkoztatási arány alapján értékelik. Ugyanakkor nem veszik figyelembe, hogy a mezőgazdasági adottságok és a termelésszerkezet mellett több egyéb tényező (a népsűrűség, a mezőgazdasági terület aránya, a földellátottság és a munkaerő-sűrűség) együttesen befolyásolják ezt a mutatót. Hiba csupán a mezőgazdasági foglalkoztatottak arányából kiindulni, illetve ennek minél alacsonyabb értékét elérendő célnak tekinteni. A magas népsűrűségű és alacsony agrárfoglalkoztatású országokban (Belgium, Hollandia, Egyesült Királyság) a mezőgazdasági munkaerő tényleges létszáma korántsem jelent elhanyagolható foglalkoztatási szerepet. Az adatok nemzetközi összehasonlításban jól szemléltetik, hogy az agrárfoglalkoztatás arányánál a földellátottság és a munkaerő-sűrűség tekintetében lényegesen közelebb állunk az EU átlagához, amely mögött természetesen jelentős különbségek húzódnak meg. Hazánkban az agrárágazat nemzetgazdasági súlyának érdekeinkkel összehangolt megítéléséhez (viszonylagos szerepének megőrzéséhez) a termelés átlagosnál lényegesen jobb adottságai is érveket szolgáltatnak.

A mezőgazdasági beruházások nemzetgazdasági beruházásokon belüli aránya a 2010–2014 közti időszakban 4,8 és 5,7% között alakult. A 2015. évi drasztikus – 1,7 százalékpontos – csökkenés a támogatási lehetőségek adott évi hiányával magyarázható. Mint a későbbiekben még foglalkozunk vele, a mezőgazdasági beruházások erősen támogatásérzékenyek, tehát a termelők igyekeznek kivárni azt az időpontot, amikor a szükséges és tervezett beruházásaikhoz támogatás nyerhető. Ha mégis sürgetően szükségük van az adott fejlesztésre, azt lízing keretei közt szerzik be.

Az élelmiszeripar beruházási aránya 2010 és 2015 között hasonló irányú változásokat mutat, kisebb amplitúdóval.

Az élelmiszerek, italok és dohányáruk részesedése a fogyasztásból a rendszerváltáskor mért 37%-ról 2010-ig 27,5%-ra csökkent. Ez a tendencia 2010-után már nem folytatódott, előbb 26-28%-os szinten stabilizálódott, majd 2015-re – a KSH szerint – 30,1%-ra emelkedett. Ezt a hosszú távú folyamatot akár pozitívan is értékelhetnénk, hiszen a – többnyire rugalmatlan – élelmiszerek fogyasztási arányának csökkenése a társadalom életszínvonalának növekedését is jelezheti. Valójában nem erről volt szó. A csökkenő arányt részben a fogyasztás mennyiségének visszaesése magyarázza, részben pedig az, hogy az élelmiszerek áremelkedése elmaradt az iparcikkekétől, energiahordozókétól és szolgáltatásokétól. Így a folyó áron számított fogyasztási arány már csak emiatt is mérséklődött.

A rendszerváltáskor a nemzetgazdasági export egynegyedét az agrárgazdaság adta. Ez az arány az EU-csatlakozás időpontjára 6%-ra csökkent, az azóta eltelt időszakban azonban szinte folyamatos volt a növekedés, jellemzően 8% felett alakult, 2014-ben elérte a 9%-ot. Ez az arány nagyobb, mint a mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat és az élelmiszeripar nemzetgazdasági GDP-ből való részesedése. Az agrárgazdasági külkereskedelmi forgalom egyenlege végig pozitív volt. Ezzel az agrárgazdaság fontos stabilizáló szerepet játszik Magyarország külkereskedelmi mérlegének alakulásában.

A MEZŐGAZDASÁG ERŐFORRÁSAI

A mezőgazdasági termelés néhány alapvető erőforrása (a termőföld, a víz, a mun-

kaerő) nemzetközi összehasonlításban még mindig kiaknázható komparatív előnyt jelent a nemzetgazdaság egésze és így a vidéken élők számára is. Annak ellenére tehetjük ezt a megállapítást, hogy kétségtelenül vannak komparatív hátrányaink is, amelyekről sokszor elfeledkezünk. Így néhány más erőforrás (az eszközök és a tőke) tekintetében már gyengébbek vagyunk, de a kontinentális éghajlat miatti gyakori szélsőséges időjárás, az aszály, nyáron a kánikulai meleg, a késői fagyok, télen a –20 °C-ot elérő hideg versenyhátrányt is jelent a hazai termelőknek.

A termelési feltételek mennyiségében, minőségében, tulajdonviszonyaiban, hasznosításuk szervezeti rendszerében, közgazdasági környezetében a kilencvenes évtized gyökeres változásokat hozott. A társadalmi-gazdasági átalakulás feszítő és tartósan ható problémák sokaságát hozta felszínre, amelyeket a XXI. század első másfél évtizedének – agrárgazdaságot tekintve – konszolidáltabb viszonyai is alig tompítottak.

3. táblázat

A földterület használata művelési ágak szerint

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
A művelési ágak területe, ezer hektár						
Szántó	4 322,1	4 322,3	4 323,6	4 325,7	4 331,3	4 331,7
Kert	81,5	81,5	81,3	80,9	80,3	80,5
Gyümölcsös	93,7	92,4	92,6	92,2	92,6	92,2
Szőlő	82,8	82,1	81,6	82,0	81,2	80,6
Gyep	762,6	758,9	758,9	759,1	760,9	761,5
Mezőgazdasági terület	*5 342,7*	*5 337,2*	*5 338,0*	*5 340,0*	*5 346,3*	*5 346,4*
Erdő	1 912,9	1 922,1	1 927,7	1 933,6	1 938,1	1 939,5
Nádas	65,4	65,5	65,5	65,4	65,3	65,4
Halastó	35,5	35,4	36,8	37,0	36,6	36,4
Termőterület	*7 356,4*	*7 360,3*	*7 368,0*	*7 375,9*	*7 386,4*	*7 387,8*
Művelés alól kivett terület	1 947,0	1 943,1	1 935,4	1 927,5	1 917,0	1 915,6
Összesen	*9 303,4*	*9 303,4*	*9 303,4*	*9 303,4*	*9 303,4*	*9 303,4*
A művelési ágak megoszlása, %						
Szántó	46,4	46,4	46,4	46,5	46,5	46,5
Kert	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Gyümölcsös	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Szőlő	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Gyep	8,2	8,2	8,2	8,2	8,2	8,2
Mezőgazdasági terület	*57,4*	*57,4*	*57,4*	*57,5*	*57,5*	*57,5*
Erdő	20,6	20,3	20,7	20,7	20,8	20,8
Nádas	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Halastó	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Termőterület	*79,1*	*79,1*	*79,2*	*79,3*	*79,4*	*79,4*
Művelés alól kivett terület	20,9	20,9	20,8	20,7	20,6	20,6
Összesen	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*

Forrás: KSH

Termőföld

Magyarország legfontosabb természeti erőforrása a termőföld. A szántóterületek minősége, a talajtípusok, a fizikai adottságok, a domborzati viszonyok az általános minősítés szerint kedvezőek a mezőgazdasági termelés számára. A földminőséget befolyásoló tényezők az ország területén azonban jelentős eltéréseket mutatnak. Különbségek főként a domborzat, a talajok fizikai tulajdonságai, természetes termőképessége és a vízgazdálkodás tekintetében figyelhetők meg. Egyes kisebb területi egységek ugyanakkor különleges termőhelyi adottságokkal jellemezhetők, ezek tájjellegű, különleges termékek termelését teszik lehetővé, amelyhez sok esetben a termék egyedi minőségét fokozó, hagyományos termelési, feldolgozási kultúra is társul.

Az elmúlt néhány évben a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel, majd az állami földek értékesítésével kapcsolatban szakmai és politikai viták alakultak ki. Ezek érthetők és magyarázhatók, hiszen a föld jellegében vagyonmegőrző, így megélhetési garanciát és társadalmi pozíciót jelent tulajdonosának. Korlátozott és monopolizálható termelési tényező, ezért a – nem mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó – vagyonos társadalmi rétegeknek is kiemelt céljai közé tartozik a földvagyonszerzés.

A földkérdés különösen élesen vetődik fel egy olyan – relatíve kevés erőforrással rendelkező – ország esetében, mint Magyarország, ahol a mezőgazdaság gazdasági és társadalmi szerepe is jelentős. Ráadásul az ország 9,3 millió hektár összes területének 79,4%-a termőterület, míg a mezőgazdasági terület az összes földterület 57,5%-át teszi ki (3. táblázat).

A művelési ágak 2010–2015 közötti alakulását vizsgálva nem tapasztalunk szembetűnő változást. Meglepőnek tűnhet ugyanakkor, hogy a művelés alól kivett terület nagysága csökkent az utóbbi években, ezzel megfordult a művelés alól kivett területek markáns növekedésének rendszerváltás óta tartó tendenciája. Ez pozitív folyamatként értékelhető, hiszen a termőfölddel való célszerű gazdálkodás nemzeti ügy. A túlzott mértékű földkivonás veszélyezteti az agrárgazdaság termelőalapjait, a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportját. A megtett szabályozási, jogi lépések ebben az esetben támogatták, hogy a termőföldkivonások, művelésiág-változások csak a távlatos nemzetgazdasági érdekek figyelembevételével történhessenek.

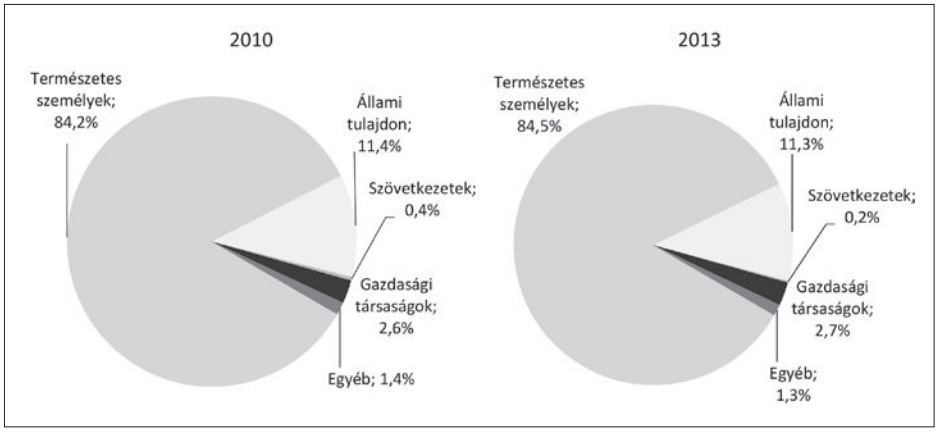
A mezőgazdasági hasznosítású területek korábban tapasztalt csökkenését az elmúlt fél évtizedben egy stabilizálódási szakasz követte. Így megmaradt az európai országokkal szembeni versenyelőnyünk a földellátottság területén. Az európai országok közül csupán Dánia és az Egyesült Királyság haladja meg minimálisan a magyarországi arányt – bár ott a szántó részesedése lényegesen kisebb –, máshol a mezőgazdasági terület aránya jóval szerényebb.

Magyarországon a mezőgazdasági célra használt földterületek több mint négyötöde természetes személyek tulajdonában van és ez az arány növekvő tendenciát mutatott az elmúlt években is. Ugyanakkor a földtulajdonosok meghatározó hányada nem gazdálkodó, a földjeit bérbe adja. Az állami tulajdonú termőföld aránya a vizsgált időszakban meghaladta a 11%-ot, míg a szövetkezetek és gazdasági társaságok földtulajdona elhanyagolható (0,2 és 2,7%) (3. ábra).

Nyugat-Európában a mezőgazdasági terület mintegy 40%-át bérlők művelik. Az átlagosnál nagyobb méretű gazdaságokban nagyobb a földbérletek aránya (30 ha felett közel 50%). A bérbeadók jelentős része nem mezőgazdasági foglalkozású földtulajdonos. A tulajdoni szerkezetből és a földtulajdonosok státuszából adódóan hazánkban a bérelt területek nagysága a nyugat-európainál jelentősebb, hiszen

3. ábra

A külterületi termőföldtulajdon szerkezete, 2010, 2013

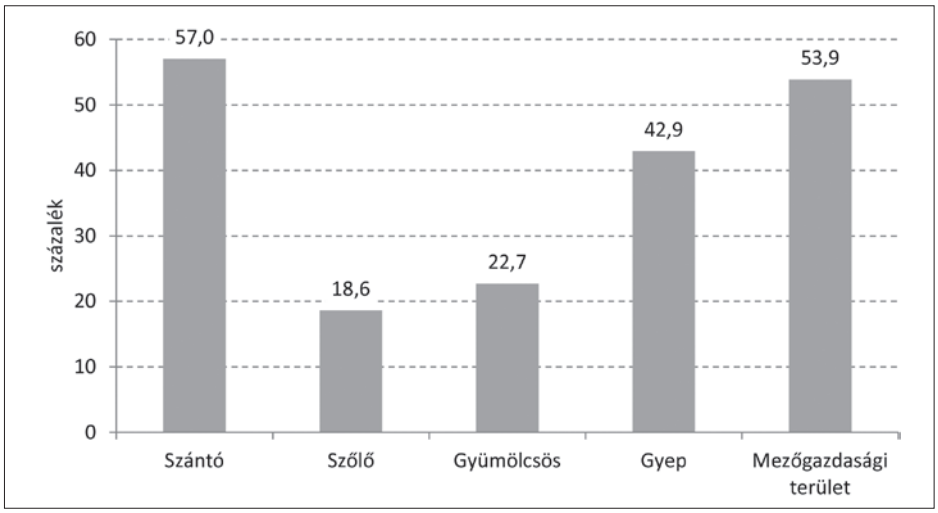
Forrás: FVM FÖMI, 2011; FM FÖMI, 2014

a teljes mezőgazdasági terület több mint felét teszik ki (*Szabó, 2010*). A 2013. évi Gazdaságszerkezeti Összeírás alapján a bérelt mezőgazdasági terület aránya 53,9 százalék volt. A legmagasabb arány a szántó- és a gyepterületeknél figyelhető meg, míg a szőlő és a gyümölcsös esetében a gazdálkodás jellemzően saját földterületen folyik (4. ábra).

Az egyéni gazdaságok esetében a saját tulajdonon történő termelés szerepe a jelentősebb, használt földjeik mintegy egynegyedét bérlik. A társas vállalkozások, gazdaságok a hatályos jog szerint nem szerezhettek (szerezhetnek) földtulajdont, így csaknem kizárólagos földhasználati jogcímük a földhaszonbérlet. A gazdasági szervezetek esetében a haszonbérelt területek egy része

4. ábra

A bérelt terület aránya művelési ágak szerint

Forrás: KSH – GSZÖ 2013 in Agrárjelentés 2014

4. táblázat

Országos földbérleti díjak művelési ágak szerint

Művelési ág	2010	2011	2012	2013	2014
Szántó	28 900	32 800	38 600	40 600	42 700
Gyep	14 200	16 300	19 000	20 800	21 500
Szőlő	42 000	46 400	59 200	61 800	71 900
Gyümölcsös	34 500	37 800	41 400	46 500	47 700
Erdő	13 800	14 000	16 000	15 800	18 000

Forrás: Statisztikai Tükör, 2015

a saját tagok, részvényesek földtulajdonát képezi. Az egyéni gazdaságok közül arányaiban a legtöbb földet – területük mintegy 50%-át – a 300 hektár feletti területen gazdálkodók, a legkevesebbet – kevesebb mint 10%-ot – a 10 hektár alatti földterületet használók bérlik.

Az elmúlt időszakban Magyarországon érezhetően csökkent a földkínálat és növekedett a földkereslet, ami a földhaszonbérleti díjak emelkedésével járt együtt (4. táblázat). Megfigyelhető, hogy a bérbeadók a területalapú támogatás egy részére (ma már egyre inkább egészére) igényt tartanak, függetlenül attól, hogy ezt a támogatást csak a földhasználó veheti fel. A bérleti díjak növekedésében nagy szerepe volt a birtokösszevonási célú földvásárláshoz igényelhető állami támogatásnak és a hitelekhez nyújtott kamattámogatásnak is.

Az unióban a bérleti díjak a föld árának 2-3%-át teszik ki és viszonylag stabilak. Ezzel szemben Magyarországon a bérleti díjak földárhoz mért aránya meglehetősen széles sávban – 2-10% – ingadozik. A közelmúltban ugyanakkor a földbérleti díjak emelkedtek meredekebben, és ma már a föld árának átlagosan mintegy 6%-át teszik ki. Ennek oka az volt, hogy a támogatások mértékének emelkedése növelte a bérleti díjakat és a spekulánsok is felverték a földbérlet árát.

Továbbra is igaz *Szűcs és Csendes* másfél évtizeddel ezelőtt tett megállapítása, hogy Magyarországon a földpiac és a földbérleti piac elszakadt egymástól, különváltan működnek, eltérő, esetenként ellentétes hatásokat, információkat közvetítenek a termelők és a tulajdonosok felé (*Szűcs – Csendes, 2002*).

A termőföld alapvetően rugalmatlan kínálatát Magyarországon a bérleti gazdálkodásból eredő kötöttségek, az állami tulajdonú termőföldek mindeddig magas aránya és az osztatlan tulajdonok korlátozzák. A föld tulajdonjogának megváltozása többféle jogcímen történhet, de az uniós csatlakozás utáni időszakra inkább az öröklés miatt bekövetkező tulajdonosváltás volt a jellemző (*Biró, 2010*).

Adásvétel útján 2015-ben 46,7 ezer hektár termőföld cserélt tulajdonost, amelyet – korábbi évek adatai alapján becsülve – 80-100 ezer hektár öröklés útján létrejött tranzakcióval kiegészítve, 130-150 ezer hektáros összforgalmat kapunk. A 7,39 millió hektár termőterülethez képest a 46,7 ezer hektáros forgalom azt jelenti, hogy a termőföldpiac országos forgási sebessége (állományarányos forgalma) a 2014-es 1,38%-ról 0,63%-ra csökkent (*OTP Jelzálogbank, 2016* alapján saját számítás).

A mezőgazdasági termőföldárak 2015-ben – a megelőző három év 12,8%-os, 8,2%-os, majd 15%-os növekedése után – az *OTP Jelzálogbank* adatai szerint átlagosan 14%-kal voltak magasabbak az előző évhez képest. Ezen belül a legjelentősebb mértékben az ültetvények árai növekedtek 2010 után (5. táblázat). A föld árát számos tényező befolyásolja, ezért az ország egyes területein a föld ára az országos átlagtól

5. táblázat

Egy hektár földterület átlagára művelési áganként

Művelési ág	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Szántó	519 300	583 700	688 400	759 600	884 600	934 000
Gyep	251 600	283 800	320 600	345 400	391 100	376 000
Szőlő	913 300	1 035 400	1 184 100	1 246 000	1 437 500	1 810 000
Gyümölcsös	721 200	729 100	858 700	939 200	1 065 100	1 500 000
Erdő	400 400	400 100	463 500	470 500	528 800	650 000

* OTP Jelzálogbank, 2016

Forrás: Statisztikai Tükör, 2015

jelentősen eltért. A legdrágább területek Hajdú-Bihar, Békés, Győr-Moson-Sopron és Fejér megyékben találhatók, ahol a szántó hektáronkénti ára jóval 1 millió forint felett volt.

A termőföldpiac az új földforgalmi törvény 2014. májusi hatályba lépése óta folyamatosan szűkült: 2014-ben egyharmadával, 2015-ben felével csökkent a forgalom. A meghirdetett *Földet a gazdáknak* program ugyanakkor a forgalom megtöbbszöröződését okozhatja, s a licitek hatására az árak további markáns emelkedésére lehet számítani (*OTP Jelzálogbank, 2016*). A meghirdetésre került árak ugyanis egyes esetekben kimondottan magasak voltak.

A 2015. év meghatározó birtokpolitikai története volt, hogy a Kormány kiterjesztette *Földet a gazdáknak* programját és annak részeként megkezdte a még állami tulajdonban lévő földek értékesítését. A deklaráltan elérni kívánt központi célt a következőképpen fogalmazták meg: „a nagyarányú földértékesítés célja, hogy a jelenleg életképes földműves gazdaságokat versenyképes családi gazdaságokká lehessen fejleszteni azáltal, hogy az állam jelentős földtulajdont juttat a földműves gazdáknak.” A megfogalmazott cél azonban összemos egy adott üzemi formát mint gazdálkodási formát (családi gazdaság) egy ettől jóval tágabb földművesi kör különböző jogi formában működő gazdaságaival.

A program alapelvként említi, hogy „legfőbb célja a jelenleg életképes mezőgazdasági birtokok versenyképes méretűvé fejlesztése úgy, hogy a versenyképes üzemméret saját tulajdonú földekre alapuljon”. Ebben a megfogalmazásban is fellelhető az ellentmondás, hiszen szinonim fogalomként állítja egymás mellé a birtokot és az üzemet.

Mindezen túl azonban azt sugallja, hogy a kicsiből a közepes felé kíván építkezni, miközben egyéb rendelkezéseivel – földhasználati felső korlát, KAP-degresszivitás – éppen az önmagában versenyképes gazdaságokat jogilag bontja kisgazdaságokra.

Az állami tulajdonban lévő földek értékesítésének már a felvetését, a konkrét megvalósításának tervezetét pedig különösen heves szakmai-politikai „vihar” kísérte. Valamennyi ellenzéki parlamenti politikai erő pergőtűz alá vette a földprivatizációt. A földprivatizációval kapcsolatos opponáló megállapítások azonban csak kisebb hányadukban szakmaiak, többségében politikabefolyásoltak. Ugyanakkor kétségtelenül találhatók közöttük olyan elemek, amelyek szakmai indíttatásúak és valós kockázatokat jeleznek. Ilyenek például:

• az állami földek haszonbérletben maradása lehetőséget biztosítana a birtokpolitikai irányelvek támogatására, az agrárpolitikai, illetve élelmezésbiztonsági elképzelések megalapozására (bár a rendszerváltás utáni időszakban – kormányciklusoktól függetlenül – senki sem dolgozott ki stratégiát ennek megvalósítására, hogyanjára);

6. táblázat
A földértékesítési programba potenciálisan bevonható hasznosított állami tulajdonú földek

Hasznosítás státusza	Terület, ha	Földrészlet, db
Megbízási szerződéssel érintett terület	27 751	8 037
NFA jogelődje által kötött haszonbérlet	248 943	30 931
NFA által kötött haszonbérlet	99 471	10 931
Haszonbérleti pályáztatás alatt	1 995	593
Összesen	378 160	50 392

Forrás: Nemzeti Földalapkezelő Szervezet

• a földtulajdonnal kapcsolatban – immár több éve – a gazdálkodói körben meglévő bizonytalanság gátolja a beruházási, fejlesztési aktivitást, az ágazat nem használja ki azt a potenciális lehetőséget, ami a relatíve magas áraknak és támogatásoknak köszönhetően rendelkezésre állt (áll), a földek felvásárlására felhasznált források csökkentik a gazdálkodás fejlesztésének finanszírozási lehetőségét;

• a tulajdoni elaprózottság fokozódó nehézséget jelent a jövőre nézve;

• a program hatása mindenképpen kormányzati ciklusokon átnyúló lesz, hiszen az állam a jövőben már csak olyan földek tulajdonosa lesz, amelyek esetében az értékesítés lehetősége lényegében kizárt.

2015 nyarán mintegy 378 160 hektár állami föld vált értékesíthetővé, ami 50 392 darab ingatlant jelentett (6. táblázat). Fontos azt is kiemelni, hogy a Nemzeti Földalapba tartozó földvagyon-portfólió mindössze 1,8%-a nem volt valamilyen módon hasznosítva, így a földértékesítési program keretében szinte kizárólag haszonbérleti szerződéssel vagy megbízási szerződéssel terhelt földek kerültek meghirdetésre.

A kijelölt árverési portfólió 2015-ben azonban a potenciálisan bevonható terület „mindössze" 57%-ára terjedt ki, 215 329 ezer hektárt érintett és ez 41 012 földrészletet jelentett (7. táblázat).

Ugyancsak a 7. táblázat adatai mutatják, hogy a portfólió földrészleteinek döntő hányadát (77%-át) a 3 hektár alatti területek adták, amelyek átlagos mérete 1,14 hektár

7. táblázat
Árverési portfólió összesen

Földrészlet területe	Terület, ha	Földrészlet, db
3 ha alatt	35 870	31 588
3–10 ha között	28 877	5 551
10–30 ha között	36 983	2 145
30–50 ha között	30 184	781
50–100 ha között	48 760	707
100–150 ha között	20 019	165
150–200 ha között	8 443	49
200 ha felett	6 192	26
Mindösszesen	215 329	41 012

Forrás: Nemzeti Földalapkezelő Szervezet

és a portfólió összes területének alig 17%-át tették ki. Az értékesítésre kijelölt földterület bipoláris szerkezetét ugyanakkor az is jól szemlélteti, hogy a 3 hektár feletti földterületek száma kevesebb mint egynegyede (23%-a) volt az összes földrészletnek, átlagos méretük 19 hektár és a portfólió összes területének több mint 83%-át adták. Ez a terület tehát nagyobb táblaméret szerinti gazdálkodásra alkalmas, nem szolgálhatja kisebb gazdaságok néhány hektáros területkiegészítését.

A 2015. év végén zárult szakasz során a három hektár alatti területekre több mint 10 ezer vásárlási igény érkezett a Nemzeti Földalapkezelő Szervezethez (NFA) és mintegy 10 ezer hektár három hektár alatti terület került értékesítésre. A három hektár feletti területek nyilvános árverésein meg-

hirdetett földterületeknek a 65 százaléka, mintegy 120 ezer hektár talált gazdára. Végeredményben a három hektár alatti és fölötti földrészletek értékesítése során körülbelül 130 ezer hektár állami föld kelt el 2015-ben, és mintegy 7000 vásárlónak jutott összesen 12 ezer birtoktest. A kijelölt, de nem értékesített földrészletek 2016-ban újólag meghirdetésre kerültek.

Összességében úgy értékelhető, hogy az értékesítési folyamat elindítása ugyan közvetve, de hatással lesz a kormányzat által meghirdetett 80-20% birtokméretarány kialakulására.[4] A program által hátrányosan érintett gazdaságok esetében az általuk használt állami tulajdonú földek arányában reálisan számolni kell a gazdálkodási kockázatok növekedésével. A gazdálkodási kockázat növekedése egyrészt a vagyon értékének a csökkenésével járhat, ami viszont alapját képezheti egy részben új tulajdonosi szerkezet kialakulásának.

Víz

Az öntözés fejlesztése Magyarországon stratégiai kérdés. Bár évi 150-200 mm-es vízhiányos ország vagyunk, van vizünk, de azt nem használjuk ki. Az országba folyóinkon befolyik 107 km^3 víz és kifolyik 112 km^3. Ez a Balaton közel háromszoros vízmennyisége. Hazánk vízellátottsága tág határok között mozog: száraz, aszályos nyári időszakban nagy kiterjedésű területeken tapasztalható vízhiány, ugyanakkor gyakran egyszerre jelentős mennyiségben lehulló csapadék okoz ár- és belvízkockázatot.

Bár a kormányzatok verbálisan már régóta prioritásként kezelik az öntözésfejlesztést, tényleges előrelépés nem történt, sőt drasztikusan csökkent az öntözési kapacitás (az ezredfordulón 26 ezer mobil és stabil öntözőberendezés működött Magyarországon, számuk mára 12 ezerre apadt). A rendszerváltást követően az öntözésre berendezett területek nem növekedtek, a vízjogilag öntözhető terület nagysága nem változott, de a 2004-től megnyílt uniós támogatások sem növelték jelentősen az öntözésfejlesztési beruházásokat. Mindenképpen értékelendő azonban az az elmúlt években tapasztalt kormányzati erőfeszítés, amely az öntözésfejlesztési források biztosításáért a Vidékfejlesztési Programmal kapcsolatban történt Brüsszelben, de a kiharcolt források is legfeljebb (!) azt teszik lehetővé, hogy középtávon 50%-kal emelkedjen hazánkban az öntözött terület nagysága.

Öntözővíz-kapacitásunk és az öntözésre alkalmas földek alapján az elvileg öntözhető terület mintegy 800 ezer hektár lenne. A rendszerváltás és a privatizáció utáni időszakban – az öntözhetőség szempontjából – előnytelenül változtak meg a földhasználati viszonyok. Ráadásul az amúgy is erőtlen együttműködési készségek a gazdálkodók körében tovább erodálták az öntözési infrastruktúrát.

Az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program által elrendelt hivatalos statisztika 2015-ben 154,2 ezer hektár vízjogilag engedélyezett öntözhető területet mért fel *(Öntözésjelentés 2015. év)*, ami 2010 óta a legalacsonyabb érték.[5] (A tavalyi évben átlagosan 524 mm csapadék esett Magyarországon és 46 hőségnapot regisztráltak.) A több év átlagában azonban közel 200 ezer hektárra tehető a vízjogi engedéllyel rendelkező terület nagysága. Ebből – évjárattól függően – ténylegesen mintegy 100-110 ezer hektáron öntöztek, ami valamivel több mint 50%-os öntözési kapacitáskihasználást jelentett (8. táblázat). A többi berendezett

[4] A Kormány szándéka szerint az agrárgazdaság üzemi szerkezetét úgy kell alakítani, hogy a földhasználat 80%-a kis méretű egyéni gazdaságok, míg 20%-a nagyüzemek lehetősége legyen. Ezzel összhangban a rendelkezésre álló uniós források 80 százalékát is a kisgazdaságoknak juttatja.

[5] A közel 70 ezer hektáros területcsökkenés szakmai okokkal nem magyarázható, a magyarázat a statisztikai módszer változása.

8. táblázat

A vízjogilag engedélyezett öntözhető terület és a megöntözött terület alakulása

	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Vízjogilag engedélyezett öntözhető terület, ezer hektár	169,0	201,4	194,0	195,1	222,8	154,2
ebből: – megöntözött terület nagysága, ezer hektár	36,7	79,4	99,7	104,4	130,4	86,5
– megöntözött terület aránya, %	21,7	39,4	51,4	53,5	58,5	56,1

* Új módszerrel végzett adatgyűjtés, a korábbi évekkel nem összehasonlítható. Az adatszolgáltatásra kötelezettek 73%-a küldött adatokat, területi arányuk nem ismert.

Forrás: Agrárjelentés, 2014; Öntözésjelentés 2015. év

területen alapvetően az infrastrukturális hiányosságok miatt nem lehetett öntözni.

A felszíni vizekből kiöntözött terület 2015-ben 86,8 ezer hektár, felszín alatti vizekből öntözött 7,2 ezer hektár. Tehát a legálisan öntözött terület több mint kilenctizedét felszíni vízzel öntözték a gazdálkodók, s csak az öntözött terület 8,3 százalékát öntözték felszín alatti vízzel.[6] Az öntözővíz eredete mindössze 116 hektáron (0,1%) volt parti szűrésű víz, amelynek a 97 százalékát az Alföldön öntözték ki *(Öntözésjelentés 2015. év)*.

Az üzemre engedélyezett éves vízmennyiség 304 millió m^3 volt Magyarországon a 2015. évben. Ennek több mint négyötöde az Alföldre esett. Békés megyében (87 millió m^3) és Jász-Nagykun-Szolnok megyében (64 millió m^3) is az üzemre engedélyezett éves vízmennyiség meghaladja az Alföldön kívüli 5 régió teljes felhasználható vízmennyiségét. Az Alföldön az üzemre engedélyezett éves vízmennyiség megyénkénti átlaga 41 millió m^3, azzal együtt, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a 4 millió m^3-t sem éri el ez az érték. Az ország négy megyéjében ugyanakkor az 1 millió m^3-t sem éri el az engedélyezett éves vízmennyiség. Ezek: Nógrád megye (39 ezer m^3), Zala megye (613 ezer m^3), Vas megye (680 ezer m^3) és Heves megye (721 ezer m^3) *(Öntözésjelentés 2015. év)*.

Esőztető öntözőberendezéssel biztosítják a vizet a megöntözött területek kilenctizedén. Ezen belül a legelterjedtebb kiadagolási mód hazánkban a lineár öntözőberendezés (56 százalék). Csévélődobos öntözőberendezést használtak a megöntözött területek 23 százalékán, körforgóst pedig 11 százalékán. Az egyéb kategóriába a mikroszórófejes, a barázdás, a sávos, a zárt vezetékes és a felszín alatti kiadagolási módok tartoznak, amelyeket az öntözött területek 1 százalékán használtak *(Öntözésjelentés 2015. év)*.

Az öntözés döntően (közel 88%-ban) szántóterületen zajlik, és csak 4% oszlik meg a gyümölcs-, szőlő- és gyepterületek között. Az öntözéses művelési ágba sorolt halastó és erdő adja a terület 8%-át. A megöntözött szántóterületből zöldségfélét a területek 37%-án (ennek több mint fele csemegekukorica, negyede zöldborsó), kukoricát 18%-án, takarmánynövényt 14%-án, napraforgót 10%-án termesztenek (9. táblázat).

A jelenlegi hazai öntözési helyzet nemzetközi összevetésben is tarthatatlan. Az öntözött terület aránya Magyarországon 2%, ugyanez az unió átlagában 9%, míg a világátlag (eltérő adottságok mellett) 20% (*Biró et al., 2011*).

Az elmúlt években tehát nem történt érdemi előrelépés a mezőgazdasági víz-

[6] Az engedély nélküli vízkivétellel történő öntözésre nem állnak rendelkezésre megbízható adatok.

9. táblázat

Öntözés művelési áganként 2015-ben

(M. e.: hektár)

Megnevezés	Megöntözött terület
Szántóföldi növények összesen	*61 987,17*
ebből burgonya	1 149,43
cukorrépa	1 389,07
kukorica	11 446,61
napraforgó	6 200,73
rizs	3 194,59
szója	3 278,67
takarmánynövények	8 468,70
zöldségfélék összesen	23 169,97
ebből csemegekukorica	13 255,92
zöldborsó	6 230,78
Szántóföldi növények vetőmagjai összes	*13 937,07*
hibrid kukorica	11 732,54
Gyümölcsösök összesen	*3 470,76*
ebből alma	1 477,35
Szőlő	*3,58*
Gyep	*61,38*
Halastó	*5 237,24*
Egyéb (erdő, fásítás stb.)	*2 060,07*
Összesen	*86 757,27*

Forrás: Öntözésjelentés 2015. év

felhasználás tekintetében, ezért komplex[7] és átfogó módon szükséges újraértékelni Magyarország vízgazdálkodását, vízhasznosítását és a vízkormányzás teendőit. Magyarország meliorációs rendszerének nagy részét beszántották, megszüntették, illetve karbantartását hanyagolták, ami hozzájárult a belvízzel veszélyeztetett területek arányának növekedéséhez. A meliorációs rendszerek helyreállítása számos adminisztrációs akadályba ütközik. További probléma a csatornák és azokhoz vezető földutak tulajdonviszonyainak rendezetlensége, a forgalomképes művekről és az önkormányzatok tulajdonában levő létesítményekről nincs megbízható leltár.

A *Nemzeti Agrárgazdasági Kamara* 2014. évi felmérése szerint a további valós felhasználói igények jelentősek. A gazdálkodók további 210-220 ezer hektáron öntöznének, de nincs vízkiviteli lehetőségük (91 ezer hektáron) vagy nincs vízjogi engedélyük. Az új igények főleg az Észak- és Dél-Alföldön jelentkeznek.

A lehetőségek és az igények ellentmondását az agrárpolitika is felismerte: kommunikációjában 300-400 ezer hektár öntözhető terület elérése szerepel az elkövetkező 10 év során. Az elképzelések megvalósítását

[7] Komplexitás alatt ár- és belvízvédelem, a víztározás, az öntözésfejlesztés, az akvakultúra és a rekreáció együttes kezelését kell érteni.

– a saját erő mellett – a Vidékfejlesztési Programból és a KEHOP-ból is támogatják.

A rendelkezésre álló források alapján azonban úgy ítélhető, hogy a Kormány által bejelentett 300-400 ezer hektárra növekvő öntözhető terület csak hosszú távú tervnek tekinthető. A források és az egységnyi beruházási költségek alapján 2020–2030-ig legfeljebb a jelenleg is berendezett, de lepusztult 80-100 ezer hektár felújítása és 30-40 ezer hektár új, víz- és energiatakarékos öntözésfejlesztés képzelhető el.

Ugyanakkor arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy az öntözés megtérülését és gazdaságosságát számos konkrét helyi adottság, az alkalmazott technológia, a termelési szerkezet, a szakismeret stb. befolyásolja.

Reáltőke

A mezőgazdaság erőforrásai közül a termőföld és a víz után harmadikként a termelőeszközök, illetve ezek egy részének megvalósítását célzó beruházások említhetők. Ezek mennyisége és minősége meghatározza a gazdálkodás színvonalát, versenyképességét. A nemzetközi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy azoknak az országoknak a mezőgazdasága tudott az elmúlt évtizedekben megfelelni a világgazdasági kihívásoknak, ahol erős volt az agrárinnovációs tevékenység, magas volt a K+F aránya. Az innováció azonban nem csupán termelési eszközökről (termékekről és technológiákról) szól, részének kell tekinteni – több más mellett – a szaktanácsadást, a szakoktatást, a felsőoktatást és az agrárkutatást is. Ezekkel a területekkel jelen tanulmány nem foglalkozik, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a szaktanácsadás, a szakoktatás, a felsőoktatás (beleértve az ehhez kapcsolódó gyakorlati képzést), a kutatás színvonala döntően befolyásolja az eszközökkel való gazdálkodás és az innováció hatékonyságát. Az agrárszakma határozott véleménye, hogy nem lenne szabad – veszélyeztetve a rendelkezésre álló szellemi kapacitásokat – csökkenteni a kutatási területek számát és a támogatások mértékét, sőt jelentősen növelni kell azt. A felsőoktatásban mennyiségi és – különösen – minőségi fejlesztésre van szükség az agrárgazdaság képzettségi szintjének emelése érdekében. Ugyanakkor a szakoktatás színvonala és struktúrája gyakorlatorientált reformra szorul. Ezek nélkül az ágazat komplex versenyképessége és fenntarthatósága, az EU forrásainak minél teljesebb és hasznosabb kihasználása veszélybe kerül.

A mezőgazdaságban működő vállalkozások tárgyi eszközei 2010-et követően is jelentősen bővültek. Öt év alatt 40%-kal emelkedett az egy hektár mezőgazdasági területre jutó tárgyi eszközök folyó áron számított értéke (10. táblázat).

Az egyéni és a társas gazdaságok eszközbővülése között ugyanakkor jelentős a különbség. Az elmúlt 5 évben az egyéni gazdaságokban a tárgyi eszközök növekedése jelentősen meghaladta a társasokét. A 2010-et követő időszakban a társas gazdaságok egy hektárra jutó eszközértéke 34,6%-kal emelkedett, míg az egyénieké 43,6%-kal. Mindez jól jelzi a támogatási preferenciákat és az ebből is adódó beruházási lehetőségeket, de a folyamatokban szerepet játszhattak a társas és egyéni gazdaságok közötti gazdálkodási formaváltások is.

Az adatokból az is kiolvasható, hogy az egyéni gazdaságok termelése jóval eszközigényesebb, mint a társas vállalkozásoké, és ez még akkor is így van, ha az egyéni gazdaságokban több olyan gép és berendezés is felhalmozódhatott, amelyek elöregedtek, használati értékük elmarad a korszerűbb gépekétől, berendezésekétől. Ezt arra lehet alapozni, hogy 2015-ben az egyéni gazdaságokban 54%-kal több tárgyi eszközérték jutott egy hektár mezőgazdasági területre, mint a társasokban.

A tárgyi eszközök összetételét elemezve azonban árnyaltabb következtetésre juthatunk. Megállapíthatjuk, hogy azok meg-

10. táblázat

Az egyéni és a társas gazdaságok tárgyi eszközei és azok összetétele

(M. e.: ezer Ft/ha)

Mutatók	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Összes gazdaság						
Tárgyi eszközök	520,05	568,95	638,66	675,35	706,65	728,10
ebből: ingatlanok	350,15	387,02	438,12	462,91	470,79	488,20
műszaki berendezések, gépek, járművek	127,60	137,56	152,43	158,09	185,29	193,10
tenyészállatok	17,84	20,85	22,12	24,71	25,25	25,45
befejezetlen beruházások	14,84	12,68	15,86	18,01	14,24	10,31
Egyéni gazdaság						
Tárgyi eszközök	599,96	658,24	763,82	778,45	834,58	861,41
ebből: ingatlanok	445,52	490,33	573,95	584,03	613,73	633,52
műszaki berendezések, gépek, járművek	131,01	140,52	160,42	163,87	184,62	192,24
tenyészállatok	12,04	14,81	15,59	15,84	18,14	18,23
befejezetlen beruházások	5,88	6,38	6,06	6,54	9,15	7,70
Társas gazdaság						
Tárgyi eszközök	415,44	450,01	485,43	548,41	544,99	559,10
ebből: ingatlanok	225,29	249,40	271,85	313,81	290,15	303,98
műszaki berendezések, gépek, járművek	123,14	133,63	142,65	150,96	186,14	194,18
tenyészállatok	25,44	28,91	30,11	35,63	34,23	34,61
befejezetlen beruházások	26,57	21,07	27,84	32,13	20,68	13,61

* 2015 előzetes adat.

Forrás: AKI Tesztüzemi Információs Osztály számításai a Tesztüzemi Rendszer adatbázisa alapján

határozó részét – 2015-ben 67,1%-át – az ingatlanok teszik ki. Arányuk az egyéni gazdaságokban magasabb (73,5%), a társas gazdaságokban alacsonyabb (54,4%). Az ingatlanok aránya a vizsgált időszakban nem változott.

A műszaki berendezések, gépek, járművek ugyanakkor a társas vállalkozások tárgyi eszközein belül képviselnek nagyobb arányt – 34,7%-ot, szemben az egyéni gazdaságok 22,3%-os arányával – és az egy hektárra jutó eszközérték is magasabb. A tenyészállatok részesedése az egyéni gazdaságok tárgyi eszközeiből a vizsgált időszak végén 2,1% volt, míg a társas gazdaságokban 6,2%. Ez is mutatja, hogy a társas gazdaságok a meghatározók az állattenyésztésben.

Az állóeszközök elhasználódásának, selejtezésének és pótlásának döntési problémakörét az amortizáció oldaláról célszerű megközelíteni. Az amortizáció ugyanis a közgazdaságtan klasszikusai szerint nem más, mint az áru értékének az állótőke kopásával egyenlő része. Ebből következően az állóeszköz-elhasználódás, a selejtezési és a pótlási szükséglet legkönnyebben az amortizáció értékével számszerűsíthető. A tényleges elemzéskor azonban figyelembe kell venni, hogy a klasszikusok elméleti kategóriát alkottak, míg a gazdaságban az amortizációs rendszer szükségképpen gyakorlati, pénzügyi-számviteli kategória, amely csak főbb vonalaiban felelhet meg az elméleti kritériumoknak. Ráadásul az amortizáció elszámolásának szabályai miatt a leírás nem a tényleges elhasználódással harmonizál, attól eltér.

11. táblázat

Elhasználódás fokának alakulása az adóbevallást készítő gazdaságokban* (mező-, erdőgazdaság, vadgazdálkodás, halászat)

Állóeszközök	Mértékegység	2010	2011	2012	2013	2014
Ingatlanok	bruttó érték, millió Ft	668 200	736 536	812 731	876 209	961 825
	nettó érték, millió Ft	530 332	581 390	636 840	684 707	744 147
	elhasználódási fok, %	20,6	21,1	21,6	21,9	22,6
Gépek, berendezések, járművek	bruttó érték, millió Ft	710 650	769 271	897 755	908 154	1 026 697
	nettó érték, millió Ft	308 367	324 930	354 729	375 858	451 445
	elhasználódási fok, %	56,6	57,8	60,5	58,6	56,0
Egyéb berendezések	bruttó érték, millió Ft	83 535	99 808	97 360	107 606	116 640
	nettó érték, millió Ft	31 459	34 275	35 001	40 258	43 186
	elhasználódási fok, %	62,3	65,7	64,0	62,6	63,0
Tenyészállatok	bruttó érték, millió Ft	87 943	95 339	107 225	113 099	116 868
	nettó érték, millió Ft	59 321	64 331	71 232	76 612	79 090
	elhasználódási fok, %	32,5	32,5	33,6	32,3	32,3

* A 2015. évi adatokat tartalmazó NAV-adatok csak a cikk megjelenése után állnak rendelkezésre.

Forrás: AKI Horizontális Elemzési Osztály számításai a NAV-adatbázis alapján

A 11. táblázat a mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás, a vadgazdálkodás és a halászat területén tevékenykedő és adóbevallást készítő vállalkozások[8] elhasználódási fokának[9] változását mutatja be a 2010–2014. évek közötti időszakban. Szembetűnő, hogy az elhasználódás foka meglehetősen magas a gépek, berendezések, járművek esetében és ennek mértéke tendenciájában nem változott a vizsgált időszakban. A magas elhasználódási fok vélhetően annak is következménye, hogy az átlagos leírási kulcs a tényleges erkölcsi és fizikai kopáshoz képest magas, mert a vállalkozások több esetben az adóoptimalizálás érdekében gyorsított leírást alkalmaznak.

Korábbi kutatások (*Kapronczai, 2011*) már leírták, hogy a rendszerváltást követő két évtized agrárberuházásainak tendenciái alátámasztják azt a megállapítást, hogy a piac- és rendszerváltás egyik legnagyobb vesztese az agrárágazat. Ez a helyzet részben az agrárgazdaság szempontjából kedvezőtlen piaci erőviszonyok következtében állott elő, másrészt azonban annak az erőtlen, következetlen agrárpolitikának a számlájára írandó, amely egymást kioltó célokat vállalt föl, azokat vargabetűkkel igyekezett megvalósítani. Jórészt ezzel függ össze, hogy több mint 1000 milliárd forintos fejlesztés[10] nem valósult meg az ágazatban, hogy az agrárgazdaság nehezen áttörhető, mélybe tartó spirális pályára tévedt: a fejlesztések, sőt a pótlások elmaradása

[8] Látni kell, hogy az adóbevallást készítő vállalkozások elsősorban a társas gazdaságok, így a közölt táblázat a társas gazdaságok állóeszközeinek elhasználódási fokáról nyújt képet. Az egyéni gazdálkodóknál az állóeszközök nettó értéke vélhetően jóval kisebb arányt képvisel a bruttó értéken belül.

[9] Az elhasználódás fokának képlete: $ef = 1 - \frac{n_a}{b_a}$, ahol ef az elhasználódás foka; n_a a nettó állóeszközérték; b_a a bruttó állóeszközérték.

[10] Az agrárgazdasági szakirodalomban meglehetősen elterjedt ennek a fejlesztési elmaradásnak a hivatkozása. A nagyságrend elfogadható, de látni kell, megközelítőleg is pontos értékek akkor határozhatók meg, ha tudjuk, milyen mezőgazdaságot akarunk, azon belül milyen az egyes ágazatok aránya, milyen az üzemszerkezet.

12. táblázat

Az agrártámogatások és ebből a beruházási támogatások alakulása az egyéni és a társas gazdaságokban

(M. e.: ezer Ft/ha)

Mutatók	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Összes gazdaság						
Agrártámogatások	76,69	92,14	95,08	105,60	107,95	99,07
ebből: beruházási támogatások	5,16	5,50	4,87	7,03	12,00	6,07
Egyéni gazdaság						
Agrártámogatások	65,88	82,41	83,32	92,41	95,47	91,49
ebből: beruházási támogatások	2,71	4,26	2,47	3,68	10,41	4,43
Társas gazdaság						
Agrártámogatások	90,84	105,10	109,49	121,84	123,71	108,69
ebből: beruházási támogatások	8,36	7,16	7,81	11,15	14,01	8,14

* 2015 előzetes adat.

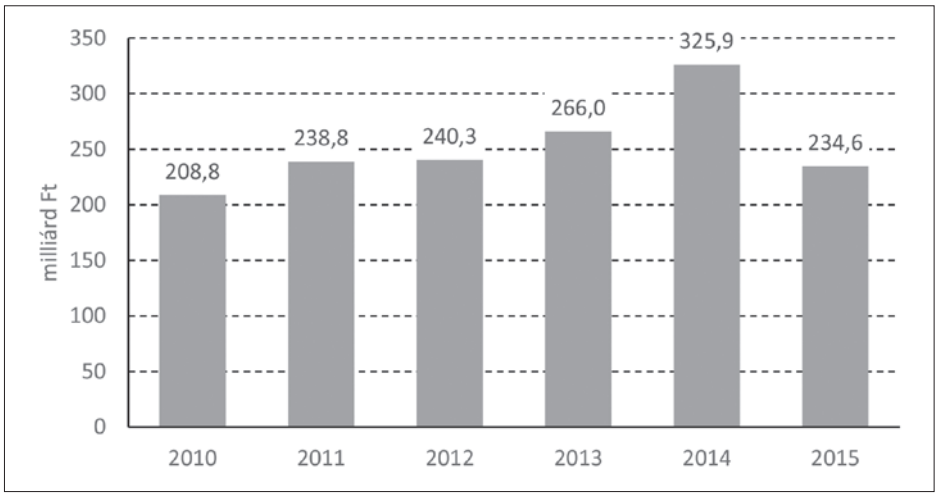
Forrás: AKI Tesztüzemi Információs Osztály számításai a Tesztüzemi Rendszer adatbázisa alapján

miatt gyengült a piaci alkalmazkodóképesség; romlottak a hatékonyság, valamint a versenyképesség naturáliákban mért és közgazdasági mutatói.

A 12. táblázat adatai bizonyítják, hogy míg 2010-ben 76,7 ezer forint egy hektár mezőgazdasági területre jutó támogatásból 6,7% (5,2 ezer Ft) volt a beruházási támogatás, addig 2015-ben 99,1 ezer forintból 6,1% (6,1 ezer Ft). A politikai preferenciaváltás következtében ugyanakkor öt év alatt az egyéni gazdaságokban 2,7%-ról 4,4%-ra nőtt, a társasokban 8,4%-ról 8,1%-ra csökkent a beruházási támogatások aránya. Mindezek ellenére a társas gazdaságok beruházási támogatásai 2015-ben egy hektárra jutóan még mindig több mint 83,7%-kal meghaladták az egyénieket.

5. ábra

A beruházások teljesítményértéke a mezőgazdaságban, az erdőgazdálkodásban és a halászatban, folyó áron

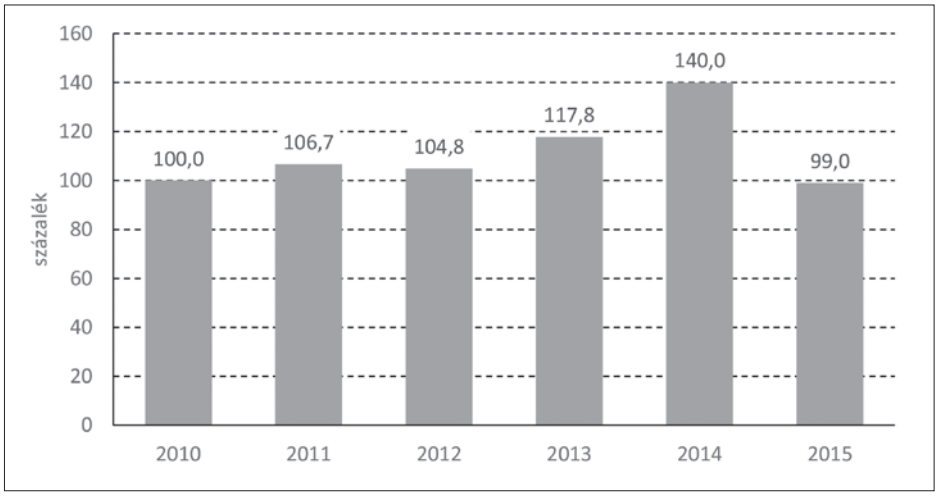
Forrás: KSH

A mezőgazdaság, a vad- és erdőgazdálkodás, valamint a halászat beruházásai 2010-et követően folyamatosan emelkedtek és 2014-ben elérték a 325,9 milliárd forintot (5. ábra), 2015-ben azonban drasztikus visszaesés következett, ami döntő részben az uniós támogatások csökkenésével, a 2014–2020-as költségvetési időszak vidékfejlesztési támogatásainak kései indulásával magyarázható. Mindez azonban nem csak hazánkra volt jellemző, az *Európai Mezőgazdasági Gépkereskedők Szövetségének* előrejelzése szerint például 2015-ben 7 százalékkal csökkent a mezőgazdasági gépek eladása Európában. A csökkenést elsősorban az okozza, hogy Franciaországban és Németországban szűkül a piac. E két ország az uniós mezőgazdasági gépértékesítés 35%-át adja.

Még szembetűnőbb a beruházási helyzet kedvezőtlen alakulása a beruházások volumenindexét ábrázolva (6. ábra). A változatlan áron számított beruházások 2014-re 40%-kal növekedtek a 2010. évhez képest, de ezt követően egyetlen év alatt visszaesett a 2010. évi szint 99%-ára. Az évek közötti volumeningadozás a támogatási pályázati lehetőségek meghirdetésével, a különböző fejlesztési programok beindulásával kapcsolatos. A mezőgazdasági beruházások dinamikájának mozgatórugója az agrártámogatás és annak mértéke, a támogatások és a beruházási teljesítmények közt erős a pozitív korreláció (7. ábra). Abban az évben, amikor a hazai és az uniós költségvetés jelentősebb összegeket fordít a beruházások támogatására, bővül, korszerűsödik az eszközállomány. Amikor azonban nincsenek pályázatok, a gazdálkodók igyekeztek addig halasztani fejlesztéseiket, míg azokra újra támogatás került meghirdetésre, illetve lízingeléssel igyekeznek áthidalni nehézségeiket. Ennek következtében az ágazatban egyszerre van jelen a „túlberuházás" és a beruházási hiány. A magyar mezőgazdaságban nem annyira a beruházási támogatások tömegével, sokkal inkább azok felhasználási hatékonyságával, illetve struktúrájával volt (és van) gond. Emellett a mezőgazdasági gépberuházások megvalósításához igényelhető támogatások mértékének növekedése vagy a támogatási lehetőségek bővülése hatására a gépforgalmazók jelentősen megemelték gépeik árát.

6. ábra

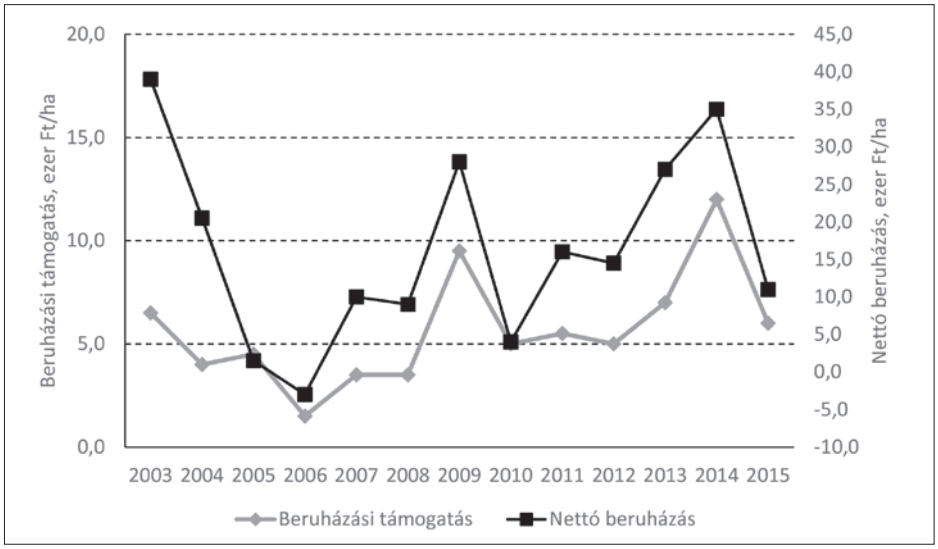
A beruházások volumenindexe a mezőgazdaságban, az erdőgazdálkodásban és a halászatban (2010 = 100,0%)

Forrás: KSH

7. ábra

Az egy hektárra jutó nettó beruházások és a beruházási támogatások változása

Forrás: AKI Tesztüzemi Információs Osztály számításai a Tesztüzemi Rendszer adatbázisa alapján

Így a támogatás egy része nem a termelőnél, hanem a gépforgalmazónál realizálódik, „elszivárog" az ágazatból. Fontos agrárpolitikai lépés lenne a fejlesztési támogatások évek közti volatilitásának mérséklése.

A mezőgazdasági beruházások megoszlásának anyagi-műszaki összetétele a KSH adatbázisa alapján elemezhető (13. táblázat). Megállapítható, hogy a 2010. évet követő időszakban mindössze egy olyan év volt (2013), amikor az épületberuházások értéke meghaladta a gépberuházásokét. A gépberuházások magasabb arányát összetett okok kényszerítették ki, és ezek között szerepelnek olyanok, amelyek gazdaságpolitikai döntés következményei, és olyanok is, amelyek a gazdaság belső automatizmusából adódnak.

13. táblázat

A mezőgazdasági beruházások megoszlása a beruházások anyagi-műszaki összetétele szerint

(M. e.: millió Ft)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Épület	60 571	70 858	71 224	82 487	73 038	43 429
Gép	63 229	83 859	76 664	80 715	130 263	81 618
Jármű	20 092	24 172	30 515	25 843	38 869	35 273
Ültetvény	17 053	14 593	11 341	11 657	9 750	8 388
Tenyészállat	40 243	42 731	49 071	58 169	61 470	52 169
Egyéb	1 392	974	1 101	511	225	292
Összesen	202 579	237 187	239 916	259 382	313 615	221 170

Megjegyzés: A 4 fő feletti vállalkozások, valamint teljes körűen a költségvetési, társadalombiztosítási és nonprofit szervezetek adatai.

* Előzetes adat TEÁOR '08 szerint.

Forrás: KSH-adatok, Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyvek 2010–2014, AKI

A gép-épület beruházási arányt befolyásolták a meghirdetett fejlesztési támogatási lehetőségek. Ha a fejlesztési lehetőségek szűkülnek, akkor a gazdaságok nemigen kezdhetnek bele nagyobb volumenű, szükségképpen építőipari tevékenységgel járó beruházásokba. Ha új tevékenységet akarnak indítani, akkor inkább arra törekedtek, hogy a már meglévő régi épületekben helyezzék el az új gépeket, berendezéseket. Ugyancsak az épületberuházások iránti igényeket mérsékelte az állattenyésztés meredek visszaesése, a bizalmatlanság a hosszabb távú megkötöttséget jelentő rugalmatlanabb fejlesztésekkel szemben, valamint hogy az épületek elhasználódása sokkal kevésbé köthető egy adott időponthoz, mint a gépeké, ezért pótlásuk késleltethető.

A 2010-et követő időszakban is érvényesült a magyar mezőgazdaságban az a közgazdasági alaptétel, hogy minél kevesebb jut valamely termelőegységben állóeszközlétrehozásra, annál nagyobb a gépberuházások aránya és annál kisebb az építési tevékenységé.

A beruházások összességéről kapott képet árnyalja, ha azt is elemezzük, hogy a beruházások hatására miként alakultak a kapacitásadatok az egyes ágazatokban. A beruházások elsősorban a növénytermesztésben eredményeztek teljesítménybővülést. A traktorok állományának összes kW kapacitása 2000 és 2013 közt 5,9 millióról 7,5 millióra növekedett, míg a kombájnoké 1,4 millióról 1,7 millióra. 1,4 százalékkal bővült a vető-, ültető- és palántázógépek száma is.

A szántóföldi gépeknél sokkal kedvezőtlenebb képet mutatnak az állattenyésztés férőhelykapacitás-adatai, különösen a sertéságazatban. A sertésférőhelyek 8,9 milliós kapacitása 13 év alatt 5,1 millióra mérséklődött, ami meredekebb csökkenést jelent, mint az állomány visszaesése. A sertésénél kedvezőbb a szarvasmarha-ágazat kapacitáshelyzete. Itt jelentős korszerű telepi fejlesztések valósultak meg az elmúlt években, amelyek következtében csak mérsékelt volt a férőhely-kapacitások csökkenése. A beruházási aktivitást jelzi az is, hogy a fejőházi kapacitás az ezredfordulóhoz képest növekedett.

Bár nem számít állóeszköznek és így a beruházások közé sem sorolható, célszerű említést tenni a műtrágya-felhasználás és a növényvédőszer-értékesítés alakulásáról is.

A mezőgazdasági termelőeszközök kereskedelmében az értékesített műtrágya mennyisége egyértelműen növekvő tendenciát mutatott a vizsgált időszakban, és a 2010. évi hektáronkénti 72 kilogrammos felhasználás 2015-re 97 kilogrammra emelkedett (14. táblázat). Ez közel 35%-os növekedést jelent. A felhasználás kétharmadát-háromnegyedét a nitrogénalapú műtrágyák tették ki, a káliumműtrágya felhasználása a vizsgált időszak első három évében rendre meghaladta a foszforműtrágya felhasználását, a 2013–2015 közti időszakban viszont

14. táblázat

Műtrágya-felhasználás

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Értékesített műtrágya, hatóanyagban, ezer t*	385	413	438	490	487	520
ebből: nitrogén	281	302	313	343	327	358
foszfor	46	51	59	76	82	81
kálium	58	60	66	71	78	80
Egy hektár mezőgazdasági területre kijuttatott hatóanyag, kg	72	77	82	92	91	97

* A mezőgazdasági termelőeszköz-kereskedelmi szervezetek közvetlen értékesítése a mezőgazdaság részére.

Forrás: AKI

15. táblázat

Növényvédőszer-értékesítés

(M. e.: tonna)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Értékesített növényvédő szer*	20 599	22 798	22 994	23 392	29 093	27 526
ebből: gombaölő szer	4 571	4 445	4 475	4 717	5 744	5 699
rovarölő szer	3 930	4 312	4 621	4 832	6 385	5 491
gyomirtó szer	8 958	10 115	9 670	9 115	9 116	9 121
egyéb szer	3 140	3 926	4 228	4728	7 847	7 215

* A mezőgazdasági termelőeszköz-kereskedelmi szervezetek közvetlen értékesítése a mezőgazdaság részére.

Forrás: AKI

minden évben a foszfor felhasználása volt a magasabb.

A növényvédőszer-értékesítés mennyisége – 2015 kivételével – jelentős növekedést mutatott a 2010. évet követő időszakban, és 20,6 ezer tonnáról 27,5 ezer tonnára nőtt (15. táblázat). A gyomirtó szerek felhasználása alig növekedett, markáns volt viszont a bővülés a rovarölő szerek és az egyéb szerek vonatkozásában.

Munkaerő

A rendszerváltást követő időszakban a nemzetgazdaság ágazatai közül a mezőgazdaság foglalkoztatása csökkent a legnagyobb mértékben. Míg 1990-ben a foglalkoztatottak 17%-a dolgozott az ágazatban, ez az arány 2002-re 6,2%-ra esett vissza, a csökkenés mértékét tekintve – közel 650 ezer fővel – a legnagyobb létszámkibocsátó az agrárágazat volt, a mezőgazdasági munkaerőlétszámnak csaknem kétharmada kikerült az ágazatból. A munkaerő-kibocsátás 90%-a rendkívül rövid idő alatt, 1990–1994 között zajlott le. Ezekben az években az agrárágazat munkaerő-kiáramlása 2,5-szer haladta meg a nemzetgazdasági átlagot. Ebben a gazdasági hatások mellett statisztikai elszámolási tényezők is szerepet játszottak, 1991–1992-ben ugyanis a mezőgazdasági nagyüzemek alaptevékenységen kívüli tevékenységei (öntöde, varroda stb.) nagyrészt önállósultak, más szervezeti keretek között végezték tovább a munkájukat, így „kikerültek” az ágazatból. Foglalkoztatásuk más nemzetgazdasági ágakban – az iparban vagy a szolgáltatásban – került elszámolásra. Mindezt azért kell megemlíteni, mert még napjainkban is fel-felbukkan olyan vélemény, amely a rendszerváltás előtti időszak alapján határozza meg a mezőgazdasági foglalkoztatás lehetőségeit.

Az a folyamat, ami a kilencvenes évtizedet jellemezte, 2002 után folytatódott. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak részaránya az összes foglalkoztatotton belül tovább csökkent és 2009-ben 4,6%-volt. A legnagyobb létszámkibocsátó továbbra is a mezőgazdaság volt (66,8 ezer fővel), az élelmiszeripar foglalkoztatotti létszáma 34,3 ezer fővel csökkent.

A mezőgazdasági foglalkoztatás mérése többféle szempont szerint végezhető el, ennek megfelelően többféle, egymástól jelentősen különböző adat is szerepel a statisztikában. A meglévő adatok közötti ellentmondás látszólagos, mivel minden egyes esetben eltérő a fogalomhasználat, így az adott adatsorok egymással nem hasonlíthatók össze. Mindezek mellett a foglalkoztatás mérése az egyik legbizonytalanabb eleme a statisztikának.

Az intézményi statisztika állítja elő az alkalmazottak számára vonatkozó adatot. Ezen statisztika adatgyűjtésének forrása a gazdasági szervezet. Alkalmazásban állónak az a személy tekinthető, aki a munkáltatóval munkavégzésre irányuló jogviszonyban áll, s munkaszerződése,

16. táblázat
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat munkaügyi adatai az intézményi statisztikában
(M. e.: ezer fő)

Időszak*	Teljes munkaidőben alkalmazásban állók létszáma	Alkalmazásban állók létszáma (nem teljes munkaidő esetén legalább 60 munkaóra teljesítése)	Nem teljes munkaidőben alkalmazásban állók létszáma
2010	69,1	76,7	7,6
2011	66,6	74,7	8,1
2012	69,3	77,8	8,5
2013	67,0	75,3	8,3
2014	69,7	78,3	8,6
2015	70,6	78,9	8,3

Forrás: KSH

munkamegállapodása alapján havi átlagban, munkadíj ellenében legalább 60 munkaóra teljesítésére kötelezett, függetlenül attól, hogy foglalkoztatása a munkáltatónál főállásban vagy ún. további munkaviszonyban történik.

A nemzetgazdasági munkaügyi adatok azt mutatják, hogy a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászati ágazatban az alkalmazásban állók létszáma 2010 és 2015 között 2,9%-kal (2,2 ezer fővel) bővült (16. táblázat). A teljes munkaidőben alkalmazásban állók létszáma ennél kicsit kisebb mértékben, 2,2%-kal (1,5 ezer fő) nőtt, ellenben a nem teljes munkaidőben alkalmazásban állók létszáma 9%-kal (700 fő) bővült.

A lakossági munkaügyi statisztika negyedéves mintán alapuló lakossági felvétel, az adatszolgáltatók körét a kijelölt magánháztartásban élő népesség alkotja. A kérdőíves összeírás folyamatos, vagyis az év minden hetében sor kerül összeírásra a megelőző hétre vonatkozóan. A lakossági munkaügyi statisztikában foglalkoztatottnak minősül az a személy, aki a referenciaidőszakban (ún. vonatkozási héten) legalább 1 óra (!) jövedelmet biztosító munkát végzett vagy munkájától csak átmenetileg (szabadság, betegség stb. miatt) volt távol. Leginkább a lakossági munkaügyi statisztikát használják a foglalkoztatás mérésére.

A mezőgazdaságban, erdőgazdálkodásban, halászati ágazatban foglalkoztatottak létszáma 2010 és 2015 között 17,6%-kal (30,4 ezer fővel) növekedett (17. táblázat). Különösen erőteljes volt a foglalkoztatottak számának bővülése a 2011. és 2015. években, amikor több mint 10 ezer fővel növekedett a statisztika szerint a mezőgazdasági foglalkoztatottak száma.

17. táblázat
A foglalkoztatottak számának alakulása a lakossági munkaügyi statisztikában
(M. e.: ezer fő)

Időszak	Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat
2010	172,8
2011	184,6
2012	192,7
2013	184,6
2014	189,6
2015	203,2

Forrás: KSH

A *Mezőgazdasági Számlarendszerben* (MSZR) szereplő mezőgazdasági munkaerő-felhasználás az általános mezőgazdasági összeírásban, illetve a gazdaságszerkezeti összeírásban kerül felmérésre. A köztes években az adatokat az egyéb munkaerőstatisztikák és tesztüzemi adatok segítségével számítják. Az MSZR-ben a mezőgazdasági munkaerő-felhasználás mérésére szolgáló mértékegység az éves munkaerőegység

(ÉME). 1 ÉME egy olyan személy éves munkaidő-ráfordításának felel meg, aki egész éven át teljes munkaidőben végez mezőgazdasági tevékenységet egy mezőgazdasági egységben. Az éves munkaidő-ráfordítás 1800 óra/év. Segítségével a részmunkaidő és az idénymunka is figyelembe vehető. Az összes ÉME-k mennyiségét a fizetett és a nem fizetett ÉME együttesen adja.

Az MSZR-módszertan szerint elszámolt mezőgazdasági munkaerő 2010 és 2015 között 6,8%-kal (30 ezer ÉME) nőtt (18. táblázat). A nem fizetett munkaerő-felhasználás 3,3%-kal bővült, míg a fizetett munkaerő-felhasználás – kisebb évek közötti ingadozásokkal – 2015-ben 17,3%-kal haladta meg a 2010. évi szintet. Az évenkénti változásokat vizsgálva, az MSZR-elszámolás szerint 2012-ig csökkenés (–11 ezer ÉME), utána folyamatos növekedés (+41 ezer ÉME) mutatkozik a munkaerő-felhasználásban.

A definíciókból és az elemzésekből jól látható a különböző statisztikák egymástól való világos eltérése: az intézményi statisztika az alkalmazásban lévő munkaerőt méri fel (jellemzően a társas gazdaságok munkaerő-állományát), a lakossági statisztikában már minden jövedelemszerző tevékenység benne van, így az alkalmazottak mellett megjelennek az önfoglalkoztató termelők és a saját fogyasztás mellett eladásra termelő mellékállású termelők is. Az MSZR statisztikájában pedig az összes hazai, a mezőgazdaságban végzett munka kerül aggregálásra.

A különböző módszertan alapján készült statisztikák a 2010–2015-ös időszakban egyaránt a mezőgazdaság munkaerőigénye növekedését mutatják. Látni kell azonban, hogy ez a folyamat nem az ágazat teljesítménynövekedésének, a piaci alapú foglalkoztatás bővülésének a következménye. Sokkal inkább ebbe az irányba hatott a lakosság közmunkaprogramokban történő részvétele, illetve szerepet játszhatott az is, hogy ha valakinek a mezőgazdaság eddig csak melléktevékenysége volt, de például az iparban elvesztette az állását, akkor a mezőgazdaság most már a főtevékenységnek számított.

A nemzetközi tendenciákkal megegyezően hazánkban is megfigyelhető az agrárágazatban dolgozók elöregedése. A foglalkoztatottak mintegy egyharmada 50 éven felüli. A legfiatalabbak (30 éven aluliak) mezőgazdasághoz való kötődése – más ágazatcsoportokhoz viszonyítva is – a legalacsonyabb.

A fentiektől eltérően pozitív változás következett be a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő iskolai végzettség szerinti összetételében. A mezőgazdaságban dolgozók több mint felének 1990-ben csupán általános iskolai végzettsége volt. Ez az arány napjainkra mintegy egyharmadra csökkent. Ezzel szemben a foglalkoztatottak mintegy 60%-a végzett középiskolát és a felsőfokú végzettségű szakemberek aránya 10% körüli.

Az agrárágazatban dolgozók képzettségi szerkezetét az ipar, illetve a nemzetgazdaság átlagos értékeivel összevetve azonban a fejlődéssel korántsem lehetünk elégedettek. A mezőgazdaságban változatlanul nagyon magas, a foglalkoztatottak egyharmadát kitevő az alacsony végzettségű munkaerő

18. táblázat

Mezőgazdasági munkaerő-felhasználás az MSZR szerint

(M. e.: ÉME)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Összes	444 157	436 951	433 279	444 424	462 930	474 283
Fizetett	109 176	108 062	124 767	120 820	126 766	128 033
Nem fizetett	334 981	328 889	318 512	323 604	336 165	346 250

Forrás: KSH

aránya, amely másfélszerese az iparban és kétszerese a nemzetgazdaság egészében jellemzőnek. A középfokú végzettségűek terén is megfigyelhető az elmaradás az agrárágazat hátrányára. A mezőgazdaságban felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya került legközelebb az ipar hasonló mutatójához, a szakemberek területi eloszlása viszont jóval egyenetlenebb.

A mezőgazdaság munkaerejének országos átlagnál kedvezőtlenebb összetétele arra utal, hogy a munka jellege, a falvakhoz való kötődés, az ágazat alacsony eltartó- és jövedelemtermelő képessége nem túlzottan vonzó a fiatalok körében. Ez a sajátosság a megváltozott körülményekhez és az EU követelményeihez való alkalmazkodás egyik korlátozó tényezője. Éppen ezek miatt az oktatás és a kommunikáció eszközeinek felhasználásával erősíteni kell a vidékhez, a vidéki léthez kötődő identitást. Mindemellett a generációváltás kérdése az eddigieknél hangsúlyosabb, komplex kezelést igényel. Kiemelt célnak kell tekinteni a mezőgazdasági tevékenységet élethivatásnak választó fiatal gazdálkodók erősítését és ösztönzését. Célszerű a fogyasztók, a magyar társadalom folyamatos tájékoztatása az agrárgazdaság tényleges, sokszínű szerepéről, az állampolgárok egészségét, életminőségét, életszínvonalát érintő valós hatásairól, ezen keresztül elérhető az agrárgazdasággal szembeni negatív előítéletek oldása.

A 2010-et követő években a munkavállalók jövedelempozíciói az iparhoz viszonyítva jelentősen romlottak, a nemzetgazdasági átlaghoz mérve lényegesen nem változtak. A mezőgazdasági nettó keresetek 2010-ben az iparénak közel 76%-át tették ki, ami 2013-ra 70% alá csökkent és 2015-ben is csak 70,6% volt. A nemzetgazdaság átlagához viszonyítva a mezőgazdasági nettó átlagkeresetek a vizsgált időszak első és utolsó évében is meghaladták a 76%-ot, de a közbenső években elmaradtak attól (19. táblázat). A mezőgazdaság hátrányára tehát továbbra is megfigyelhető a jövedelemdiszparitás, amelynek kialakulásában szerepet játszott

19. táblázat

A mezőgazdaságban dolgozók bruttó és nettó keresete az iparhoz és a nemzetgazdaság átlagához viszonyítva

(M. e.: Ft/fő/hó)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Bruttó átlagkereset						
– a mezőgazdaságban	143 861	153 301	164 105	171 679	180 251	189 169
– az iparban	207 004	219 602	236 907	247 196	257 866	267 794
– nemzetgazdaság összesen	202 525	213 094	222 990	230 714	237 695	247 746
A mezőgazdasági bruttó átlagkereset						
– az ipari kereset %-ában	69,5	69,8	69,3	69,5	69,9	70,6
– nemzetgazdaság összesen %-ában	71,0	71,9	73,6	74,4	75,8	76,4
Nettó átlagkereset						
– a mezőgazdaságban	101 824	105 925	106 872	112 450	118 065	123 907
– az iparban	134 397	145 030	152 659	161 913	168 902	175 406
– nemzetgazdaság összesen	132 604	141 151	144 040	151 118	155 690	162 275
A mezőgazdasági nettó kereset						
– az ipari kereset %-ában	75,8	73,0	70,0	69,5	69,9	70,6
– nemzetgazdaság összesen %-ában	76,8	75,0	74,2	74,4	75,8	76,4

Forrás: KSH – STADAT

a mezőgazdasági tevékenység „rangjának" hagyományosan kedvezőtlenebb megítélése, a foglalkoztatottak alacsonyabb képzettségi szintje és nem utolsósorban az ágazat gyenge jövedelmezősége.

Mindemellett a kiegészítő jövedelemszerzés hagyományos, integrált formái és lehetőségei már a rendszerváltás utáni időszakban erőteljesen beszűkültek. A mezőgazdasági dolgozókon túl ez kedvezőtlenül érintette a vidéki településeken élő, de más nemzetgazdasági ágakban foglalkoztatott lakosságot is. Lényegében megszűntek, illetve egyre keskenyebb mezsgyén mozogtak azok a lehetőségek, amelyek a jövedelemkiegészítés szempontjából szóba jöhettek.

Pénzügyi eszközök (hitelek, támogatások)

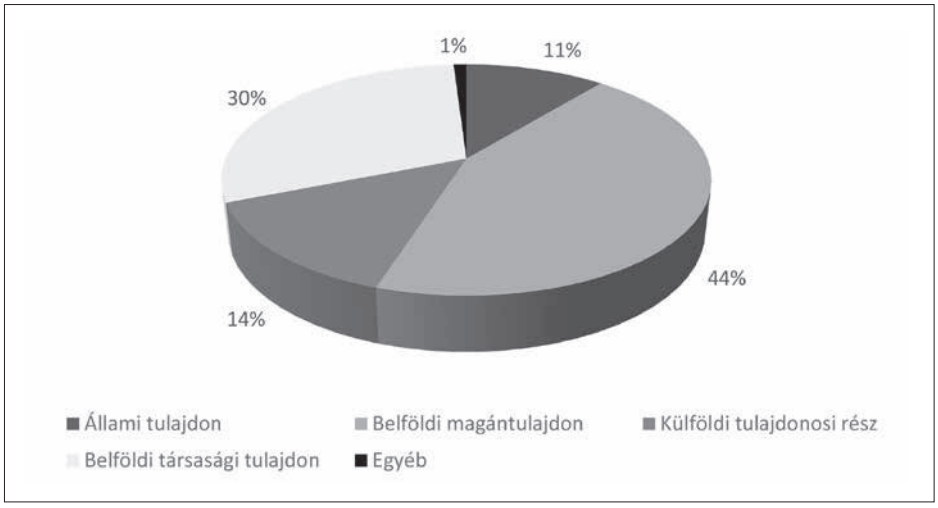
A tőkepiac rendszerének két fő sajátos formája az úgynevezett reáltőke és a pénztőke vagy kölcsöntőke (*Szénay – Villányi, 2000*). A reáltőke körébe a termeléshez kapcsolódó gépek, berendezések és anyagok tartoznak. Ezek piacát eszközpiacnak nevezzük. A tőkepiacon általában a kölcsöntőke, vagyis a pénz és az értékpapírpiac a meghatározó.

A mező- és erdőgazdaság tulajdonosi tőkeszerkezetét a 8. ábra mutatja. Ebből látható, hogy a vállalkozások meghatározó tulajdonosai a belföldi magánszemélyek, akik a tőke 44%-át birtokolják. A belföldi társasági tulajdon aránya 30%. Más nemzetgazdasági ágakhoz képest – elsősorban a termőföld tulajdonszerzésében fennálló korlátozások következtében – a külföldi tulajdonosi részesedés aránya alacsony, mindössze 14%. Az állami tőkerészesedés ennél is kevesebb, 11%-os.

Az ágazat tőkeviszonyainak alakulásában kiemelt szerepet játszanak a támogatások. A hazai agrártámogatási rendszer alapjait 2004 májusától kezdődően az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának (KAP) előírásai szabták meg. Ennek keretében nemzeti forrásból, uniós forrásból fizetett támogatások, illetve együttes finanszírozású támogatások egészítik ki egymást. Meghatározó szerepet játszanak a közvetlen kifizetések és a vidékfejlesztési programok keretében finanszírozott támogatások. A korábbi hazai modellhez viszonyítva kisebb jelentőségük van a beruházási, nagyobb a jövedelemtámogatásoknak.

8. ábra

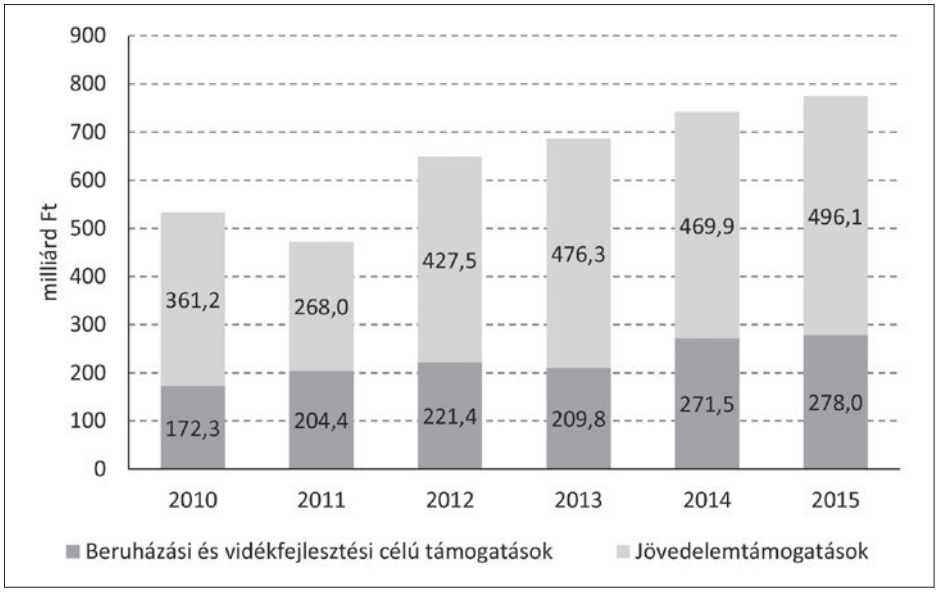
A mező- és erdőgazdaság tulajdonosi tőkeszerkezete, 2014

Forrás: AKI Horizontális Elemzési Osztály számításai a NAV-adatbázis alapján

9. ábra

Kifizetett támogatások célok szerinti megoszlása

Forrás: VM- és MVH-adatok alapján AKI-számítás

Az uniós csatlakozás összességében kedvezően hatott a hazai gazdálkodók támogatottságára. A 2002–2003. éveket jellemző 210-220 milliárd forintos agrár- és vidékfejlesztési támogatás összege 2015-ben már közelítette a 800 milliárd forintot (9. ábra). A Magyarország rendelkezésére álló összeg 64%-a volt jövedelemtámogatás, a fennmaradó 36%-ot költhettük 2015-ben beruházási és vidékfejlesztési célokra.

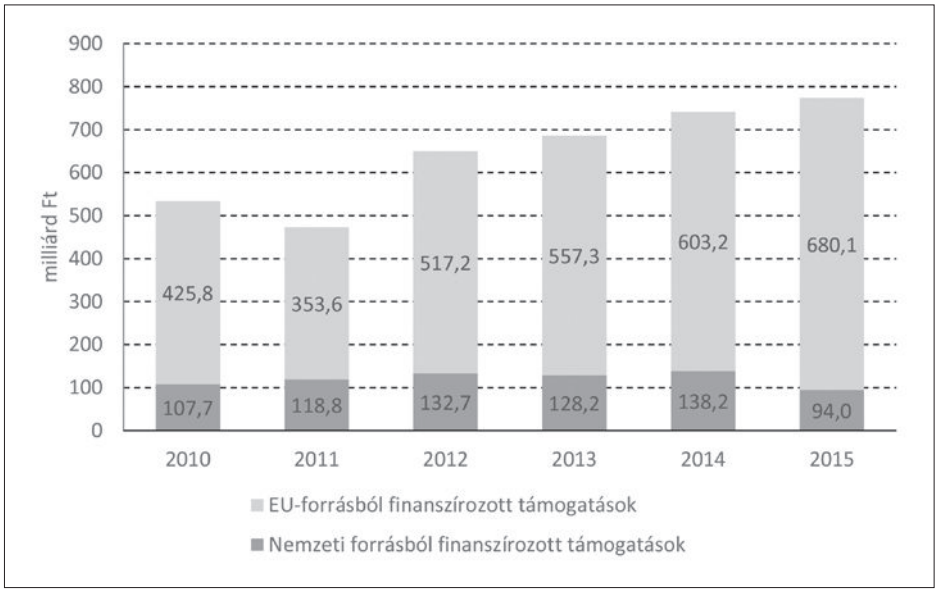
Az európai uniós tagságnak egyik előnye az is, hogy a növekvő agrártámogatásoknak egyre nagyobb hányadát finanszírozzák közösségi források. Míg a csatlakozásig – értelemszerűen – a hazai költségvetésnek kellett 100%-ban biztosítania a kifizetett támogatásokat, 2015-re ez az arány 12%-ra mérséklődött (10. ábra). Az aránycsökkenés szinte folyamatosan megfigyelhető volt, ami elsősorban az EU-s támogatások összegszerű növekedésének tudható be. A nemzeti támogatások 2010-et követően jelentősen emelkedtek, majd 2015-re drasztikusan csökkentek, ami elsősorban a 2014–2020-as Vidékfejlesztési Program kései indításának és ebből adódóan a társfinanszírozású programok elmaradásának volt a következménye.

A mezőgazdaságban az adózás előtti eredmény változásának és a támogatások változásának egyenlege évről évre negatív, vagyis az agrártámogatások egy része – mint más tagországoknál is (!) – a veszteséget pótolta. Magyarországon 2004 és 2010 között a jövedelemtámogatásokból alig képződött realizált jövedelem. Pozitív változás következett azonban be 2010-től kezdődően, és 2012-ben már szinte azonos összegű volt az adózás előtti eredmény és a jövedelemtámogatás (11. ábra). Ez a kedvező tendencia 2013-ban megtört, csökkent a társasok bérszínvonalával korrigált adózás előtti eredmény,[11]

[11] Az összehasonlíthatóság érdekében a Tesztüzemi Rendszerben az egyéni gazdaságok munkaidő-ráfordítását a társas gazdaságok fajlagos bérköltségével költségesítettük.

10. ábra

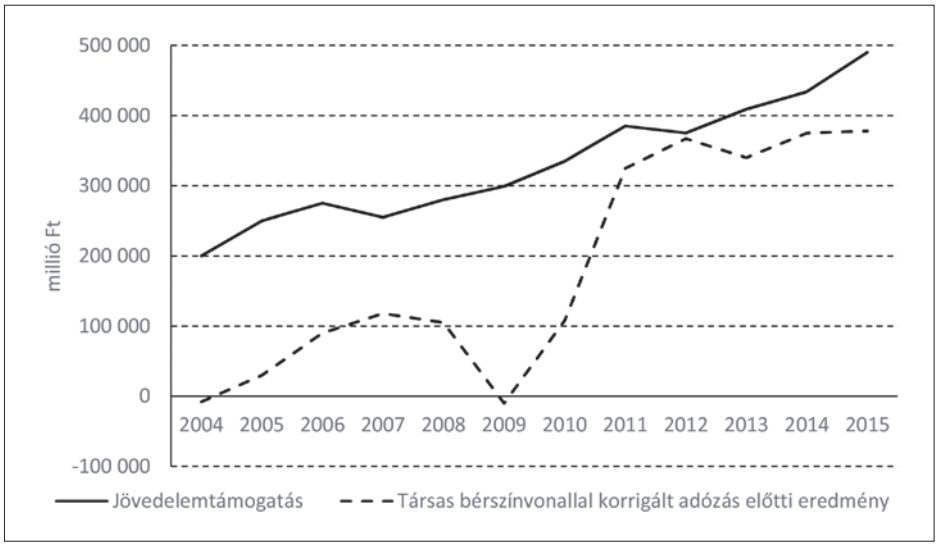
Kifizetett agrártámogatások megoszlása

Forrás: VM- és MVH-adatok alapján AKI-számítás

11. ábra

A mezőgazdasági jövedelemtámogatások és a jövedelem alakulása

Forrás: AKI Tesztüzemi Információs Osztály számításai a Tesztüzemi Rendszer adatbázisa alapján

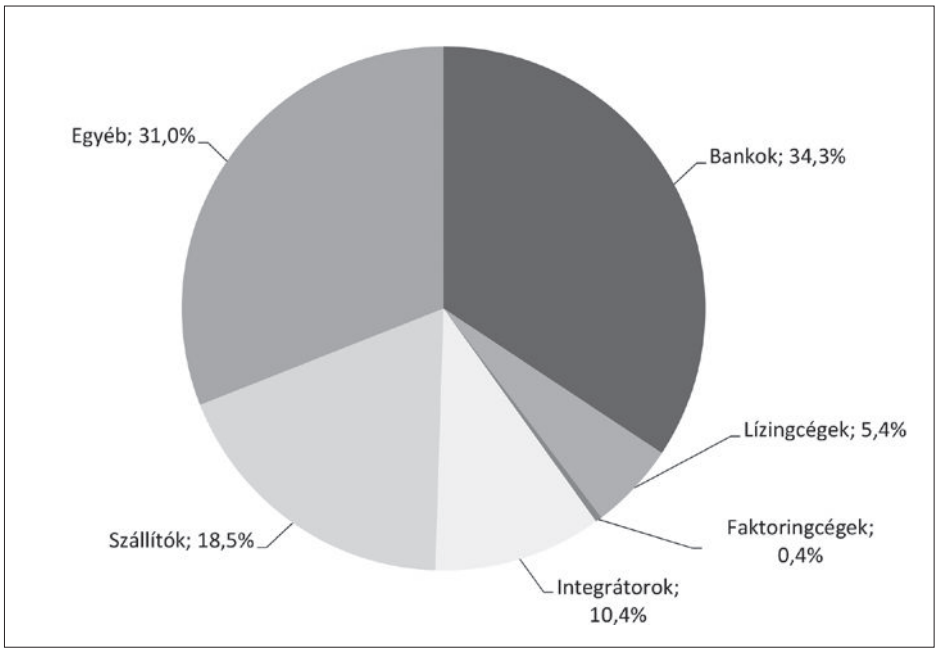
de 2014-ben és 2015-ben újra – minimális mértékben, de – növekedett. Bár a jövedelemtámogatások ezekben az években is fedezetet biztosítottak az eredmény képződésére, figyelmeztető, hogy az elmúlt három évben növekedett a jövedelemtámogatásokból a veszteséget finanszírozó összeg.

A támogatási rendszer hatásainak folyamatos elemzése hatékony segítséget jelenthet az agrárpolitikai döntések előkészítésében. Ennek érdekében indokolt lenne, hogy a támogatások transzparenciájának biztosítása és a hasznosulás nyomon követése érdekében az agrárkormányzat mielőbb alakítson ki és működtessen támogatási monitoringrendszert. A rendszer működtetése segítségével a közvéleményt is célszerű tájékoztatni a támogatások felhasználásának társadalmi előnyeiről.

A mezőgazdaság kötelezettségállományának legfontosabb finanszírozója a bankszektor, a kötelezettségek 34,3%-ára nyújtanak fedezetet a kereskedelmi bankok (12. ábra). A második legnagyobb finanszírozót a szállítók jelentik (18,5%), míg az integrátorok 10,4%-kal részesednek a kötelezettségállomány finanszírozásából.

Kemény Gábor és szerzőtársainak kutatásai szerint (*Kemény, 2010*) az egyéni gazdaságok zöme nem elég nagy ahhoz, hogy a bankok vagy a szállítók finanszírozzák, így inkább integrátorokon keresztül szerzik meg mind a finanszírozást, mind az inputanyagokat, beruházásaiknak zömét pedig a lízingtárgy tulajdonjogát át nem engedő lízingcégekkel finanszíroztatják. A társas vállalkozások viszont már elég nagyok ahhoz, hogy közvetlenül a bankok és a szállítók partnerei legyenek, bár az integrátori és a lízingfinanszírozás gyakran itt is megjelenik.

12. ábra
A mezőgazdasági kötelezettségállomány legfontosabb finanszírozó szervezetei 2014-ben

Megjegyzés: az integrátori hitelek nagysága becslésen alapszik. A számítások során az egyéni gazdaságok 2015. évi hitelállománya került figyelembevételre.

Forrás: NAV, Tesztüzemi Rendszer, MNB, Lízingszövetség, Magyar Faktoring Szövetség adatai alapján készült az AKI Horizontális Elemzési Osztályán

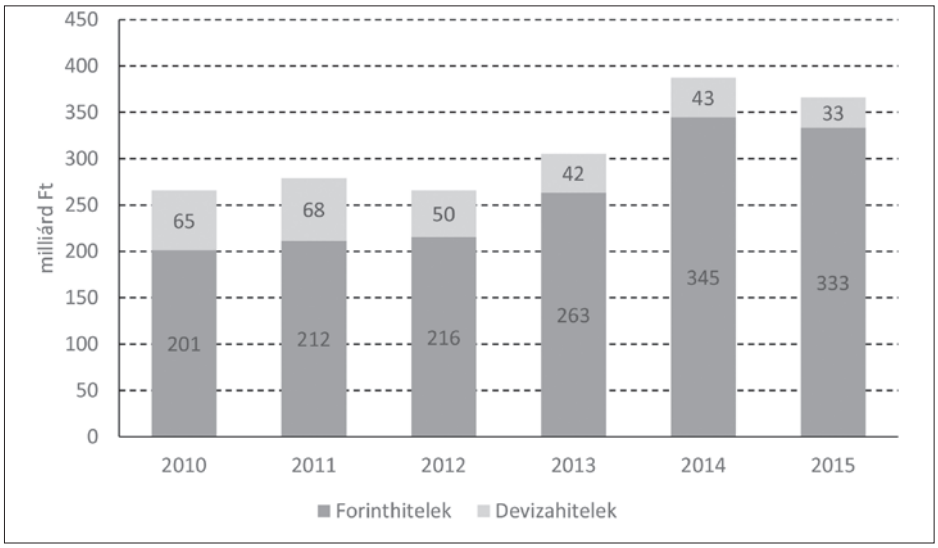
A mezőgazdasági vállalkozások (elsősorban társasok) viszonylag kedvező pénzügyi kondícióját, bank- és hitelképességét jelzik a mezőgazdasági társas vállalkozások hitelállományának alakulására vonatkozó adatok is (13. ábra). A hitelállomány korábbi három évet jellemző csökkenése 2010 és 2012 között már megállt, 2013-tól kezdődően pedig meredek növekedés történt az – elsősorban forintalapú – hitelállományban, ami döntően a *Növekedési Hitelprogramnak* (NHP) köszönhető. A mezőgazdaság stabil adós maradt.

A gazdaságok javuló pénzügyi kondícióját és a saját forrás lehetőségének alakulását jól mutatja a gazdaságok betétállományának változása. A 14. ábra a mezőgazdasági egyéni és társas gazdaságok esetében mutatja a betétállományt. Látható, hogy a vizsgált időszakban folyamatosan növekedtek a vállalkozások megtakarításai és az összes betétállomány ma már elérte a 600 milliárd forintot,[12] ami jó alapot jelent a beruházási döntésekhez. Nemzetgazdasági és ágazati érdek, hogy ezek a pénzek ne a bankban „feküdjenek", hanem a mezőgazdaság érdekében kerüljenek felhasználásra.

Vállalkozások

A mezőgazdasági vállalkozások üzemszerkezete a rendszerváltás óta folyamatos változáson ment keresztül, de fő jellemzője a dualitás és a sokszínűség maradt. A 15. ábra a legfrissebb rendelkezésre álló GSZÖ-adatok felhasználásával készült és a mezőgazdaság üzemszerkezetének sokszínűségét mutatja. Az ábra alapján megállapítható, hogy több mint 1,6 millió termelő foglalkozik kisebb-nagyobb rendszerességgel mezőgazdasági termeléssel és ezek közül a KSH 482,5 ezret sorol az egyéni gazdaságok kategóriájába, 13 624 a társasok száma (mely utóbbiak egy része „alvó" gazdaság). Ökonómiai értelemben azonban

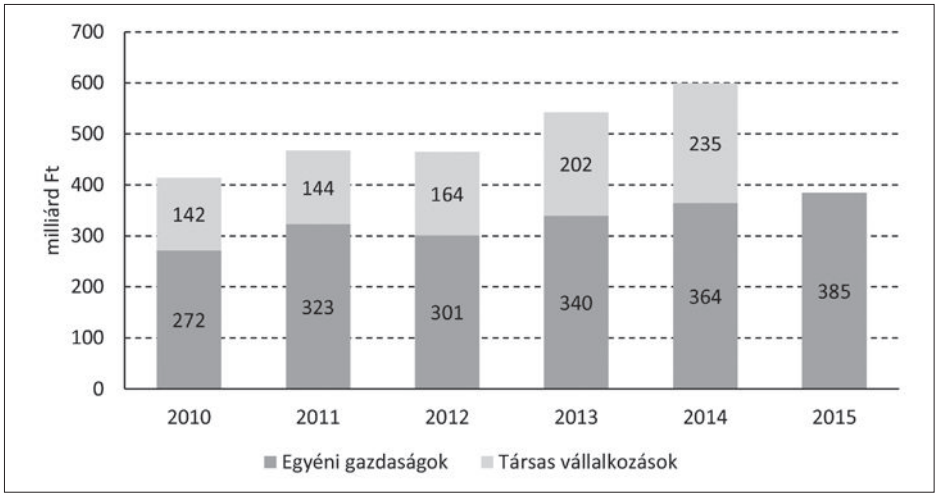
13. ábra
A mezőgazdasági társas vállalkozások teljes hitelállományának forrás szerinti megoszlása és alakulása

Forrás: AKI Horizontális Elemzési Osztály számításai a NAV-adatbázis alapján

[12] Természetesen ez az összeg csak a „látható" forrást mutatja. A „rejtett" pénzek becslések szerint hasonló nagyságrendet képviselhetnek.

14. ábra
A mezőgazdasági egyéni és társas vállalkozások betétállományának alakulása

Forrás: AKI Horizontális Elemzési Osztály számításai a NAV- és FADN-adatbázis alapján

az egyéni gazdaságok közel sem mindegyike tekinthető valódi gazdaságnak, mivel az általuk előállított javak éppen úgy ház körüli tevékenység eredményei, mint például a családi takarításé, a mosásé vagy a főzésé. A közel 500 ezer statisztikai „egyéni gazdaság" között azonban kétségkívül több mint 100 ezer olyan gazdaság található, ahol a család tudatosan piacra (is) termel, törekszik arra, hogy a mezőgazdálkodásból biztosítsa megélhetését, illetve az jelentősen járuljon hozzá a családi költségvetéshez.

Az üzemszerkezet elemzése során azt a megállapítást is meg kell tenni, hogy ma már nem feltétlen jelenti a társas gazdaság a nagyüzemet, illetve az egyéni gazdaság a kisüzemet. Az egyéniek között találhatók nagyobb méretű gazdaságok és a társasok egy része is kisebb méretű. Sőt a családi gazdaságok egy hányada részben banki késztetés miatt ma már társasági – bt., kft. – formában működik. Mindezeknek komoly birtokpolitikai konzekvenciái is vannak, hiszen ezek földszerzését is tilalmazza a földforgalmi törvény.

A mezőgazdasági üzemszerkezetet a dualitás is jellemzi. A KSH által gazdaságnak minősített körrel számolva megállapítható, hogy az 1 hektár alatti „gazdaságok" (az összes gazdaság 69,3%-a) a mezőgazdasági terület másfél százalékát használják (20. táblázat). Ezzel szemben a gazdaságok 1,5%-a a mezőgazdasági terület 63,8%-át műveli. 10 és 100 hektár között tevékenykedik a gazdaságok 8,6%-a, amelyek a mezőgazdasági terület több mint egynegyedén termelnek. Az elmúlt néhány évben itt volt megfigyelhető területi aránynövekedés.

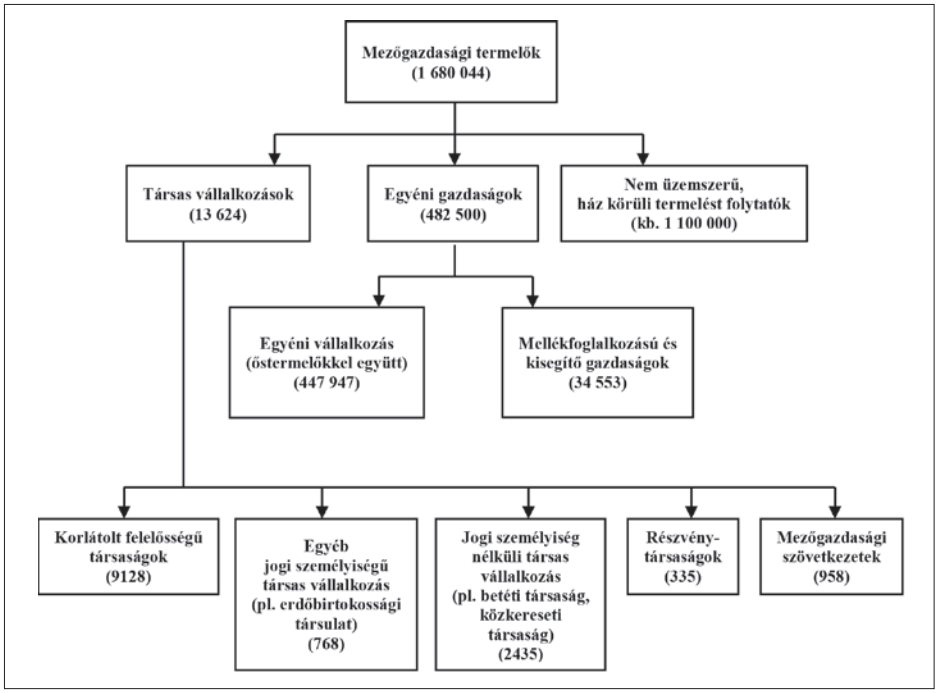
20. táblázat
A gazdaságok számának és termőterületének megoszlása birtokméret szerint, 2013

Birtokméret, ha	Gazdaságok száma	Termőterület
	megoszlása, %	
<1,0	69,3	1,5
1,1–10,0	20,6	7,9
10,1–100,0	8,6	26,8
>100,1	1,5	63,8
Összesen	100,0	100,0

A mezőgazdaság pénzügyi helyzetét vizsgálva megállapítható, hogy az ágazat az elmúlt 2-3 évtizedben nem volt olyan

15. ábra

Mezőgazdasági ágazat résztvevői 2013-ban

Forrás: AKI-számítások KSH GSZŐ-adatok alapján

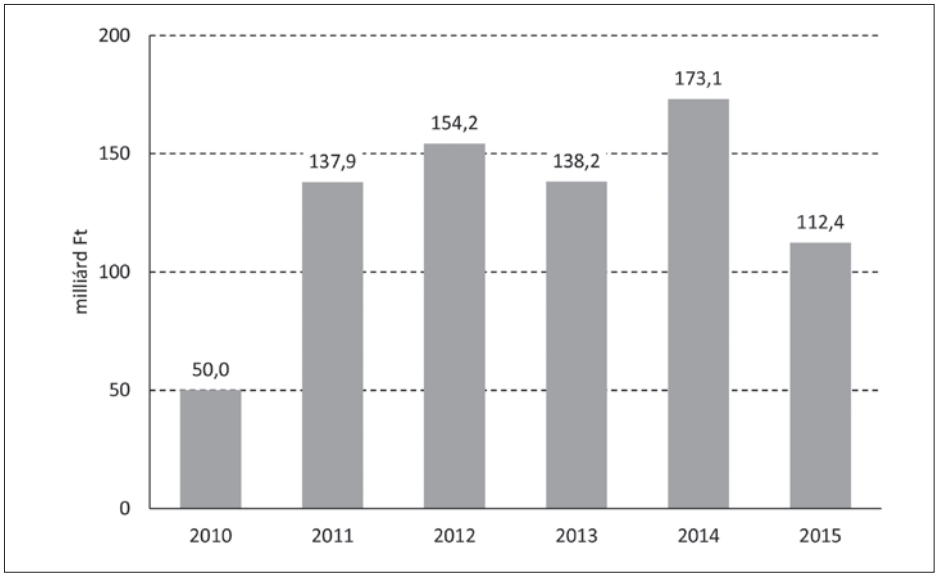
kedvező gazdasági kondícióban, mint az elmúlt néhány évben. Ez nem azt jelenti, hogy az ágazat alapvető strukturális gondjai megoldódtak volna, „csupán" azt, hogy a mezőgazdaság egy pénzügyileg stabil időszakot élt meg. Ennek okai azonban csak részben adódtak belső hatások eredőjeként, kiemelten két tényezőnek volt köszönhető: a mezőgazdasági termékek áremelkedésének, valamint az uniós támogatási rendszernek.

A leírt kedvező pénzügyi helyzetet a 16. ábra adatai is bizonyítják, amelyek a mezőgazdasági vállalkozások adózás előtti eredményét mutatják. Ebből szembetűnik a 2010-ről 2011-re több mint két és félszeresére ugró eredmény, valamint az ezt követő, 2014-ig tartó időszakban is – 2013. év kivételével – a folyamatosan enyhén emelkedő jövedelem. A drasztikus jövedelemcsökkenés 2015-ben következett be, amiben meghatározó volt a degresszivitás hazánkban alkalmazott módja, amely jelentős forrásokat vont el az adóbevallást készítő – általában nagyobb – gazdaságoktól. Tehát ez a jövedelemcsökkenés nem egyszeri – ár, hozam stb. – hatásoknak volt a következménye, így várható, hogy a versenyképes mezőgazdasági vállalkozások gazdasági ereje csökkenni fog az elkövetkező időszakban. Ez még inkább felhívja a figyelmet a jelen lehetőségeinek minél hatékonyabb kihasználására.

A Tesztüzemi Rendszer módot ad az adózás előtti eredmény differenciáltabb vizsgálatára. Ennek alapján megállapítható, hogy az egyéni gazdaságok hektárra jutó adózás előtti eredménye – tendenciáját tekintve – az adóbevallást készítőkhöz (lényegében a társas gazdaságokhoz) hasonlóan alakult, de 2015-ben nem következett be a meredek jövedelemcsökkenés, ami erről az oldalról is bizonyítja a degresszivitás hatását a nagyobb társas gazdaságok esetében

16. ábra

A mezőgazdasági vállalkozások adózás előtti eredménye*

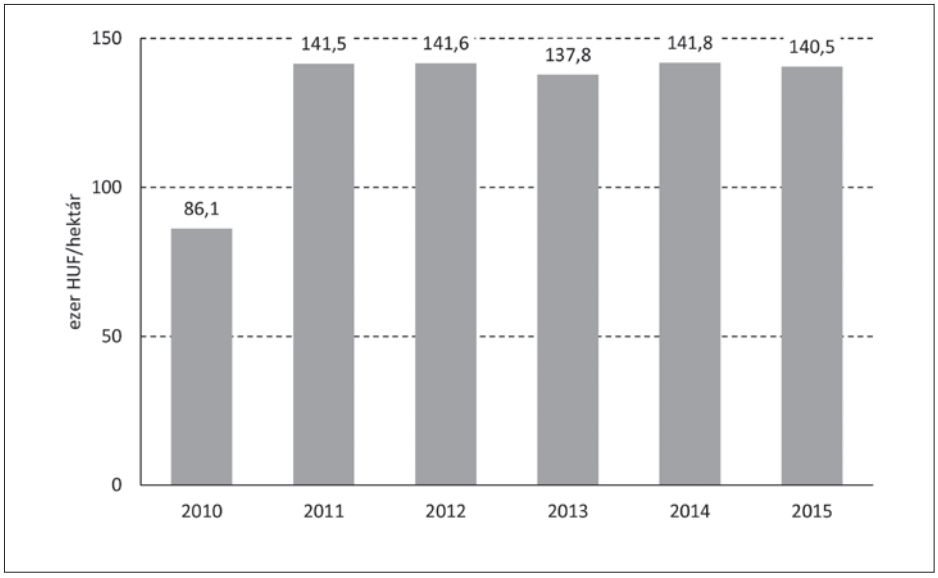

* Adóbevallást készítő gazdaságok adatai alapján.

Forrás: AKI-számítás a NAV adatai alapján

17. ábra

Az egyéni gazdaságok adózás előtti eredménye 2014-es árakon*

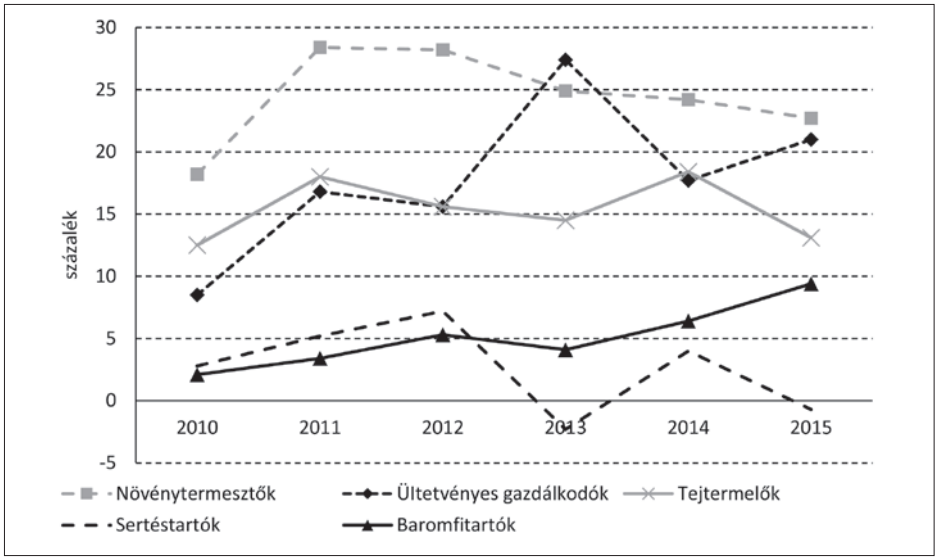

* Fogyasztói árindexszel korrigálva (deflálva).

Forrás: AKI Tesztüzemi Információs Osztály számításai a Tesztüzemi Rendszer adatbázisa alapján

18. ábra

A termelésiérték-arányos jövedelmezőség változása néhány kiemelt üzemtípusnál

Forrás: AKI Tesztüzemi Információs Osztály számításai a Tesztüzemi Rendszer adatbázisa alapján

(17. ábra). Az eredmények értelmezésénél figyelembe kell venni, hogy az így számított jövedelmeknek kell fedezetet nyújtaniuk az egyéni (családi) gazdaságok személyi jövedelmeire is, mivel a saját munkaráfordítás nincs bérként elszámolva. Ha a nem fizetett (saját) munkára jutó el nem számolt munkabért is figyelembe vesszük, akkor az egyéni gazdaságok eredményét korrigálni kell az éves munkaerőegységre (ÉME) jutó minimálbérrel. Ebben az esetben az adózás előtti eredmény jelentősen csökken.

A leírt pozitívumok mellett azonban rendkívül kedvezőtlenül értékelhető az állattenyésztő gazdaságok helyzete. Az EU-csatlakozás óta mintegy 4000 árutermelő állattenyésztő gazdaság szűnt meg. A legnagyobb mértékben a sertéstartó üzemeket számolták fel, számuk harmadára csökkent. A tejtermelők száma is számottevően mérséklődött, a juh-, kecske- és baromfitartó gazdaságok száma ugyanakkor stagnált. Ennek alapján megállapítható, hogy Magyarországon a jövedelemnövekedés egyik fontos eleme, hogy a legrosszabb jövedelmezőséggel rendelkező állattartók évről évre a statisztikákból kihullanak.

A leírt folyamatot az üzemtípusonkénti jövedelemvizsgálat is alátámasztja (18. ábra). 2010 és 2015 között a növénytermesztők kiemelkedő jövedelmezőséggel termeltek. Ugyancsak kedvező helyzetbe kerültek ebben az időszakban az ültetvényes gazdálkodók. A tejtermelésben 2011–2014. évek átlagában 15% felett volt a jövedelmezőség, de az áresés miatt már 2015-ben drasztikusan csökkent a termelésiérték-arányos jövedelem. A növénytermesztőkhöz képest az ültetvényes gazdálkodók jövedelmezősége 91%, a tejtermelőké 56%, a baromfitartóké 39% volt 2015-ben. A legrosszabb helyzetbe a sertéstermelők kerültek, akik veszteségessé váltak az időszak végére.

A TERMELÉS ALAKULÁSA

Szántóföldi növénytermesztés

A hazai növénytermesztés szerkezetében a gabonaágazat a meghatározó és vélhetően hosszabb távon is az marad. Több tényező

is ez irányba mutat. A gabonafajok ágazati eredménye 2010 után – több év átlagában – meghaladta a hektáronkénti 100 ezer forintos értéket. A támogatási rendszer legalább 2020-ig továbbra is kedvezményezi az ágazatot, a zöldítéssel együtt realizálható támogatási összeg – degresszivitással nem számolva, árfolyamtól függően – 70 ezer forint körül alakulhat. Nem valószínűsíthető, hogy a szántóterületért versenyző más ágazatok helyzete jelentősen erősödne az elkövetkező években. Ugyancsak megtartó tényező a kiépült eszközpark, valamint a meglévő szaktudás is az ágazat stabilitását vetíti előre.

A búza vetésterülete a vizsgált időszakban 987 ezer és 1094 ezer hektár közt alakult, de határozott tendencia nem volt megfigyelhető (21. táblázat). Ugyancsak évről évre ingadozott a kukorica vetésterülete, de a búzáénál nagyobb területen, 1161 ezer hektártól 1285 ezer hektárig. E növények forgalmát a keresleti piac jellemezte 2010 és 2015 között.

Látni kell ugyanakkor, hogy a gabona termékpályának alacsony az élőmunkaigénye. Ez már az alapanyag-előállításban is jelentkezik. Gabonát 1000 hektáron néhány fő munkájával meg lehet termelni, ráadásul ennek a pár embernek sem lesz egész évben teendője. Egy – a politika által preferált – 300-500 hektáros kizárólag gabonát termelő „családi gazdaság" sem tud egész évben munkát adni a családtagoknak, de a megélhetést biztosítja. Ráadásul a feldolgozás során is alacsony a munkaerőigény. A legnagyobb gondot ugyanakkor az jelenti, hogy a gabonavertikumban az alapanyagként történő export a jellemző.

Az olajos növények termelése az alternatív energiahordozók térnyerése miatt jelentősen fellendült az elmúlt évtizedben, míg az uniós cukorreform következtében továbbra is alacsony a cukorrépa termőterülete.

A legmarkánsabb változást a szója vetésterülete produkálta az elmúlt években, amely a 2014. évi 43 ezer hektárról 73 ezer hektárra nőtt 2015-ben, ez azonban csak a zöldítéssel, illetve a termeléshez kötött közvetlen támogatásokkal kapcsolatos időleges növekedés volt. 2016-ban már jelentősen mérséklődött a szójatermelési kedv Magyarországon, ugyanis a 2015-ben újonnan belépők jelentős hányada szakmailag felkészületlen volt és nem tudta teljesíteni a támogatási küszöböt jelentő hektáronkénti 1 tonna hozamot sem, ami növelte a kvázi „szójakereskedelmet".

A növénytermesztés hozamaira hazánkban jellemző az indokoltnál nagyobb in-

21. táblázat

Szántóföldi növények vetésterülete

(M. e.: ezer hektár)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Búza	1 066	987	1 064	1 094	1 121	1 036
Rozs	38	33	37	38	36	40
Árpa	302	263	279	268	292	297
Kukorica	1 161	1 257	1 280	1 285	1 231	1 165
Cukorrépa	15	15	18	18	15	15
Napraforgómag	524	579	621	598	599	625
Repcemag	265	240	167	199	216	226
Szója	36	42	41	43	43	73
Burgonya	23	22	25	20	21	18
Lucernaszéna	136	141	142	134	125	137

Forrás: KSH

gadozás, a főbb növények hozamai a két-három évtizeddel ezelőtti szint közelében állnak, miközben a világban például a búza átlagtermése folyamatosan emelkedett (*Bedő, 2016*). A vizsgált időszakban a két legfontosabb növényünk, a búza és a kukorica hozama 3,7–5,1 tonna/ha, illetve 4,0–7,8 tonna/ha között alakult (22. táblázat). Ez az ingadozás jóval magasabb az EU15 átlagában tapasztaltnál és következménye a jövedeleminstabilitás.

Az indokolatlan hozamingadozásokban az időjárási tényezők mellett egyéb hatások is szerepet játszanak. Egyrészt alacsony szintű a műtrágya-felhasználás, de a növényvédelemre fordított kiadások is elmaradnak a megkívánttól. Így a kedvezőtlen időjárás negatív hatásai könnyebben érvényesülhetnek. Másrészt gondot jelent a speciális szaktudás hiánya is, amely különösen a kisebb méretű egyéni gazdaságok esetében növeli a termelés kockázatát.

A termékeket a különböző termelők esetenként jelentősen eltérő költségen állítják elő. Az önköltségek szóródásának fokozatos növekedése 1990 óta megfigyelhető, amely összefügg az alacsonyabb színvonalon termelő egyéni gazdaságok térnyerésével. A szántóföldi növényeknél például két-háromszoros különbségek vannak a minimum- és maximumértékek között.

Kertészet

Apáti Ferenc értékelése szerint a kertészet teljesítménye az elmúlt évtized tendenciáját tekintve – az ágazatba érkező EU-s támogatások ellenére is – legfeljebb a stagnáló jelleggel illethető. Az ágazati teljesítményt elsődlegesen kifejező „naturális" mutatók (termőterület, termésmennyiség, fajlagos hozamok) alapján mérsékelt visszaesésről, míg az értéktermelést kifejező mutatók (termelési érték, exportáruérték, export-import egyenleg) esetében stagnálásról vagy enyhe növekedésről beszélhetünk. Számos szakágazat erőteljes visszaesést szenvedett el, néhány szakágazatunk stagnál, és alig van olyan, amelyikben érdemi növekedés következett volna be. Az ágazat fejlődéséhez és fejlesztéséhez, valamint versenyképességének növeléséhez a termékeink iránti piaci igény a legtöbb esetben rendelkezésre áll. Alapvetően nem a piaci igények hiánya miatt nem bővült a termelés az elmúlt évtizedben, hanem versenyképes méretű árualapok és a termelésstabilitás hiányában nem tudtuk piacra juttatni vagy a termelés gyenge hatékonysága miatt nem voltunk képesek versenyképes önköltségen előállítani termékeinket. Mindezekért elsősorban technológiai elmaradás, a termelés szervezetlensége, a termékpálya kuszasága,

22. táblázat

Szántóföldi növények termésátlaga

(M. e.: tonna/hektár)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Búza	3,7	4,2	3,8	4,6	4,7	5,1
Rozs	2,1	2,3	2,2	3,1	2,9	2,8
Árpa	3,4	3,8	3,6	4,1	4,4	4,8
Kukorica	6,5	6,5	4,0	5,4	7,8	5,7
Cukorrépa	59,1	56,5	47,1	52,7	69,2	57,7
Napraforgómag	1,9	2,4	2,1	2,5	2,7	2,5
Repcemag	2,1	2,3	2,5	2,7	3,3	2,6
Szója	2,3	2,3	1,7	1,9	2,7	1,9
Burgonya	20,4	25,9	20,5	21,7	25,6	22,7

Forrás: KSH

23. táblázat

A zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermesztés alakulása

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
A szabadföldi zöldségfélék termőterülete, ezer hektár	59	76	79	78	74	77
A zöldségfélék termésmennyisége összesen, ezer tonna	1 144	1 475	1 363	1 441	1 514	–
A gyümölcs termőterülete, ezer hektár	84	83	81	83	82	–
A gyümölcsfélék termésmennyisége összesen, ezer tonna	766	513	822	850	1 040	–
A szőlő termőterülete, ezer hektár	73,9	75,5	72,3	69,3	69,3	–
A szőlő termésmennyisége, ezer tonna	294,8	449,9	356,4	451,1	406,0	–

Forrás: KSH

a posztharveszt és a logisztika alacsony színvonala, valamint a feldolgozóipari kapacitások hiánya felelnek (*Apáti, 2015*).

Az EU-csatlakozást megelőző időszak átlagában Magyarország zöldségtermő területe meghaladta a 100 ezer hektárt, de a vetésterület 2010–2015. évek átlagában a 74 ezer hektárt sem érte el (23. táblázat). Ugyanakkor a 2010-et követő időszakban már nem csökkent a zöldségterület, stabilizálódás, sőt kisebb területnövekedés volt tapasztalható. A legnagyobb arányban termesztett növényfajok – a csemegekukorica (29-31 ezer ha), a zöldborsó (12-16 ezer ha) és a görögdinnye (5-7 ezer ha) – a vetésterület több mint 70%-át adják. Az összes többi zöldségfaj mára elvesztette a jelentőségét, egyenként 200 és 2500 ha között termesztik. A termőterület változásának irányát zöldségfajonként a 24. táblázat mutatja be.

A gyümölcstermő terület a rendszerváltás időszakában 100 ezer hektár körüli volt, ami a kétezres évek elejére 80 ezer hektárra csökkent és azóta is ekörül alakul. Az előállított gyümölcs termésmennyisége sem mutat változást, a 2010–2015 közti időszakban 500 és 1000 ezer tonna között szóródott és ennek mintegy 70%-át az alma adta. A termésingadozás tehát drasztikus, ami időjárási okokra, illetve a kitettséget

24. táblázat

A fontosabb szabadföldi zöldségfélék termőterületének alakulása*

Növekedett	Stagnált (0–10% csökkenés)	Csökkent (10–30% csökkenés)	Jelentősen csökkent (>30% csökkenés)
Bab	Zöldborsó	Kelkáposzta	Görögdinnye
Fejes káposzta	Csemegekukorica	Karfiol és brokkoli	Vöröshagyma
Torma	Gumós zeller	Gyökérpetrezselyem	Szabadföldi paprika
Fokhagyma	Cékla		Sárgadinnye
			Szabadföldi paradicsom
			Sárgarépa
			Pasztinák
			Spárga
			Konzervuborka
			Fűszerpaprika

* A 2012–2013. évek átlaga viszonyítva a 2003–2004. évek átlagához.

Forrás: Apáti, 2015, KSH-adatok alapján

25. táblázat

A fontosabb gyümölcsfélék termőterületének alakulása*

Növekedett	Stagnált (0–10% csökkenés)	Csökkent (10–30% csökkenés)	Jelentősen csökkent (>30% csökkenés)
Cseresznye	Körte	Alma	Málna
Szamóca	Meggy	Kajszibarack	Szeder
Bodza	Szilva	Őszibarack és nektarin	Köszméte
	Dió		Ribizli

* A 2012–2013. évek átlaga viszonyítva az 2003–2004. évek átlagához.

Forrás: Apáti, 2015, KSH-adatok alapján

mérséklő technológiai hiányosságokra vezethető vissza. A termés volatilitásának pedig következménye a piaci instabilitás, tartós piaci kapcsolatok meglétének hiánya is.

Egyes gyümölcsfajok esetében (alma, kajszi, őszibarack, málna, szeder, köszméte, ribiszke) jelentős területi visszaesés tapasztalható, néhány ágazat enyhén növekedett (cseresznye, szamóca, bodza), míg a körte, a meggy, a szilva és a dió termőterülete stagnált vagy alig csökkent (25. táblázat).

Hazánk szőlőterülete a rendszerváltás időszakában 110 ezer hektár volt, ami az EU-csatlakozásig 80-90 ezer hektárra csökkent. A szőlőterület azóta is folyamatosan zsugorodik, 2013-ban és az azt követő években már nem érte el a 70 ezer hektárt. A hazai szőlőtermelés mennyisége a vizsgált időszakban erősen ingadozott és 295 ezer tonna, illetve 451 ezer tonna közt alakult.

Állattenyésztés

Magyarország állattenyésztése a rendszerváltástól kezdődően fokozatosan válságba került. A kedvezőtlen folyamatok az uniós csatlakozás után felerősödtek, és csak az elmúlt 3-4 évben volt tapasztalható enyhe pozitív fordulat. A mindenkori kormányok gyakran fogalmaztak meg az állattenyésztéssel kapcsolatban irreális célkitűzéseket – „fordítsuk meg a növénytermesztés-állattenyésztés arányát", „középtávon duplázzuk meg a sertésállományt" stb. Ezek a hangzatos, de az okokkal reálisan nem kalkuláló célok természetesen nem teljesülhettek (teljesülhetnek), ráadásul félrevezető üzeneteket közvetítenek a gazdálkodók felé.

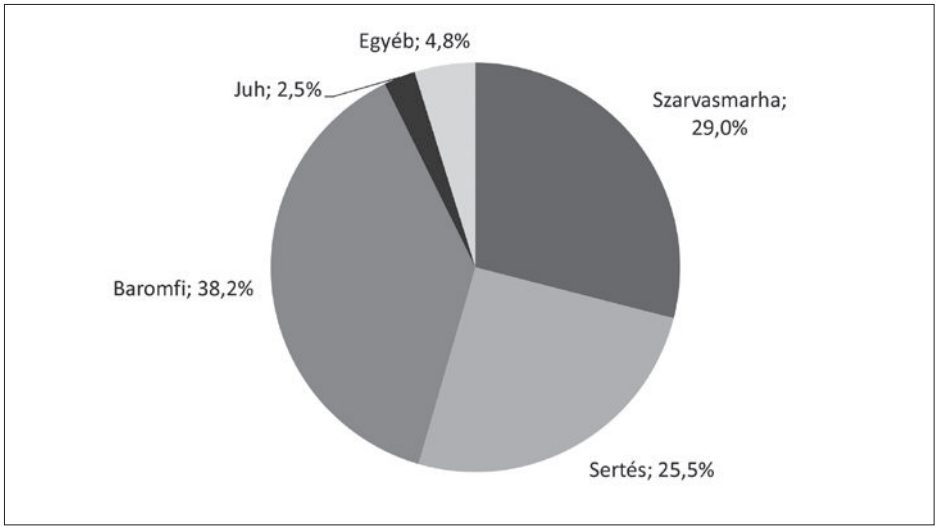
Mindezek mellett elkerülhetetlen a növénytermesztés és az állattenyésztés megbomlott egyensúlyának helyreállítása, az állattenyésztés piacorientált fejlesztése. Megfelelő színvonalú és összetételű állattenyésztés nélkül sem a vidéki népességmegtartás, sem pedig a környezet kultúrállapotban való megőrzése nem oldható meg és nem enyhíthető a hozzáadottérték-termelésben meglévő lemaradásunk. Ráadásul az állattenyésztés leépülése a növénytermesztés lehetőségeit is veszélyezteti.

Folyó áras bruttó termelési érték alapján számítva napjainkban a meghatározó ágazat a baromfitermelés valamivel több mint 38%-kal, amit a szarvasmarha-tenyésztés követett 29%-os részesedéssel. A valamikor szebb napokat megélt sertéstenyésztés már csupán egynegyedét adja az állattenyésztés bruttó termelési értékének, míg a juhágazat részesedése kevesebb mint 2,5% (19. ábra).

Az állattenyésztés meghatározó ágazata tehát a baromfi. Az országban a tyúkfélék állománya 2015-ben meghaladta a 32 millió darabot, a vizsgált időszakot 2012-ig csökkenés, az elmúlt három évben viszont növekedés jellemezte (26. táblázat). A vízi baromfiak közül mind a lúd-, mind a kacsaállomány csökkenő tendenciát mutatott, és ugyanez volt jellemző a pulykaállományra is.

19. ábra

Az állattenyésztés termelési szerkezete 2015-ben a bruttó termelési érték alapján

Forrás: KSH, Mezőgazdasági Számlák Rendszere

A baromfitenyésztők gondja, hogy zömük nem rendelkezik elegendő földterülettel, így a piacról szerzik be a szükséges takarmányok döntő hányadát. Ennek nehezen kigazdálkodható költségvonzata van, ráadásul kiszolgáltatottá teszi a termelőket a terménypiaci árak gyakori váratlan, szélsőséges emelkedéseinek, amelyeket a felvásárlási árakban nem, vagy csak alig képesek érvényesíteni.

A baromfiágazat hazai és nemzetközi versenyképessége hosszú távon csak akkor javítható, ha a gazdaságok maguk termelik meg a takarmány-alapanyagokat és megta-

26. táblázat

Az állatállomány változása (decemberi állomány)

(M. e.: ezer egyed)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Szarvasmarha-állomány összesen	682	697	760	782	802	821
ebből: tehén	309	329	339	345	359	368
Sertésállomány	3 169	3 044	2 989	3 004	3 136	3 124
ebből: koca	219	211	200	190	200	197
Juhállomány	1 181	1 120	1 185	1 214	1 185	1 190
ebből: anyajuh	844	858	865	874	855	849
Baromfiállomány összesen*	42 213	41 477	38 546	37 900	38 599	40 334
ebből: tyúk	31 848	32 860	30 075	29 474	30 521	32 432
liba	1 384	1 185	1 189	1 631	1 027	1 023
kacsa	5 813	4 433	4 484	4 265	4 295	4 028
pulyka	3 168	2 999	2 798	2 530	2 756	2 851

* Gyöngyös nélkül.

Forrás: KSH

karítják azok piaci ára és önköltsége közti különbözetet, vagyis a növénytermesztéssel realizálható jövedelmet a gazdaságon belül „megosztják" a baromfiágazattal. A termékpályán a jövőben várhatóan tovább növekszik majd a koncentráció mind a vágóalapanyag-előállítási, mind a feldolgozási fázisban.

A tehéntejtermelés a rendszerváltástól folyamatosan csökkent és 2010-ben már alig haladta meg az 1,6 milliárd litert (27. táblázat). Az elmúlt években azonban folyamatosan növekedett az előállított tej mennyisége és 2015-ben már 277 ezer literrel haladta meg az öt évvel korábbit. Ezzel szemben a tojástermelés végig gondokkal küzdött a vizsgált időszakban, termelése csökkent. A szarvasmarha-, a sertés- és a juhhús termelése stagnált 2010 és 2015 között, míg a baromfihús-előállítás – a 2013. évet kivéve – minden évben emelkedett.

A tejágazat ma a hazai mezőgazdaság legnehezebb helyzetben lévő ágazata, annak ellenére, hogy itt kezdődött meg legkorábban az állomány növekedése és a termelés 2015-ben már közel 20%-kal haladta meg a mélypontot jelentő 2010. évit. A tej és tejtermékek globális piacán ugyanakkor emelkedhet a kereslet. Így a jelenlegi „árvölgy" után a tejtermékek világpiaci árának növekedése várható, de a volatilitása tovább erősödhet.

Magyarországon a nyerstej országos termelői átlagára jelentősen elmarad a tej ágazati és főágazati általános költséggel növelt önköltségétől, amely a meghatározó gazdaságokban jellemzően 90-100 forint közt alakul, az ágazat – támogatás nélkül – stabil veszteséget termelne. Ezt mérsékli az európai viszonylatban is kiemelkedő tejágazati támogatás. Hosszú távon azonban gondot okozhat, hogy ennek a magas támogatási szintnek a fenntartása a 2020 utáni időszakban – legalábbis – bizonytalan. Az ágazatnak az elkövetkező 4-6 évben kellene azokat a technikai, technológiai fejlesztéseket végrehajtani, amelyek a versenyképességet javíthatnák. Ugyanakkor ennek a forrását még a magas támogatás mellett sem termeli meg az ágazat.

A vágómarha-termelés a múltban fontos, exportorientált tevékenység volt, jól igazodott az egykori vidéki életformához. A vágómarha-ágazat súlya, szerepe ma már nem jelentős a tejtermeléshez képest. Kiegészítő ágazatnak minősíthető annak ellenére, hogy az EU piaci rendtartásának keretei közt relatíve kedvező, kiegyensúlyozott helyzetben van.

A sertéstartás 1999-ig az állattenyésztés meghatározó ágazata volt. Ezután a sertésállomány – jelentős évek közti ingadozásokkal – tendenciájában meredeken csök-

27. táblázat

Az állatitermék-termelés változása

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Vágóállat-termelés, ezer tonna						
Szarvasmarha	80,7	80,4	75,2	76,8	80,2	86,0
Sertés	553,1	543,7	530,2	523,2	557,5	588,0
Vágójuh	18,6	18,6	17,8	18,3	18,6	19,0
Vágóbaromfi	650,4	663,9	701,8	688,0	724,0	785,0
Állati termékek						
Tejtermelés, millió liter	1 640,6	1 667,5	1 765,2	1 726,2	1 826,4	1 918,0
Tojástermelés, millió darab	2 732,5	2 458,1	2 411,0	2 468,6	2 419,7	2 504,0
Gyapjú, ezer tonna	4,1	3,8	3,8	3,8	3,9	3,9
Juhtej, millió liter	1,6	1,7	1,8	1,7	1,6	–

Forrás: KSH

kent. Az ingadozások azonban már nem a hagyományos sertésciklusoknak, hanem a kiszámíthatatlan piaci hatásoknak voltak a következményei. A ciklikusan jelentkező kedvező keresleti és árhatások következtében megélénkülő sertéstartási kedv azt mutatta, hogy a kilencvenes években még megvolt a termelői szándék az ágazat újraszervezésére. Az ezredforduló után azonban már nem voltak megfigyelhetők élénkülő szakaszok, a kedvező piaci és árhatásokra a termelők legfeljebb a kivágások elhalasztásával válaszoltak. A sertéstartási kedv – most már megállíthatatlannak tűnő – hanyatlása következtében a sertésállomány a 2012. év végére történelmi mélypontra, 3 millió egyed alatti szintre csökkent. Kedvezőtlen kilátásokat vetített előre a kocaállomány folyamatos visszaesése is. Ami pozitívumként említhető a sertéstenyésztés esetében, az a magas minőség.

A statisztikai sertéslétszám 2013-ban és 2014-ben enyhén növekedett, de ez a folyamat 2015-ben megtört és – bár csupán 12 ezer egyeddel, de – csökkent az állomány. Ez azt bizonyítja, hogy a növekedés látens volt, elsősorban az ágazat fehéredésével függött össze.

Magyarországon ma a sertéstartók többsége termőföld hiányában kiszolgáltatott a terménypiaci árak volatilitásának, a sertéstelepek nagy része felújításra szorul, a tenyészállomány erősen heterogén, a szelekciós bázis kicsi és a telepek vezetői nem frissítik kellő ütemben szaktudásukat. Ma Magyarországon a vágósertést előállító gazdaságok (mindössze) 25%-a képes felvenni a versenyt nyugat-európai versenytársaikkal. Mindezen tényezők összhatásaként a magyarországi vágósertés-termelés hatékonysága messze elmarad az EU piacán meghatározó versenytársainkétól. A hatékonysági problémák koncentrálódási folyamatot indítottak el, aminek nyomán ma már a gazdasági szervezetek tartják a sertésállomány több mint 70%-át.

Az agrárpolitika prioritásként kezeli a sertéságazatot: 2012-ben – 7 éves távlatban – 6 milliós sertésállomány kialakításához és fenntartásához fogalmazott meg stratégiát. Az azóta eltelt négy év ugyanakkor azt bizonyította, hogy az állam eszközei önmagukban nem elegendőek az ágazat problémáinak megoldásához, hiszen közvetlen kormányzati eszköz nincsen a piacgazdaságban a takarmányárak vagy a felvásárlási árak befolyásolására és a technikai és technológiai fejlesztések is csak közvetetten támogathatók. Ráadásul az elkövetkező évek fejlesztéstámogatási lehetőségei a sertéságazat esetében messze elmaradnak a 2007–2013-as uniós költségvetési ciklus lehetőségeitől.

A juhászat a magyar állattenyésztés egyik legellentmondásosabb területe. A fellendülés és a termelés drasztikus visszafogása egyaránt jellemző rá, s napjainkban sincs kihasználva az ágazatban rejlő potenciál. A hazai juhállomány létszáma és minősége messze elmarad a kívánatostól, pedig kiterjedt legelőterületeink erőteljes fejlesztést indokolnának. Az anyajuhállomány létszáma 2010-től lényegében stagnált, kisebb évek közti ingadozásokat is alig mutatott. Az ágazat jelenlegi helyzetében változás akkor várható, ha a mennyiségi növelést össze lehet kapcsolni a minőségi fejlesztéssel a hús- és a tejtermelésben. Törekedni kell az ágazat létszámának és az egy anyára jutó szaporulatnak a növelésére. Még mindig eldöntendő kérdés, hogy a fejlesztés a jövőben intenzív vagy extenzív irányba történjen-e.

Erdő- és vadgazdálkodás, halászat

Magyarország területének jelenleg több mint 20%-át borítja erdő, és ez az arány az elmúlt években is folyamatosan emelkedett (28. táblázat). Az összes erdőgazdálkodási célú terület az ország földterületének több mint egyötöde, 2,06 millió hektár. Az erdőfelület az 1990. évi 1,7 millió hektárról az uniós csatlakozásra 1,8 millió hektárra növekedett, 2015-ben pedig már közelítette a 2 millió hektárt.

28. táblázat

Erdőterület és erdősültség

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Erdőterület, ezer hektár*	2 046	2 051	2 056	2 058	2 060	2 060
Erdősültség, %	20,7	20,7	20,8	20,8	20,8	20,9

* Az erdő művelési ágon kívül tartalmazza az utak, vadlegelők, tarvágások területét is.

Forrás: AKI-számítások

A magas területi részarány ellenére az erdőgazdálkodás éves teljesítménye – ha csak a közvetlen megtermelt értéket tekintjük – a nemzetgazdaság egészében (GDP) mindössze 0,1%-ot képvisel. Az erdővagyon folyamatosan nő, hazánk erdeinek értéke óvatos becsléssel is jelentősen meghaladja az 1000 milliárd forintot. Erdeink közel kétharmada gazdasági rendeltetésű, egyharmada természetvédelmi, míg 1-2%-a egészségügyi-szociális, turisztikai, oktatási rendeltetésű.

A hazai erdőket az európai átlagnál nagyobb fafajgazdagság jellemzi. Nálunk őshonos a bükk, a cser, a tölgyek, a gyertyán, a rezgő nyár, a fűz, az éger és a hárs, valamint egyéb lombos fajok. Nem őshonos viszont az akác, a nemes nyár és a fenyők nagyobb része. Az őshonos fafajok területének aránya mintegy 57%, az akác térfoglalása mára már meghaladta a 24%-ot (29. táblázat).

A fakitermelés az ágazat legfontosabb bevételi forrása volt. A hazai favagyon kihasználása alacsony szintű, jóval elmarad mind a lehetőségektől, mind pedig a távlatos piaci igényektől. Az évi folyónövedékből, amely mintegy 13 millió köbméter, az erdőtervek szerinti maximális kitermelési lehetőség 11-12 millió köbméter. Az erdőgazdálkodók mintegy 140-150 ezer hektár erdőterületen végeztek fahasználati (fakitermelési) tevékenységet, ami fatérfogatban a vizsgált évek átlagában 7-8 millió köbmétert jelentett. Ez az erdőtervi éves kitermelési lehetőségek mindössze 60-70%-a.

Az erdővagyon jellemzői között nemcsak a terület, hanem az erdő egész élővilága is szerepel. Ebben megkülönböztetett jelentősége van az erdőt lakó vadállománynak is. A vadgazdálkodás alapvető célja a vadállomány hasznosítása, a természettudatos, kiegyensúlyozott szabályozás. A kiemelkedő minőségű nagyvadállomány és a jól szervezett vadászati szolgáltatások miatt a magyar vadászat, vadgazdálkodás világhírnévre tett szert.

Magyarország vadállományában az elmúlt években kisebb szerkezetmódosulás következett be. Jellemző a vadgazdálkodásban az apróvad további visszaszorulása és a nagyvad túlszaporodása. A nyúl-, a fogoly- és a fácánállomány 2010-hez képest csökkent. A nyúlállomány csökkenése 14%-os, a fogolyé több mint 50%-os, a fácáné pedig 17%-os. A muflonok száma 11-13 ezer között volt, gyarapodott a gímszarvas-, a dámvadállomány, míg az őzállomány és a vaddisznók száma lényegesen nem változott (30. táblázat).

29. táblázat

A magyarországi erdőterület fafajok szerinti megoszlása, 2015

Megnevezés	Erdőterület, ezer ha*	Arány, %
Tölgy	387	20,7
Cser	210	11,2
Bükk	111	5,9
Gyertyán	97	5,2
Akác	454	24,3
Egyéb kemény lombos	114	6,1
Nyár	197	10,6
Egyéb lágy lombos	98	5,2
Fenyő	199	10,7
Összesen	1 867	100,0

Forrás: KSH Országos Erdőállományi Adattár, 2009

30. táblázat

A vadállomány becsült alakulása

(M. e.: ezer darab)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Mezei nyúl	538,7	454,5	497,2	479,9	445,6	460,9
Fácán	761,7	612,8	678,8	611,2	560,1	630,3
Fogoly	32,4	24,8	22,8	17,7	17,7	16,3
Gímszarvas	92,6	94,1	96,5	101,6	102,1	101,4
Dámvad	30,0	30,5	33,2	32,7	35,1	33,8
Őz	366,6	355,7	365,6	375,1	370,6	359,2
Muflon	11,0	11,5	12,3	13,2	12,6	11,9
Vaddisznó	106,7	105,8	109,8	120,2	105,2	105,2

Forrás: Országos Vadgazdálkodási Adattár

A nyúl kilövése jelentősen ingadozott 2010 után, a teríték és a befogott egyedek száma 84 ezer és 134 ezer között változott (31. táblázat). A fácánvadászatot viszont a korábbi évekénél kisebb volatilitás jellemezte és a teríték növekvő tendenciát mutatott. A vizsgált időszak első három évéhez képest az utolsó három évre mintegy 10 ezer darabbal nőtt a gímszarvas kilövése. Hasonló tendencia volt megfigyelhető az őz esetében, de itt a 20 ezer darabot is megközelítette a többletteríték. A vaddisznónál jelentősek voltak az évek közötti ingadozások, a teríték évi 112 ezer és 157 ezer között változott.

Magyarországon az étkezési hal termelése az elmúlt öt évben enyhén növekvő tendenciát mutatott, 2015-ben megközelítette a 24 ezer tonnát (32. táblázat). Ebből a tógazdasági haltermelés mintegy 20 ezer tonnát tett ki. Tógazdaságainkban változatlanul a ponty a meghatározó halfaj, amely az étkezési haltermelés 70-80%-át adja. Az intenzív termelésnél lehalászott hal mennyisége lendületesen növekedett 2010 óta és 2015-ben 3,7 ezer tonna volt. Az intenzíven termelt fajok közül mára egyértelműen az afrikai harcsa tekinthető a fő halfajnak, amelynek termelése növekedést mutatott a vizsgált időszakban. A hideg vizes intenzív haltermelő üzemekben bővül az étkezési méretű pisztráng előállítása is. Az európai országok átlagához képest alacsony a hazai halfogyasztás, de az utóbbi években folya-

31. táblázat

A kilőtt és befogott vadak száma

(M. e.: ezer darab)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Nyúl	91,8	134,1	113,5	104,8	84,5	130,9
Fácán	307,0	357,0	331,0	332,4	399,4	404,2
Fogoly	2,2	2,2	2,8	1,5	3,2	4,5
Gímszarvas	41,1	48,2	48,8	53,0	53,7	54,2
Dámvad	10,8	11,7	12,0	12,8	13,9	12,9
Őz	88,3	94,3	95,9	100,4	111,5	118,8
Muflon	3,4	3,5	3,8	3,2	4,1	3,7
Vaddisznó	112,4	130,0	157,1	128,4	135,9	130,9

Forrás: Országos Vadgazdálkodási Adattár

32. táblázat

A haltermelés alakulása

(M. e.: tonna)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Haltermelés összesen	20 674	22 586	21 460	21 972	21 807	23 610
ebből: tógazdasági haltermelés	18 559	20 250	19 111	19 073	18 771	19 883
intenzív üzemi haltermelés	2 115	2 336	2 349	2 899	3 036	3 726

Forrás: AKI-számítások

matosan növekedett, jelenleg megközelíti a 4 kg/év/főt.

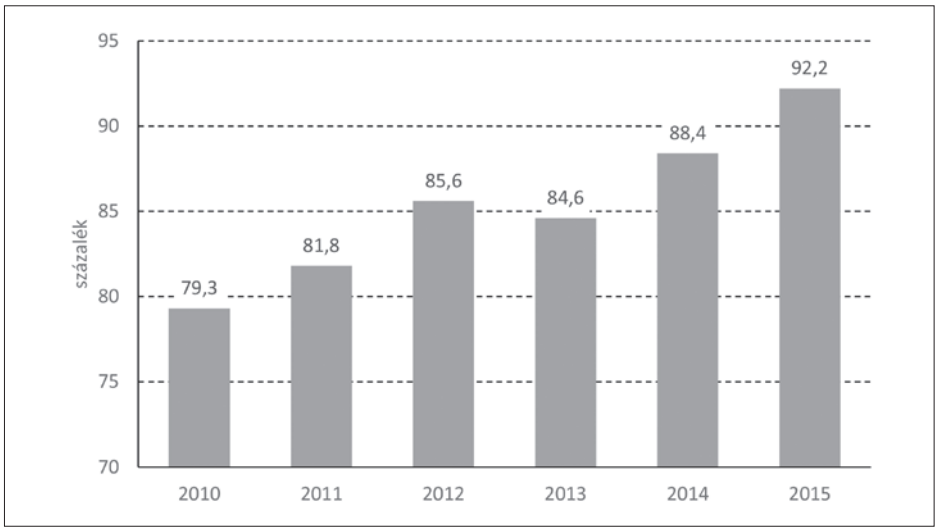
A természetes vizeken ma már a rekreációs célú horgászati-halászati hasznosítás a kizárólagos, a kereskedelmi célú természetes vízi halászat 2016 januárjában megszűnt, még állományszabályozó szerepet sem tölthet be. A természetes vizekről és víztározókról jelentett halfogásból – a 32. táblázatban közölt mennyiségen felül – évente mintegy 5-6 ezer tonnát tesz ki a horgászok zsákmánya.

Élelmiszeripar

Az élelmiszer termékpálya kritikus pontja ma az élelmiszeripar, annak ellenére, hogy az elmúlt néhány évben megállt az iparág drasztikus erodálódása és pozitív folyamatok indultak el. A magyarországi élelmiszeripar az európai uniós tagországokkal történő összehasonlításban komoly lemaradással küzd. Vállalati mérettől függetlenül jellemző, hogy a hazai vállalkozások árbevétele, hozzáadott értéke és munkatermelékenysége elmarad az EU legjelentősebb élelmiszeriparával rendelkező tagországainak adataitól (*Potori et al., 2014*). Az élelmiszeripar teljesítménye 2002 és 2010 között meredeken, összességében több mint 20%-kal mérséklődött, aminek fő okai az alacsony jövedelemtermelő potenciál és az elégtelen tőkeellátottság voltak.

20. ábra

Az élelmiszeripari termelés volumenindexének változása (2002 = 100,0)

Forrás: KSH

Ez a tendencia 2010 után megfordult és évről évre – bár mérsékelten, de – növekedett az előző évhez viszonyított volumenindex, viszont 2015-ben még így sem érte el a tizenhárom évvel azelőtti teljesítmény 93%-át (20. ábra). (Az elmúlt öt évben csak egyszer nem nőtt az iparág kibocsátása: 2013-ban kismértékben, 1,0%-kal csökkent a teljesítménye.)

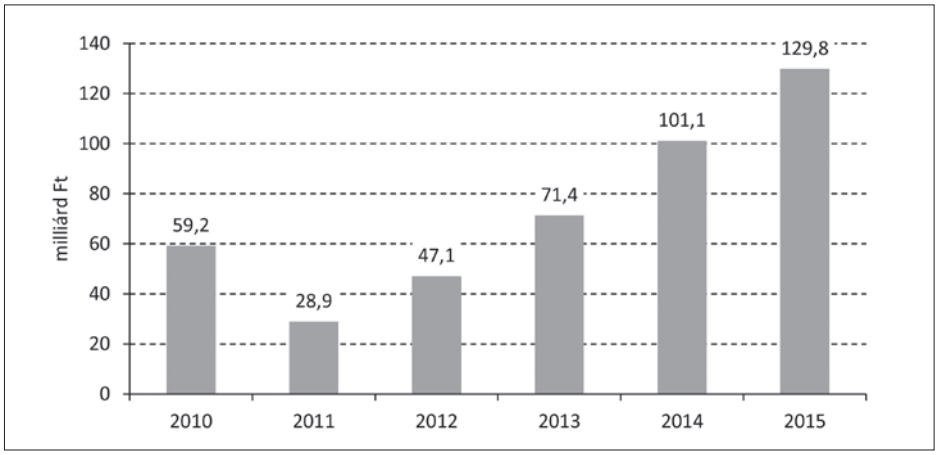
Az iparág tizenegy alágazatából 2015-ben csak háromban csökkent a termelés, a többiben 1,1 és 9,3% között nőtt a volumen. Az élelmiszeripar legnagyobb alágazata, a termelés majdnem egynegyedét kitevő húsfeldolgozás, -tartósítás, húskészítmény gyártása 6,4%-kal nőtt, nagyrészt a külpiaci kereslet élénkülése miatt, de kismértékben a hazai eladások is növekedtek. Kisebb mértékben, 5,6%-kal nőtt az italgyártás, leginkább az üdítőital, ásványvíz gyártása és szőlőbor termelése szakágazatok teljesítménye következtében. Az előző évhez képest lassult a növekedés üteme a takarmánygyártásban, a volumen 7,1%-kal emelkedett 2015-ben, a haszonállat- és a hobbiállat-eledel termelése egyaránt bővült. A 2014-ben gyakorlatilag stagnáló növényi és állati olaj gyártása 2015-ben 3,1%-kal emelkedett, főként az olajgyártás szakágazat hazai keresletélénkülésének eredményeként, a margarin gyártása viszont jelentősen visszaesett. A 2014-ben még kétszámjegyű növekedést elérő, erősen időjárásfüggő gyümölcs-, zöldségfeldolgozás, -tartósítás kibocsátása 2015-ben 8,7%-kal csökkent. Az alágazatok közül a legnagyobb mértékben, 10,9%-kal a csekély súlyú dohánytermék gyártása maradt el az egy évvel korábbitól (*KSH, 2016*).

Az élelmiszeripar általános jellemzői közt említést kell tenni az adózás előtti eredményének alakulásáról. Míg az uniós csatlakozás előtti utolsó évben az iparág adózás előtti eredménye meghaladta a 70 milliárd forintot, az ezután következő közel egy évtizedben – folyó áron számítva (!) – nem tudta meghaladni ezt az értéket. Ráadásul a képződött jövedelem jelentős hányada csupán néhány céghez kötődött. Például a 2013. évi 71,4 milliárd forintnyi adózás előtti eredmény mintegy fele 5 céghez volt kapcsolható, amelyből 21 milliárd forintot egyetlen vállalkozás realizált!

A 21. ábra adataiból látható, hogy az élelmiszeripar adózás előtti eredménye 2012-től kezdődően meredeken és folyamatosan emelkedett, 2015-ben már megközelítette a 130 milliárd forintot. Mindez reményt keltő

21. ábra

Az élelmiszeripar adózás előtti eredményének alakulása

Forrás: AKI Horizontális Elemzési Osztály számításai NAV-adatbázis alapján

abból a szempontból, hogy a 2020-ig tartó uniós költségvetési ciklus mintegy 300 milliárd forintos élelmiszer-feldolgozást támogató programjainak a sajátforrás-oldali megalapozottsága könnyebben biztosítható. Ugyanakkor további és részletes elemzést igényel, hogy az egész élelmiszeripar adózás előtti eredményének ütemes emelkedése mely szakágazatoknak köszönhető, milyen szerepet kaptak ebben a non food termékek, mennyiben kötődött az eredmény egy szűk vállalatkörhöz, illetve hogy a támogatási lehetőségekből lényegében kizárt nagyobb élelmiszeripari vállalkozások mennyiben járultak hozzá az adózás előtti eredmény növekedéséhez.

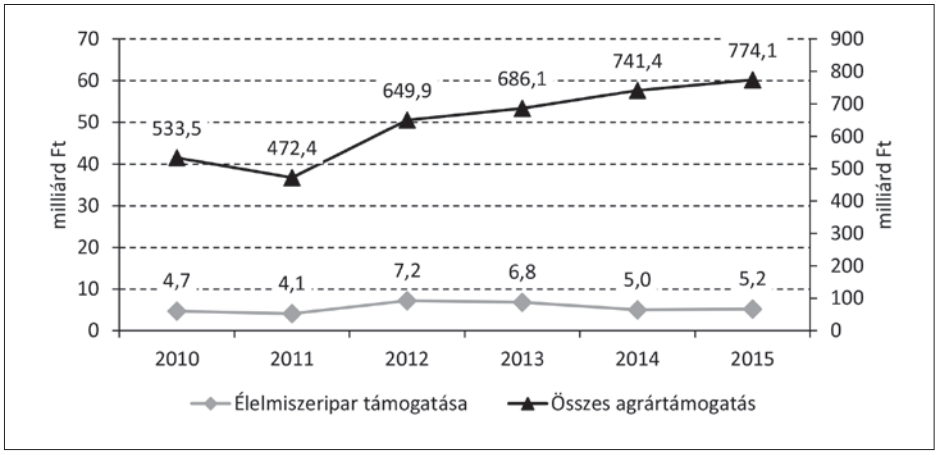
Az élelmiszeripar fejlesztési pozícióját rontotta az elmúlt évtizedben a támogatások csökkenése is. Míg a csatlakozás előtti utolsó évben az agrárgazdasági támogatások közel 15%-a az élelmiszeriparban került elköltésre, addig az ágazatban 2015-ben felhasznált 741 milliárd forint támogatásból mindössze 5,2 milliárd forint (kevesebb mint 1%) kötődött az élelmiszeriparhoz (22. ábra).

Az iparág helyzete a fejlesztések finanszírozási lehetőségeit tekintve sokkal kedvezőtlenebb, mint a mezőgazdaságé. Támogatásokhoz alig jutott az elmúlt időszakban és hosszú éveken keresztül tartó alacsony jövedelmezősége miatt saját forrásai is szűkösek. Az élelmiszeripari társas vállalkozások betétállománya reálértékben a 2003. évi 122 milliárd forintról 2008-ra 70 milliárd forintra csökkent és csak 2009-ben kezdődött meg egy folyamatos növekedés, aminek eredményeként 2014-re az élelmiszeripari vállalkozások betétállománya meghaladta a 130 milliárd forintot (23. ábra). Ezzel együtt az élelmiszeripari betétállomány alig magasabb a mezőgazdasági betétek negyedénél.

A leírtak alapján értékelhető az az agrárpolitikai szándék, amely a 2014–2020-as *Vidékfejlesztési Program* (VP) és a *Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program* (GINOP) keretében nagyobb lehetőséget kíván biztosítani az élelmiszer-feldolgozás fejlesztésének támogatására. Komoly bizonytalanságot jelent azonban az élelmiszer-feldolgozásra szánt mintegy 300 milliárd forint hatékony felhasználása. A nagyobb méretű, a mezőgazdaságot generáló élelmiszer-feldolgozók sem a GINOP-ból, sem a VP-ből nem juthatnak forráshoz, így a VP-ből elkülönített 200 milliárd forint pályázatokkal ugyan kitölthető, de ezek

22. ábra

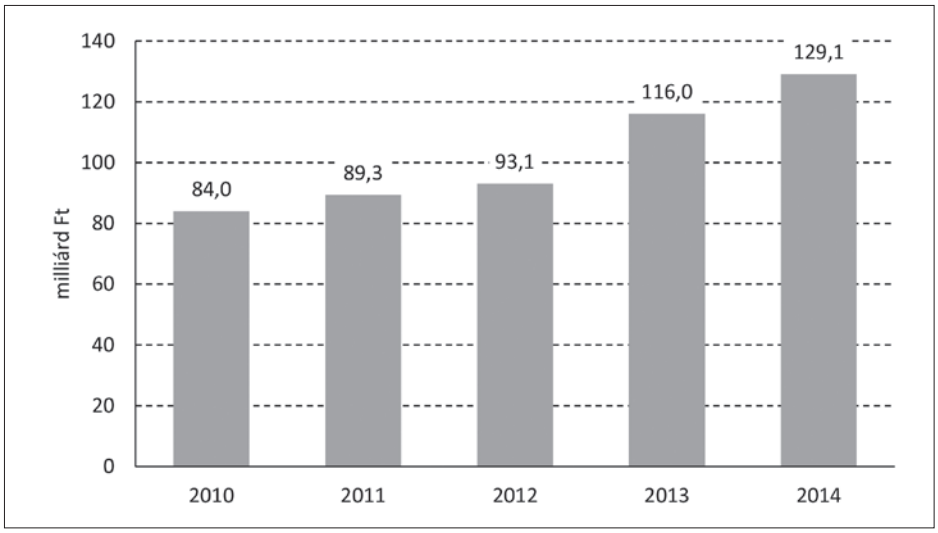
Az élelmiszeripar támogatása a vizsgált időszakban

Forrás: APEH- és FM-adatok alapján

23. ábra

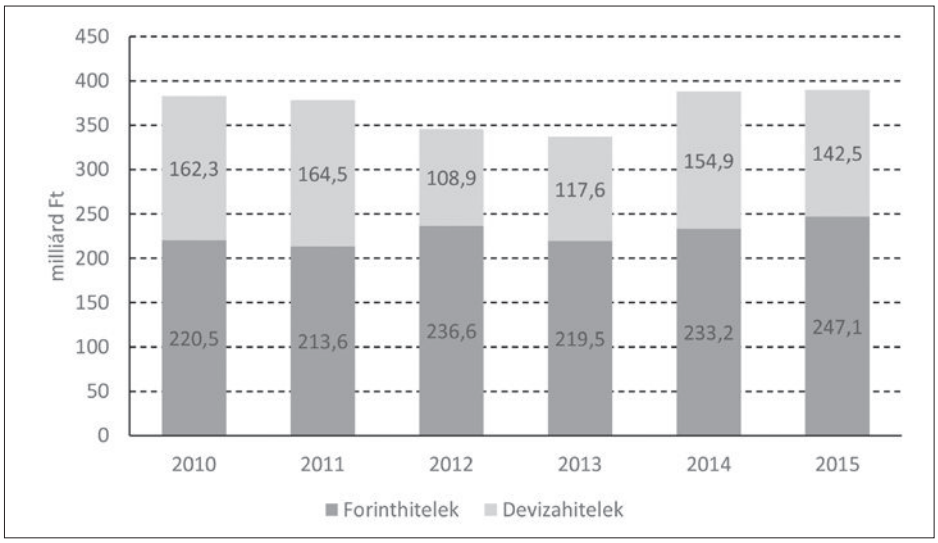
Az élelmiszeripari társas vállalkozások betétállományának alakulása

Forrás: AKI Horizontális Elemzési Osztály számításai NAV-adatbázis alapján

24. ábra

Az élelmiszeripari társas vállalkozások teljes hitelállományának forrás szerinti megoszlása és alakulása

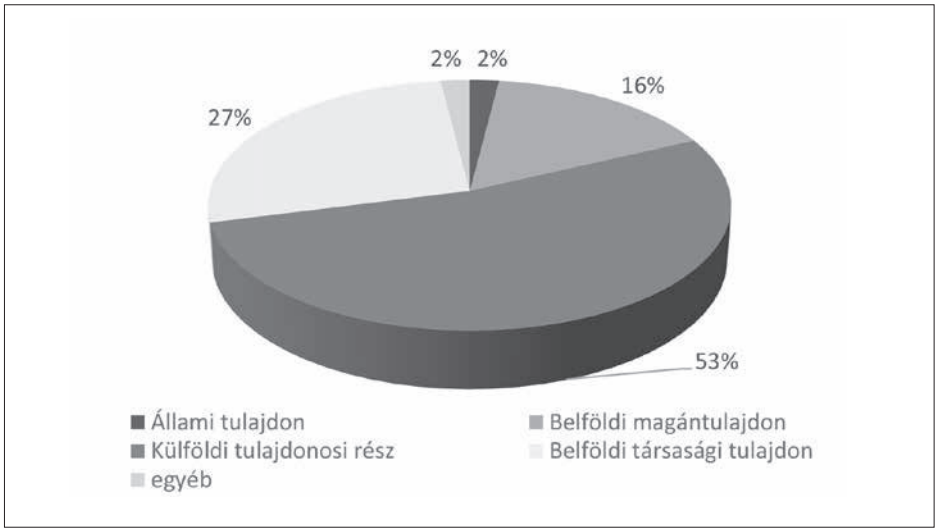

Forrás: AKI Horizontális Elemzési Osztály számításai NAV-adatbázis alapján

komplex hatékonysága kérdéses. Látni kell, hogy a magyarországi élelmiszer-feldolgozás fejlődése sem mehet végbe anélkül, hogy a nagyobb cégek korszerűbbé válnának. Ugyanakkor előnyös, hogy a gazdaságok maximális támogatási összege 300-ról 500 millió forintra emelkedett, amely közös beruházás esetén megháromszorozható.

25. ábra

Az élelmiszeripar tulajdonosi tőkeszerkezete, 2014

Forrás: AKI Horizontális Elemzési Osztály számításai NAV-adatbázis alapján

A saját források és a támogatások szűkösségének egyenes következménye az élelmiszeripar gyenge hitelképessége is. Az élelmiszeripari társas vállalkozások hitelállománya a gazdasági világválság kezdete (2008) óta 2013-ig folyamatosan csökkent és már alig haladta meg a 300 milliárd forintot. A hitelállomány csak 2014-ben és 2015-ben növekedett – összességében 53 milliárd forinttal –, amit elsősorban a *Magyar Nemzeti Bank* Növekedési Hitelprogramja (NHP) magyaráz (24. ábra).

Az élelmiszeripar kritikus helyzetének felvetésekor említést kell tennünk az alacsony tőkeellátottságról, meg kell vizsgálnunk a jegyzett tőke, ezen belül a külföldi tőke és a belföldi vállalkozások tulajdonának alakulását. A 25. ábrán látható, hogy az élelmiszeripari jegyzett tőke 53%-át külföldi tulajdonosok birtokolják, míg hazai belföldi tulajdonban van a jegyzett tőke 43%-a (ebből 16% a magán- és 27% a társasági tulajdon).

A külföldi tőke 2000-ben volt a legnagyobb értékű, ekkor a jegyzett tőke 62,5%-át adta. Ezután elkezdődött a csökkenése, ami különösen meredek volt 2000 és 2005 között, ebben az időszakban több mint 13%-ot esett vissza a külföldi részesedés (62,5%-ról 49,1%-ra). A külföldi tőke változása – súlyánál fogva – szinte teljesen együtt mozog az ágazat összes jegyzett tőkéjének változásával, mivel az élelmiszeriparból kivont külföldi tőkét az elmúlt közel negyed században nem pótolta a hazai befektetői, vállalkozói kör. Ennek oka nem csak a hazai tőkehiány, valójában az érdeklődés is lanyha volt a hazai élelmiszeripar iránt. Reményt kelthet azonban, hogy a belföldi társas tőke 2011 és 2014 között enyhén, mintegy 10 milliárd forinttal emelkedett az iparágban.

A hazai tőkéhez kapcsolódva szükséges megjegyezni, hogy a kis- és középvállalkozások (mikrovállalkozások nélkül!) az élelmiszeripar termelésének mintegy 35-40%-át adják és 62-63%-uk családi alapon szervezett. Az értékesítésükben még a független kisboltok a legfontosabbak, de veszítenek jelentőségükből. A legnagyobb arányú értékesítésnövekedés ezek esetében is a külföldi tulajdonú hiper- vagy szupermarketek és a diszkontok irányába történt.

Agrárkereskedelem

Egy olyan ország számára, amely a hazai energiaforrások szűkössége miatt folyamatosan, valamint növekvő mértékben kényszerül importra, nem elhanyagolható, hogy az élelmiszer-gazdaság tartósan és folyamatosan pozitív külkereskedelmi egyenleget legyen képes előállítani. Ez akkor teljesíthető, ha a belföldi piacon minél nagyobb arányban elégíthető ki a kereslet hazai termékekkel, illetve ha tovább tudjuk növelni exportteljesítményünket lehetőleg úgy, hogy bővül a félkész és késztermékek aránya. Tehát a piaci lehetőségek bővítése a fejlődés egyik záloga.

Belföldi kereskedelem

Az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás a vizsgált időszak első éveiben csökkent, 2014-ben pozitív fordulat ment végbe és növekedésnek indult a hazai lakosság élelmiszer-fogyasztása (33. táblázat). A húsfogyasztás 2010 és 2013 között több mint 2%-kal, a tejfogyasztás közel 6%-kal, a liszt- és rizsfogyasztás 3-4%-kal esett vissza, de mérséklődött a cukor és a zöldség-gyümölcs fogyasztása is. Ezt a negatív trendet a 2014. év törte meg és szinte valamennyi meghatározó termék fogyasztása elérte vagy meghaladta a 2010. évi szintet.

Mindezek mellett a hazai élelmiszerpiacon az elmúlt évtizedben jelentősen emelkedett az importtermékek aránya és ma megközelíti az összes forgalom 25-30%-át. A szakmai és laikus közvélemény is sokallja ezt az arányt és intézkedéseket sürget ennek mérséklésére. Ha szakmai alapon közelítjük meg ezt a kérdést, akkor megállapítható, hogy valóban jelentős a külföldi élelmiszerek aránya a hazai fogyasztásban, az meghaladja a választékbővítés által indokoltat. Ennek oka azonban döntően nem az, hogy gyenge minőségű külföldi termék árasztja el az országot, hanem az, hogy egyes területeken nem vagyunk versenyképesek a külföldi termelőkkel szemben. Egyébként is veszélyes adminisztratív intézkedések meghozatalának szorgalmazása az importtermékekkel szemben, mert egy pozitív agrárexport-import szaldóval rendelkező ország számára nem lehet előnyös a protekcionista kereskedelempolitika alkalmazása.

Az importélelmiszerek fogyasztási aránya reálisan mintegy 20%-os szintig mérsékelhető és ez a belföldi piacon közel 10%-os keresletbővülést jelenthet a hazai előállítású élelmiszerek iránt.

Az élelmiszer- és élelmiszer-jellegű kiskereskedelmi üzletek számának alakulását 2012-ig erőteljes felfutás jellemezte, az üzletek száma 45 ezer fölé emelkedett.

33. táblázat

Egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás mennyiségének alakulása

(M. e.: kg/fő)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014
Húsfélék összesen	56,7	55,8	56,4	55,5	58,5
Hal	3,5	3,6	3,5	3,7	3,7
Tej	156,8	152,3	156,2	147,5	156,7
Tojás	13,7	12,6	12,5	12,4	12,8
Zsiradék összesen	34,6	34,4	33,6	33,1	34,6
Liszt és rizs	88,2	84,9	85,0	85,0	84,2
Cukor és méz	60,5	63,5	62,3	58,6	63,0
Burgonya	29,2	28,4	27,8	28,5	29,0
Zöldség és gyümölcs	190,0	177,9	174,1	186,5	199,2

Forrás: KSH

34. táblázat

Az élelmiszer- és élelmiszer-jellegű kiskereskedelmi üzletek számának alakulása

(M. e.: darab)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Üzletek száma	43 517	44 406	45 205	43 647	42 640	42 271

Forrás: KSH

A 2012. évet követően azonban nagy számban szűntek meg a kisebb üzletek és nem volt egyetlen olyan év sem, amikor az élelmiszer és élelmiszer-jellegű kiskereskedelmi üzletek száma elérte volna a megelőző évit (34. táblázat). E folyamat a kereslet-csökkenésnek és a nagy üzletláncok további térnyerésének, az éleződő versenynek volt a következménye. Mindezek mellett még mindig elmondható, hogy Magyarországon „kétpólusú" élelmiszer-kereskedelem a jellemző, ami azt jelenti, hogy a láncok további térnyerése mellett a másik fő sajátosság a független kisboltok nagy száma.

A kiskereskedelmi eladások volumene a gazdasági válság és az életszínvonal esése következtében 2007 elejétől kezdett csökkenni és ez a tendencia 2012-ig folytatódott. Ebben az időszakban az élelmiszer- és élelmiszer-jellegű vegyes kiskereskedelmi forgalom volumene mintegy 10%-kal esett vissza, miközben a folyó áron számított forgalom folyamatosan bővült. 2013-tól évről évre, összességében 11,5%-kal nőtt az értékesítés volumene, így 2015-re már meghaladta a válság előtti szintet (35. táblázat).

Külkereskedelem

A 26. ábra mutatja a magyar agrár-külkereskedelem alakulását, ami a 2010-et követő évek sikertörténete volt. Az exportteljesítmény 2010 és 2012 között meredeken nőtt és 2012-ben (valamint 2013-ban) már meghaladta a 8 milliárd eurót. Az agrárkivitel 2014-ben enyhén mérséklődött, de 2015-ben újra növekedés jellemezte az ágazatot. Ez akkor is komoly teljesítmény, ha tekintettel vagyunk az agrártermékek világpiaci áralakulására, valamint a forint-euró árfolyam változására, amelyek az exportra kétségtelenül ösztönzőleg hatottak.

A 2010–2012-es időszakot az élelmiszerimport exportánál mérsékeltebb növekedése jellemezte, aminek eredőjeként az egyenleg is meredeken emelkedett, 2012-ben elérte a 3,6 milliárd eurót. Ez a csatlakozást követő időszak több mint háromszorosa volt, 2013. évtől kezdődően azonban folyamatosan csökkent a pozitív egyenleg és 2015-ben már „csak" 3 milliárd euró körül alakult, de ez is Magyarország külkereskedelmi aktívumának több mint 30%-át tette ki.

Feltehető azonban a kérdés: mennyire fenntartható az agrár-külkereskedelmi status quo? Ennek megválaszolásához mélyebben kell vizsgálni az agrárexport-import szerkezetét.

A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari export összetételét három termékcsoportra bontva elemezhetjük. Mezőgazdasági terméken az alapanyagokat értjük, míg

35. táblázat

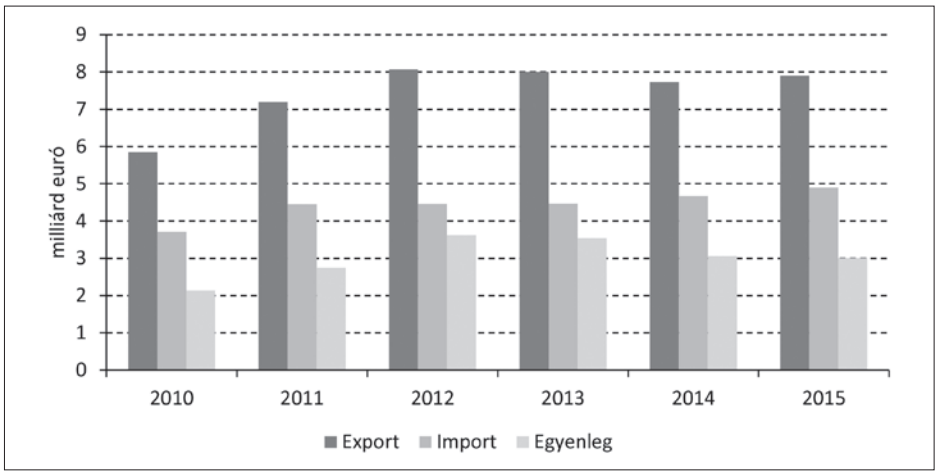
Az élelmiszer- és élelmiszer-jellegű vegyes kiskereskedelem forgalma

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Forgalom, milliárd Ft	3 319	3 514	3 742	3 957	4 180	4 360
Volumenindex (előző év = 100)	98,0	100,3	99,1	102,5	104,8	103,8

Forrás: KSH

26. ábra

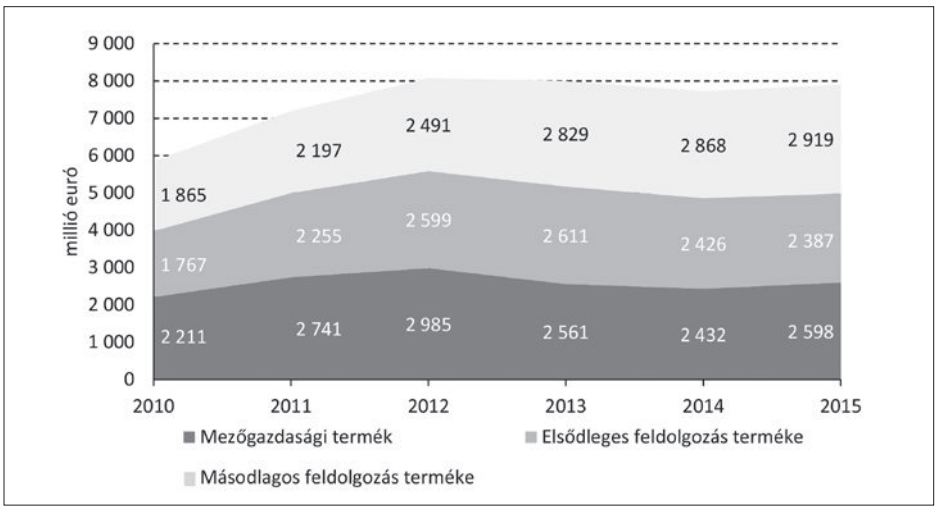
Agrár-külkereskedelem alakulása

Forrás: KSH

27. ábra

A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari export összetétele

Forrás: Az élelmiszer-gazdaság külkereskedelme, 2016

az elsődleges feldolgozású termékek az alacsonyabb feldolgozottsági szintű termékeket, a másodlagos feldolgozású termékek a magasabb feldolgozottsági fokú termékeket jelentik. Minél nagyobb a feldolgozottság foka, annál nagyobb a hozzáadott érték, minél alacsonyabb, annál több munkalehetőséget „exportálunk” az országból.

A kivitel összetételének alakulása már jelzi a szerkezeti problémát, hiszen 2015-ben a mezőgazdasági termékek és az élelmiszerek kivitelének mintegy egyharmadát a feldolgozatlan termékek adták és a másodlagos feldolgozottságú termékek aránya nem érte el a 37%-ot, annak ellenére, hogy 2012 után mind a mezőgazdasági termékek, mind pe-

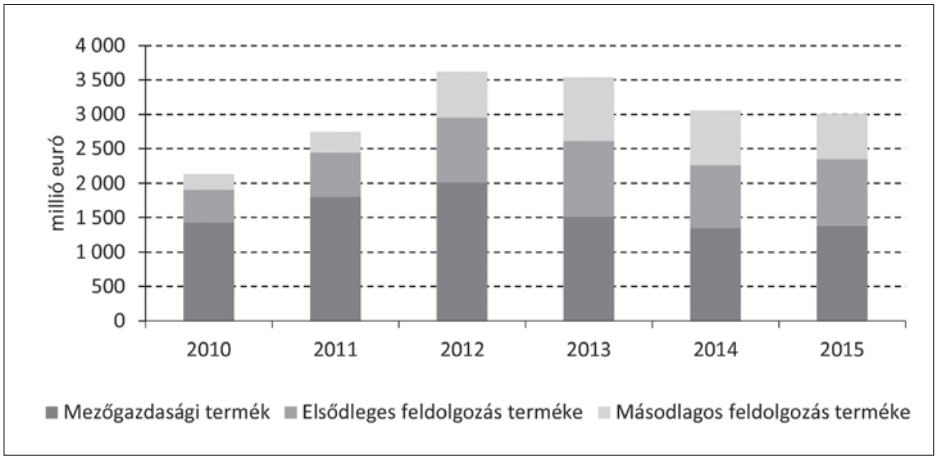
dig az elsődleges feldolgozottságú termékek kivitele csökkent (27. ábra). A valódi gondok azonban akkor rajzolódnak ki, ha a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmi egyenleget feldolgozottsági fok szerinti bontásban vizsgáljuk (28. ábra). Ennek alapján megállapítható, hogy a mezőgazdaság és élelmiszeripar külkereskedelmének pozitív szaldójában még napjainkban is a mezőgazdasági (alap)termékek a meghatározók. A 2010. évet követő időszakban „meredeken" emelkedő tendenciát mutat – elsősorban – a másodlagos feldolgozottságú termékek egyenlege, de ennek fő magyarázata – mint az élelmiszeripar kibocsátásának bemutatásakor már említettük – nem a „hagyományos" élelmiszerek, hanem a bioetanol, a hobbiállat-eledel, non food termékek kivitelének bővülése.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az elemzések adatai összességében azt bizonyítják, hogy a mezőgazdaság a 2011 és 2014 közti időszak eredményeinek hatására még napjainkban is olyan „kegyelmi" helyzetben van, amit a versenyképesség javulását eredményező fejlesztésekre lehet (és kell) kihasználni. Ugyanakkor 2015-ben drasztikusan romlott a nagyobb társas vállalkozások jövedelemhelyzete, ami az elkövetkező években ronthat a versenyképességen. A több év átlagában relatíve magas árak és az uniós támogatások miatt erős a gazdaságok pénzügyi helyzete, jelentősek a megtakarítások, kedvezőek a területalapú támogatások és a Vidékfejlesztési Program jogcímei is ma még lehetőséget jelentenek. Mindezek mellett alacsonyak a hitelkamatok. Adottak tehát a körülmények egy intenzív beruházási ciklus generálására. A források azonban csak akkor mozdulnak meg, akkor gerjesztenek beruházásokat, ha ehhez hosszú távra stabilnak remélt agrárpolitikai környezet kapcsolódik.

Az élelmiszer termékpálya kritikus pontja még ma is az élelmiszeripar, annak ellenére, hogy az elmúlt 3-4 évben megállt az iparág drasztikus erodálódása, sőt egyes mutatói látványosan javultak. A magyarországi élelmiszeripar az európai uniós tagországokkal történő összehasonlításban komoly lemaradással küzd. Az élelmiszeripar részaránya a 2010-es évekre a nemzetgazdasági GDP-ből az uniós csatlakozás előtti éveket jellemzőnek mintegy kétharmadára, 2%-ra esett vissza.

28. ábra
A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmi egyenleg az egyes összetevők szerinti bontásban

Forrás: AKI-számítások KSH-adatok alapján

Az agrárpolitikai stabilitás egyik meghatározó elemének kell lennie a földbirtokpolitikának, amely komplex megközelítést igényel. A rendezett birtokviszonyok növelik a földárat, élénkítik a termőföld iránti keresletet. Az emelkedő árak ugyanakkor bővítik a földkínálatot, végeredményben felpezsdül az egész földpiac. A rendszerváltást követő két és fél évtizedet jellemző bizonytalan helyzet leginkább a „zavarosban halászóknak" kedvezett. Ennek megszüntetését célozta a 2013. évi Földforgalmi törvény, amelynek pozitív hozadékai mellett vannak negatív externáliái, kockázatai is. A pozitív hatások elsősorban társadalmiak, a negatívak gazdaságiak. Ez utóbbiak közül a méretkorlát bevezetése a magas foglalkoztatást biztosító állattenyésztés esetében jelenti a legnagyobb kockázatot. Célszerű lenne – az eredeti tervekkel összhangban – kodifikálni azokat a „szatelit" jogszabályokat (üzemtörvény, integrációs törvény és egyéb törvényi rendelkezések), amelyek kiegészítve a Földforgalmi törvényt mérsékelhetik, illetve feloldhatják a fenyegetettségek nagy részét.

Az Európai Unió komoly filozófiaváltást hajtott végre a folyó pénzügyi ciklusban a Közös Agrárpolitikában. Megnőtt a tagországok döntési szabadsága az uniós pénzek felhasználása terén, de ezzel megnőtt az országok felelőssége is. Egy-egy döntés versenyelőnyt, de súlyos versenyhátrányt is jelenthet az adott ország számára a konkurens tagállamokhoz képest. Hazánk a KAP keretei közt jó pénzügyi feltételeket harcolt ki, aminek eredményeként közel 10 százalékos forrástöbblettel számolhat a 2014–2020-as költségvetési ciklusban a korábbi hét évhez mérten.

Ugyanakkor a nemzeti döntést igénylő területeken – az egyértelműen hasznos intézkedések mellett – történtek kockázatos döntések is. Egyértelműen hasznos az ágazat számára a közvetlen támogatások borítékjából a termeléshez kötött támogatás maximális 13+2%-os lehetőségének kihasználása, ellenben hátrányos a mezőgazdaság versenyképessége szempontjából a degresszivitás választott módja, különösen az, hogy Magyarország nem élt a bérés közteher-kompenzáció lehetőségével. Pozitív döntés volt, hogy a degresszivitással elvont összeg a foglalkoztató – elsősorban állattenyésztő – ágazatokban többletkifizetés forrása. Ugyanakkor látni kell, hogy az intenzív állattenyésztéssel és a nagy területtel rendelkező gazdaságok forrásvesztését ezek a támogatások nem ellensúlyozzák. A támogatásokban lévő hatékonyságjavítási lehetőségek kihasználását korlátozza az egyes vidékfejlesztési jogcímforrások 80%-ának elkülönítése az alacsony STÉ-érték alapján kijelölt gazdaságkörre. Ugyanez állapítható meg az élelmiszer-feldolgozás beruházásainak támogatására szánt uniós források esetében is. Indokolt megvizsgálni ezek módosítási lehetőségeit az uniós féléidős felülvizsgálat keretében, bár a források a ciklus második felében már kétségtelenül szűkösek lesznek.

Az elmúlt néhány évben több hatékony lépés is történt az agrárágazat kifehérítésére (egyes termékek esetében az áfa csökkentése, online pénztárgépek, Elektronikus Közúti Áruforgalom Ellenőrző Rendszer). Ezek pozitív hatásai már érzékelhetők. Mindezek ellenére nyomatékosan kell felhívni a figyelmet arra, hogy a szektor további fehérítése elengedhetetlen. Jelenleg a rejtett gazdaság jelenléte még mindig komoly versenyhátrányt okoz a tisztességesen működő cégek számára, torzítja a versenyt, elfedi a hatékonysági problémákat, hozzájárul nem életképes vállalkozások fennmaradásához. Mivel ez néha élelmiszer-biztonsági kockázattal is együtt jár, rombolja a magyarországi élelmiszerek megbízhatóságának, minőségének imázsát is.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) *Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyvek,* 2010–2014. AKI–KSH, 2011–2015. – (2) *Agrárjelentés 2014*. FM, 2015, 245 p. – (3) Apáti F. (2015): *A hazai zöldség-gyümölcs ágazat fejlődési tendenciáinak, versenyképességének és fejlesztési lehetőségeinek komplex elemzése az ágazati stratégia tükrében.* OTP Agrárkollégiuma részére készített kézirat. – (4) Apáti F. – Biró Sz. (szerk.) – Bojtárné Lukácsik M. – Bozán Cs. – Felkai B. O. – Gyalog G. – Hamza E. – Kapronczai I. (szerk.) – Köröspartí J. – Pekár F. – Székely E. – Szőllősi L. – Szűcs I. (szerk.) – Tóth P. – Valentinyi K. – Váradi L. – Varga E. (2011): *Vízhasználat és öntözésfejlesztés a magyar mezőgazdaságban.* Agrárgazdasági Könyvek. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 164. p. – (5) Bedő Z. (2016): *A hazai növénytermesztés helyzete, eredményei nemzetközi összehasonlításban.* OTP Agrárkonferencia, Budapest, 2016. május 30. – (6) Biró Sz. (2010): *A hazai birtokpolitika a közvetlen támogatási rendszer keretei között.* Agrárgazdasági Kutató Intézet, Agrárgazdasági Információk, 2010. 1. sz. 116 p. – (7) Csáki Cs. (szerk.) (2010): *A magyar élelmiszer-gazdaság, a vidékfejlesztés és az élelmiszer-biztonság stratégiai alapjai.* Magyar Tudományos Akadémia, Köztestületi Stratégiai Programok, Budapest, 160 p. – (8) *Az élelmiszer-gazdaság külkereskedelme. 2015. év I–XII. hónap.* Szerző Varga Éva. AKI Statisztikai Jelentések, XIX. évf. 3. sz. 32 p. – (9) FM FÖMI (2014): *Országos igazgatási határos fekvésenkénti és összevont főösszesítők (2014. január 1.-i állapot)* – (10) FVM FÖMI (2011): *Országos igazgatási határos fekvésenkénti és összevont főösszesítő (2011. január 1-i állapot)* – (11) Horn P. (2016): *Globális tendenciák az állattenyésztésben, hazai és nemzetközi jövőkép.* OTP Agrárkonferencia, Budapest, 2016. május 30. – (12) Kapronczai I. (2011): *A magyar agrárgazdaság az EU csatlakozástól napjainkig.* Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 199 p. – (13) Kapronczai I. (2014): Agrárgazdaságunk jelene és jövője. *Gazdálkodás,* 58. évf. 2. sz. 95-118. pp. – (14) Kemény G. (szerk.) (2010): *A hazai mezőgazdaság finanszírozási csatornái és a pénzügyi válság ezekre gyakorolt hatása.* Agrárgazdasági Könyvek. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 149 p. – (15) Kovács G. (2010): A mezőgazdasági szektor nemzetgazdasági jelentősége. *Gazdálkodás,* 54. évf. 5. sz. 466-478. pp. – (16) KSH (2016): *Jelentés az ipar 2015. évi teljesítményéről.* 2016. június. – (17) A magyar élelmiszer-gazdaság 2011. évi helyzete. *Gazdálkodás,* 2012 56. évf. 4. sz. 307-381. pp. – (18) OTP Jelzálogbank (2016): *Termőföld Értéktérkép.* https://www.otpbank.hu/OTP_JZB/online/A0600000000.jsp – (19) Öntözésjelentés 2015. év. Szerző Marosán Ágnes. AKI Statisztikai jelentések, XIX. évf. 1. sz. 17 p. – (20) Popp J. – Székely Cs. (2011): Az Agrárgazdasági Tanács állásfoglalása az agrárgazdaság 2010. évi helyzetéről. *Gazdálkodás,* 55. évf. 7. sz. 604-614. pp. – (21) Potori N. – Chmieliński, P. – Fieldsend, A. F. (2014): *Structural Changes in Polish and Hungarian Agriculture since EU Accession: Lessons Learned and Implications for the Design of Future Agricultural Policies.* Agrárgazdasági Könyvek. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 292 p. – (22) Radev, A. (2016): *Globális kihívások az agrárszektorban.* OTP Agrárkonferencia, Budapest, 2016. május 30. – (23) Raskó Gy. (2016): *A nemzetközi és a hazai élelmiszertermelés helyzete és jövőbeni várható alakulása.* OTP Agrárkonferencia, Budapest, 2016. május 30. – (24) *Statisztikai Tükör.* Mezőgazdasági földárak és földbérleti díjak. 2015/81 3 p. – (25) Szabó Gy. (2010): *Föld- és területrendezés 3. A mezőgazdaság nemzetgazdasági szerepét, jelentőségét is meghatározó földtulajdon és birtokszerkezet.* Nyugatmagyarországi Egyetem Geoinformatikai Kara, Székesfehérvár, 14 p. – (26) Székely Cs. (2010): Az Agrárgazdasági Tanács állásfoglalása az agrárgazdaság 2009. évi helyzetéről készült jelentéshez. *Gazdálkodás,* 54. évf. 7. sz. 731-739. pp. – (27) Szénay L. – Villányi L. (2000): *Agrárgazdaságtan.* Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 242 p. – (28) Szűcs I. – Csendes B. (2002): A földárak néhány elméleti kérdése napjaink hazai mezőgazdaságában. *Gazdálkodás,* XLVI. évf. 1. sz. 31-36. pp. – (29) Viski J. – Czene Zs. (2012): A Nemzeti Vidékstratégiáról és a Darányi Ignác Tervről. *Gazdálkodás,* 56. évf. 2. sz. 162-177. pp.

Summary

HUNGARIAN AGRICULTURAL ECONOMY TODAY: RISKS AND OPPORTUNITIES

By: Kapronczai, István

Keywords: GDP, employment, fixed assets, investments, loans, grants, foreign trade, food consumption.
JEL Classification: Q10, Q13.

The study aims to create a detailed and objective analysis of Hungarian agriculture. It focuses on the reasons behind the present situation in the sector and suggests expected trends as well as drawing attention to decisions that need to be made.

Hungary's agriculture has suffered a drastic fall in its position in world food production in the last two and a half decades, its share falling by 50%. Hungary does not make use of its agricultural capabilities. Its role in the national economy, and main macroeconomic indicators fit into the European norm. The share of agricultural production in the gross domestic product (GDP) is 3%. However, the fact that the food industry's share of the GDP is just 2%, indicates that there are structural problems within the agribusiness and that food processing has fallen behind.

In Hungary, the land market and land rental market function separately, at times even conveying opposing effects to the producers and owners. Due to the ownership structure and the status of landowners, the size of the rented area is larger than in Western Europe, as it constitutes more than half of the total agricultural land in the country. In the recent period in Hungary there has been a marked reduction in land supply and increase in demand for land, and these changes have caused a rise in the land lease tariffs (that have also been encouraged by area-based subsidies).

Irrigation development is a strategic issue, as the current situation is unsustainable. Only 2% of the land is irrigated, compared to 9% on average in the European Union, and 20% on average world-wide (with differences in climate).

While the measuring of employment is one of the most uncertain elements in statistics, research based on different methodologies has indicated a growing demand for agricultural labour in the period between 2010 and 2015. However, this process is not due to the growth in the production of the industry or the growth in market-based employment, but much rather on the "public work" programme.

International experience shows that the countries that were actively engaged in agricultural innovation and had a high level of research and development were the same countries that were able to live up to the world economic challenges of the past decades. Innovation is influenced by the use of consultants, training, higher education and agricultural research, the levels of which along with the allocated funds need to be raised.

The research data show that the last 3-4 years have been exceptionally fortunate for agriculture, and the good economic climate should be used to aid development that will boost Hungary's competitiveness. Relatively high prices and EU support have strengthened the financial position of farms, there are significant savings, the area-based subsidies are favourable in rural development. Moreover, lending rates are low. Thus the requirements needed for an intensive investment cycle are there. The sources, however, can only be mobilised if these can be linked to the promise of long-term stability of agricultural policy.